

HUMAN

RIGHTS

HUMAN

**IZVEŠTAJ CIVILNOG
DRUŠTVA O LJUDSKIM
PRAVIMA**

NA KOSOVU U 2022. GODINE

HUMAN

RIGHTS

MAJ, 2023. GODINE

SADRŽAJ

1. UVOD

2. METODOLOGIJA

3. KOSOVSKI OPŠTI OKVIR LJUDSKIH PRAVA

4. REZIME

5. ODELJAK A: GRAĐANSKA I POLITIČKA PRAVA

- 5.1. Pravo na život
- 5.2. Pravo na humano postupanje i zabrana mučenja
- 5.3. Pravo na slobodu i sigurnost osobe
- 5.4. Pravo na pravično suđenje i delotvoran pravni lek
- 5.5. Sloboda izražavanja i mišljenja, pravo na informacije i pravo na privatnost
- 5.6. Sloboda mirnog okupljanja
- 5.7. Sloboda udruživanja
- 5.8. Sloboda uverenja, savesti i veroispovesti

6. ODELJAK B: EKONOMSKA, SOCIJALNA I KULTURNA PRAVA

- 6.1. Radna prava
- 6.2. Pravo na obrazovanje
- 6.3. Pravo na zdravlje
- 6.4. Imovinska prava
- 6.5. Kulturna prava

7. ODELJAK C: PRAVA SPECIFIČNIH OSOBA I GRUPA

- 7.1. Prava žena i rodna ravnopravnost
- 7.2. Dečja prava
- 7.3. Prava mladih
- 7.4. Prava osoba sa ograničenim sposobnostima
- 7.5. Prava nevećinskih zajednica
- 7.6. Prava LGBTQI+
- 7.7. Ljudi u pokretu

8. ODELJAK D: UKRŠTENAPITANJA/POSEBNA PITANJA LJUDSKIH PRAVA

- 8.1. Tranziciona pravda i ljudska prava
- 8.2. Korupcija i ljudska prava
- 8.3. Životna sredina i ljudska prava
- 8.4. Nediskriminacija, jednakost i ljudska prava

SPISAK POJMOVA I SKRAĆENICA

Ahtisarijev plan (2007)	Sveobuhvatni predlog za rešenje statusa Kosova
SK	Skupština Kosova
OT	Osnovno tužilaštvo
KNSK	Konfederacija nezavisnih sindikata na Kosovu
CAT	Konvencija protiv torture i drugih surovih, neljudskih ili ponižavajućih kazni i postupaka
CEDAW	Konvencija o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena
CERD	Konvencija o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije
CPT	Evropski komitet za sprečavanje mučenja i nečovečnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja
CRC	Konvencija o pravima deteta
CRPD	Konvencija o pravima osoba sa invaliditetom
CRSV	Seksualno nasilje u vezi sa sukobom
OCD	Organizacija(e) civilnog društva
EKLJP	Evropska konvencija o ljudskim pravima
ECPMF	Evropski centar za slobodu štampe i medija
EU	Evropska unija
FCNM	Okvirna konvencija za zaštitu nacionalnih manjina Saveta Evrope
ABPP	Agencija za besplatnu pravnu pomoć
VK	Vlada Kosova
MLJP	Mreža za ljudska prava Kosovo
MPGPP	Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima
ICESCR	Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima
IRL	Interno raseljena lica
IMC	Savet za sprovođenje i praćenje
AIP	Agencija za informacije i privatnost
Istambulska konvencija	Konvencija Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici
AAK	Kosovska agencija za akreditaciju- Agencija za akreditovanje Kosova
ASK	Kosovska agencija za statistiku Agencija za statistiku Kosova
KSK	Korektivna služba Kosova
SSK	Sudski savet Kosova
KP	Kosovska policija

SPISAK POJMOVA I SKRAĆENICA

Ahtisarijev plan (2007)	Sveobuhvatni predlog za rešenje statusa Kosova
SK	Skupština Kosova
OT	Osnovno tužilaštvo
KNSK	Konfederacija nezavisnih sindikata na Kosovu
CAT	Konvencija protiv torture i drugih surovih, neljudskih ili ponižavajućih kazni i postupaka
CEDAW	Konvencija o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena
CERD	Konvencija o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije
CPT	Evropski komitet za sprečavanje mučenja i nečovečnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja
CRC	Konvencija o pravima deteta
CRPD	Konvencija o pravima osoba sa invaliditetom
CRSV	Seksualno nasilje u vezi sa sukobom
OCD	Organizacija(e) civilnog društva
EKLJP	Evropska konvencija o ljudskim pravima
ECPMF	Evropski centar za slobodu štampe i medija
EU	Evropska unija
FCNM	Okvirna konvencija za zaštitu nacionalnih manjina Saveta Evrope
ABPP	Agencija za besplatnu pravnu pomoć
VK	Vlada Kosova
MLJP	Mreža za ljudska prava Kosovo
MPGPP	Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima
ICESCR	Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima
IRL	Interno raseljena lica
IMC	Savet za sprovođenje i praćenje
AIP	Agencija za informacije i privatnost
Istambulska konvencija	Konvencija Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici
AAK	Kosovska agencija za akreditaciju- Agencija za akreditovanje Kosova
ASK	Kosovska agencija za statistiku Agencija za statistiku Kosova
KSK	Korektivna služba Kosova
SSK	Sudski savet Kosova
KP	Kosovska policija

1. UVOD

1. Izveštaj civilnog društva¹ o ljudskim pravima na Kosovu predstavlja pregled stanja ljudskih prava na Kosovu tokom 2022., uključujući glavne probleme, povrede ljudskih prava i izazove u ostvarivanju ljudskih prava. Izveštaj su zajedno sastavile organizacije civilnog društva (OCD) koje rade u različitim oblastima relevantnim za ljudska prava. Ovaj izveštaj ima za cilj da posluži kao nezavisno sredstvo za procenu ukupne situacije ljudskih prava na Kosovu, popunjavajući tako postojeću prazninu u zajedničkom izveštavanju o ljudskim pravima na Kosovu na lokalnom i međunarodnom nivou, pored unapređenja saradnje i koordinacije između OCD.

2. Izveštaj je strukturisan u četiri glavna odeljka. **Odeljak A** ispituje građanska i politička prava, uključujući pravo na humano tretiranje i zabranu mučenja; pravo na slobodu i sigurnost osobe, pravo na pravično suđenje i pristup pravdi; slobodu izražavanja, mišljenja, informisanja i pravo na privatnost; slobodu mirnog okupljanja; slobodu udruživanja, slobodu verovanja, veroispovesti i savesti. **Odeljak B** analizira ekonomska, socijalna i kulturna prava, kao što je pravo na obrazovanje; pravo na zdravlje; radnička prava i pravo na imovinu i završava se pregledom kulturnih prava. **Odeljak C** ispituje prava osoba u ranjivim položajima, kao što su prava dece, mladih, osoba sa ograničenim sposobnostima, nevećinskih zajednica, LGBTQI+ osoba i ljudi u pokretu. Izveštaj se završava **Odeljkom D**, u kojem se elaborira niz unakrsnih i specifičnih pitanja ljudskih prava kao što su tranziciona pravda i ljudska prava, korupcija i ljudska prava, uticaj pitanja životne sredine u odnosu na ljudska prava i princip nediskriminacije, jednakosti i ljudskih prava.

2. REVIDIRANI METODOLOŠKI OKVIR

3. Zajednički Izveštaj OCD o ljudskim pravima za 2022. služi kao sveobuhvatan pregled stanja ljudskih prava na Kosovu u 2022. godini. Dokument odražava oblasti od kritičnog značaja za dubinsko razumevanje razvoja ljudskih prava na Kosovu u kontekstu tekućeg razvoja kao demokratskog društva sa univerzalnim vrednostima ljudskih prava i sloboda u svojoj srži. Metodologija je podržana potrebom za perspektivom širokog spektra, koja ukršta aspekte politike, prakse i iskustva. Kao takav, zajednički izveštaj OCD razlikuje se od mnogih drugih pregleda ljudskih prava na Kosovu. Iako je izveštaj sveobuhvatan, priznaje se da postoje ograničenja u onom što je pokriveno.

1 Pogledajte odgovarajuće izveštaje civilnog društva o stanju ljudskih prava na Kosovu u prethodnim godinama [2019](#), [2020](#) i [2021](#). Ovaj izveštaj je izrađen uz finansijsku podršku Komponente za ljudska prava Privremene administracije Misije Ujedinjenih nacija na Kosovu i Kancelarije visokog komesara Ujedinjenih nacija za ljudska prava (OHCHR), kao i Civil Rights Defenders (CRD).

4. Proces izrade izveštaja je vođen principom potpunog učešća i vlasništva svih OCD koje rade u oblasti ljudskih prava na lokalnom nivou i širom Kosova. Prikupljanje podataka za sastavljanje zajedničkog izveštaja OCD se sastojalo iz nekoliko pristupa. Prvo, izveštaj je rezultat odgovarajućih doprinosa 37 OCD posvećenih određenim pitanjima ljudskih prava. Od svake organizacije civilnog društva je zatraženo da pruži bitne podatke u njihovim oblastima od interesa. Ovo je omogućilo grupisanje izveštaja u četiri odeljka: Odeljak A se odnosi na situaciju građanskih i političkih prava na Kosovu. Ovo je zatim praćeno Odeljkom B, koji se bavi socijalno-ekonomskim i kulturnim pitanjima. U Odeljku C se razmatraju prava osoba u ranjivim pozicijama, a zatim u Odeljku D slede intersekcione teme uključujući tranzicionu pravdu, korupciju, životnu sredinu i nediskriminaciju.

5. Način na koji su odgovarajuće OCD prikupljale podatke se razlikuje od prethodnih godišnjih izveštaja. Tokom godina, godišnji izveštaj OCD je podvlačio kritičnu potrebu za mehanizmima ocenjivanja koji mogu meriti i pratiti sprovođenje ljudskih prava na Kosovu u kvantitativnijem smislu. Naime, cilj svakog godišnjeg izveštaja je mogućnost merenja i poređenja razvoja ljudskih prava tokom vremena. Oslanjajući se na metodologiju koju je razvila Kancelarija visokog komesara Ujedinjenih nacija za ljudska prava (UNHCR), a koja se tiče razvoja indikatora ljudskih prava, radili smo sa revidiranom metodologijom koja omogućava poređenja u vremenskim okvirima. Na osnovu lista indikatora razvijenih za svaki odeljak o ljudskim pravima, prikupljeni podaci ne odražavaju samo kvalitativni napor shvatanja konteksta; takođe su rezultat kvantitativnog nastojanja da se izmeri stanje ljudskih prava. Konačno, drugi deo procedure je uključivao i kabinetsko (desk) istraživanje. Za svaki od ponuđenih odeljaka, podaci su prikupljeni iz različitih pouzdanih izvora. Pored toga, izveštaj je pregledan u dve faze procesa izrade. Putem tri konsultativna sastanka u organizaciji Mreže za ljudska prava² (MLJP, novembar 2022., februar 2023. i mart 2023), OCD koje su dale doprinos su bile u mogućnosti da se pozabave pitanjima i daju sugestije koje su naknadno uključene u zajednički izveštaj OCD. Pored toga, konsultativne procedure su omogućene i imejl prepiskom između OCD YIHR KS i angažovanih istraživača.

6. Sledećih 37 OCD je doprinelo u ovom izveštaju: Koreni aktivizma, Advancing Together (AT), Art-polis, Balkan Sunflowers Kosovo (BSFK), BIRN Kosovo, Centar za jednakost i slobodu (CEL), Program za građanska prava Kosovo (CRP/K), Centar za pravnu pomoć i regionalni razvoj (CLARD), Koalicija OCD za zaštitu dece na Kosovu (KOMF), Demokratija za razvoj (D4D), Pokret FOL, Grupa za pravne i političke studije (GLPS), Udruženje paraplegičara i paralizovane dece Kosova (Handikos), Kosovski centar za bezbednosne studije (KCSS), Kosovski centar za rodne studije (KGSC), Kosovski centar za rehabilitaciju žrtava torture (KRCT), Kosovska fondacija za civilno društvo (KCSF), Kosovski pravni institut (KLI), Mreža žena Kosova (KWN), Žene za žene Kosovo (KW4W), Kosovski mladi advokati (KIL), Resursni centar za nestala lica (MPRC), Mreža ženskih organizacija Roma, Aškalija i Egipćana Kosova (RROGRAEK), Nova socijalna inicijativa (NSI), NVO Aktiv, Novo Koncepti, Partneri Kosova, Romi u akciji (RIA), Zajednice koje osnažuju pomirenje (REC), Roma Versitas Kosovo (RVK), Save the Children Kosovo, Oko vizije, Terre des Hommes Kosovo, Glas Roma, Aškalija i Egipćana (VoRAE), Gradski volonteri (VEK), Omladinska skupština Uroševca (OSU), Inicijativa mladih za ljudska prava - Kosovo (YIHR KS), YMCA Kosovo.

2 Mreža za ljudska prava (HRN) (2022). MLJP je mreža od sedam organizacija koje zajedno rade na daljem unapređenju ljudskih prava za sve na Kosovu. Članovi MLJP-a su: Inicijativa mladih za ljudska prava – Kosovo (YIHR KS), Udruženje paraplegičara i paralizovane dece Kosova, HANDIKOS, Centar za ravnopravnost i slobodu (CEL), Kosovski pravni institut (KLI), Kosovski centar za rodne studije (KGSC), Nova društvena inicijativa (NSI), Glas Roma, Aškalija i Egipćana (VoRAE). YIHR KS je osnivač i Sekretarijat MLJP-a.

3. KOSOVSKI OPŠTI OKVIR LJUDSKIH PRAVA

7. Ustav i zakonodavstvo Kosova pružaju široku zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, koristeći trostruki pristup. Prvo, brojne odredbe u Ustavu obezbeđuju zaštitu osnovnih ljudskih sloboda i prava. Član 3. utvrđuje obavezu javnih vlasti na Kosovu da obezbede jednak tretman pred zakonom svim pojedincima i potpuno poštovanje međunarodno priznatih osnovnih ljudskih prava i sloboda. Pored toga, član 7. Ustava propisuje da je ustavni poredak Kosova zasnovan, između ostalog, na vrednostima jednakosti, poštovanja ljudskih prava, sloboda i nediskriminacije, i ukorenjuje rodnu ravnopravnost kao temeljnu vrednost. Poglavlje II Ustava navodi posebne odredbe koje štite građanska i politička prava, kao što su pravo na pravično suđenje, pravo na privatnost i sloboda mišljenja i izražavanja, mirno okupljanje, udruživanje i kretanje, kao i određena ekonomska, socijalna i kulturna prava, kao što su pravo na obrazovanje i slobodan izbor profesije. Posebno, član 53. Ustava nalaže da je svako tumačenje ljudskih prava i osnovnih sloboda zagarantovanih Ustavom Kosova u skladu sa sudskom praksom Evropskog suda za ljudska prava.

8. Drugo, Kosovo je uvrstilo nekoliko međunarodnih instrumenata za ljudska prava u svoj domaći pravni okvir. Takvo ukorenjivanje je zasnovano na članu 22. Ustava, koji predviđa da je devet instrumenata Ujedinjenih nacija (UN) i regionalnih instrumenata o ljudskim pravima direktno primenjivo na Kosovu, pružajući dodatnu pravnu osnovu za zaštitu i promovisanje ljudskih prava i sloboda na Kosovu. U septembru 2020. godine, Skupština Kosova je dopunila član 22. kako bi uključila Konvenciju Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici (Istambulska konvencija) među direktno primenjive instrumente ljudskih prava, obeležavajući značajan napredak u pravima žena. Svi ovi direktno primenjivi instrumenti za ljudska prava imaju prevlast nad kosovskim zakonodavstvom ili drugim aktima javnih institucija u slučajevima sukoba. Iako Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima (ICESCR) nije među međunarodnim instrumentima o ljudskim pravima koji se direktno primenjuju na Kosovu, Skupština Kosova je usvojila Agendu 2030 i njenih 17 ciljeva održivog razvoja u jednoglasnoj rezoluciji 24. januara 2018. godine pružajući značajnu polaznu tačku za promovisanje i zaštitu ekonomskih, socijalnih i kulturnih prava na Kosovu. Slično tome, Akcioni plan 2021-2023 za sprovođenje Programa za zaštitu i unapređenje ljudskih prava i osnovnih sloboda 2021-2025 daje direktnu referencu na usklađivanje pravnog okvira na Kosovu sa ESCR. Izdajamo da se 2022. godine obeležava 75. godišnjica Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima (UDLJP). Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima služi kao orijentacioni dokument koji utvrđuje univerzalno priznata i zaštićena osnovna ljudska prava i slobode. Njen značaj je u ulozi kamena temeljca međunarodnog prava o ljudskim pravima. UDLJP je bila ključna u oblikovanju nacionalnih zakona i politika i promovisanju ljudskog dostojanstva, jednakosti i pravde za sve.

9. Međutim, pošto Kosovo nije član nijednog od ugovornih tela koja primenjuju i nadziru te instrumente, primena i nadzor takvih instrumenata je delimično primenljiva, naime, tri međunarodna mehanizma nadgledaju poštovanje relevantnih konvencija kroz izveštaje nadzornih tela. One uključuju drugog surovog, nehumanog ili ponižavajućeg tretmana ili kažnjavanja, Okvirnu konvenciju Saveta Evrope za zaštitu nacionalnih manjina i Konvenciju Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici (Istambulska konvencija). Ove tri konvencije su tokom 2022. kroz svoje mehanizme praćenja objavile izveštaje sa preporukama. Član 53. Ustava obavezuje sve institucije da tumače ljudska prava i osnovne slobode zagarantovane Ustavom Kosova u skladu sa sudskom praksom Evropskog suda za ljudska prava. Međutim, Kosovo je član Venecijske komisije Saveta Evrope (SE), koja je dala vredan doprinos u obezbeđivanju da predloženo zakonodavstvo bude u skladu sa standardima ljudskih prava.

10. Treće, Ustav posvećuje jedno poglavlje zaštiti i promociji nevećinskih zajednica na Kosovu, uključujući nekoliko dodatnih odredbi koje obezbeđuju afirmativne mere u političko-ekonomskoj i socijalnoj zaštiti nevećinskih zajednica na Kosovu.

11. 2015. godine, Kosovo je ostvarilo dodatni napredak u usklađivanju svog pravnog okvira sa međunarodnim standardima, usvajanjem paketa osnovnih zakona o ljudskim pravima, uključujući Zakon br. 05/L-019 o narodnom advokatu, Zakon br. 05/L-020 o ravnopravnosti polova i Zakon br. 05/L-021 o zaštiti od diskriminacije. Njihova puna primena je ključna za delotvornu primenu okvira ljudskih prava na Kosovu, zahtevajući izdvajanje neophodnih resursa i ozbiljne napore u izgradnji kapaciteta. Tokom 2022. SK je usvojila 121 zakon, uključujući Zakon br. 04/L-017 o besplatnoj pravnoj pomoći, Zakon br. 08/L-020 o međunarodnoj pravnoj saradnji u građanskim stvarima, Zakon br. 08/L-026 o izmenama i dopunama Zakona br. 04/L-213 o međunarodnoj pravnoj saradnji u krivičnim stvarima, Zakon br. 08/L-043 o izmenama i dopunama Zakona br. 04/L-125 o zdravstvu, Zakon br. 08/L-131 o kazneno-popravnoj službi Kosova, Zakon br. 08/L-132 o izvršenju krivičnih sankcija, Zakon br. 08/L-109 o naknadi žrtava zločina, koji će uticati na opštu situaciju ljudskih prava. Česte izmene zakonodavstva u kratkom vremenskom periodu ostaju sistemski problem i predstavljaju pretnju za adekvatnu implementaciju.

12. Kosovo je uspostavilo posebna tela i mehanizme za promovisanje i zaštitu ljudskih prava. Na Kosovu je ključna Institucija ombudsmana, koja je nezavisno telo nadležno za praćenje i zaštitu prava i sloboda pojedinaca od nezakonitih dela javnih vlasti. Kancelarija za dobro upravljanje, ljudska prava, jednake mogućnosti i nediskriminaciju (KDU) je telo u okviru Kancelarije premijera. KDU stvara politike u oblastima dobrog upravljanja, ljudskih prava, jednakih mogućnosti i borbe protiv diskriminacije, i nadgleda i daje savete ministarstvima u ovim oblastima.

13. Među-ministarska koordinaciona grupa za ljudska prava (MMKGLJP), koju je osnovala Vlada Kosova u aprilu 2016. godine služila je kao politički mehanizam na visokom nivou, odgovoran za praćenje sprovođenja politika ljudskih prava na Kosovu. U decembru 2021. je zamenjena Među-institucionalnom koordinacionom grupom za ljudska prava (MIKGLJP). Jedan od stalnih odbora Skupštine Kosova (SK), Odbor za ljudska prava, ravnopravnost polova, žrtve seksualnog nasilja tokom rata, nestala lica i peticije, ima mandat da formuliše nacрте i nadgleda sprovođenje postojećih zakona. Iako nije osmišljen kao mehanizam za pojedinačne žalbe, Odbor može da skrene pažnju na pitanja ljudskih prava i trendove unutar SK i prosledi sve odgovarajuće pojedinačne ili grupne žalbe. U 2022. godini nije održan nijedan novi sastanak.

14. Institucija ombudsmana na Kosovu (IOK), nezavisno ustavno telo, je odgovorno za unapređenje i zaštitu prava i sloboda pojedinaca od lošeg upravljanja javnih vlasti. U izvršenju svog neobnovljivog petogodišnjeg mandata, Ombudsman je ovlašćen da prima žalbe, pokreće istrage po službenoj dužnosti, daje preporuke, objavljuje izveštaje i zagovara promene koje unapređuju sprovođenje standarda ljudskih prava. Institucija igra ključnu ulogu u obezbeđivanju da Kosovo poštuje i podržava principe ljudskih prava, posebno u kontekstu vladinih postupaka. Poslednji put je ombudsman izabran u oktobru 2020. sa neobnovljivim mandatom na pet godina.³ Institucija ombudsmana Kosova (IOK), osim tradicionalnog mandata, kao nacionalne institucije za ljudska prava koja se bavi ljudskim pravima, dodatno je ovlašćena da služi i kao Mehanizam za prevenciju torture (MPT). Ovaj mandat je ustanovljen Zakonom o narodnom advokatu Kosova i u skladu je sa međunarodnim standardima ljudskih prava. Shodno tome, IOK je ovlašćena da nadgleda i vrši inspekciju svih pritvornih jedinica na Kosovu, uključujući zatvore, policijske stanice i druga mesta gde pojedinci mogu biti lišeni slobode. IOK takođe može da prima žalbe i istražuje navode o mučenju i zlostavljanju. Pored svog nadzornog i istražnog mandata, IOK je takođe odgovoran za podizanje svesti o zabrani torture i zlostavljanja i promovisanje poštovanja ljudskih prava uopšteno. IOK takođe može da pruža savete i podršku pojedincima koji su bili podvrgnuti torturi ili zlostavljanju ili koji su u opasnosti od takvog tretiranja.⁴ Na osnovu Zakona 05/L-021 o zaštiti od diskriminacije, IOK služi kao telo za ravnopravnost na nacionalnom nivou, sa mandatom da prima i istražuje žalbe o diskriminaciji po bilo kom osnovu i to ne samo protiv javnih organa, već i protiv privatnog sektora.

15. Na kraju, Poverenik za jezike na Kosovu spada pod Kancelariju premijera i ima odgovornost da promoviše i štiti prava svih zajednica na Kosovu da koriste svoje jezike u javnom životu, kao i da obezbedi poštovanje Zakona o upotrebi jezika (2006). Kancelarija poverenika za jezike je takođe nadležna za primanje žalbi u vezi sa povredom jezičkih prava i preduzimanje odgovarajućih mera u obezbeđivanju poštovanja i podrške jezičkih prava pojedinaca i zajednica. Kao deo šireg okvira za ljudska prava, poverenik za jezike i Kancelarija Poverenika za jezike igraju ključnu ulogu u promovisanju jezičke raznolikosti, podsticanju društvene kohezije i međuetničkog razumevanja i doprinose opštoj zaštiti ljudskih prava na Kosovu.⁵

3 Međunarodni institut ombudsmana (2020), [Kosovo: new ombudsman elected](#).

4 IOK (2022), [Nacionalni mehanizam za prevenciju torture](#).

5 Kancelarija premijera (2022), [Kancelarija poverenika za jezike](#).

4. IZVRŠNI PREGLED

16. Tokom 2022. Kosovo je nastavilo da se suočava sa izazovima u zaštiti i promovisanju ljudskih prava. Povrede ljudskih prava su uočene u različitim domenima: Građanska i politička prava i dalje predstavljaju zabrinutost zbog povrede prava na pravično suđenje i prava na delotvorne pravne lekove na način koji nije u skladu sa standardima ljudskih prava. Pokrenuta su i pitanja ljudskih prava u vezi sa transparentnošću uslova pritvorenih lica u zatvorskim ustanovama. Drugo, socijalno-ekonomska prava i dalje predstavljaju izazov. Energetska kriza na evropskom kontinentu uticala je na povećanje cena i time je stvorila domino efekat na cene mnogih drugih artikala, što je rezultovalo ekonomskom i socijalnom situacijom sa visokim nivoom siromaštva i nezaposlenošću, što je posebno pogodilo marginalizovane zajednice. Štaviše, diskriminacija žena, dece, LGBTQI+ osoba i grupa iz nevećinskih zajednica je i dalje prisutna u različitim oblicima, sa slučajevima nasilja i ograničenom primenom njihove zakonske zaštite.

17. Zabrinutosti koja se najviše ističu u izveštaju o ljudskim pravima u 2022. godini su tri pitanja: prvo, tenzije u Severnoj Mitrovici su eskalirale i pogoršale međuetničku neslogu između K-Albanaca i K-Srba, kako na severu Kosova, tako i u ostatku zemlje. Nakon spora o registarskim tablicama, o čemu se detaljno govori u izveštaju, pojavila se zabrinutost za ljudska prava u pogledu bezbednosti pojedinaca, novinara, kao i javnog govora mržnje i uloge medija u zaštiti slobode izražavanja. Gradonačelnici (Predsednici opština), etnički Srbi, u severnim opštinama, zajedno sa lokalnim sudijama i oko 600 policajaca, podneli su ostavke u novembru 2022. godine. Druga važna dimenzija ljudskih prava na koju izveštaj rasvetljava jeste pitanje prava žena na Kosovu i rodne ravnopravnosti. Kao rezultat brojnih slučajeva femicida, nasilja u porodici i seksualnih napada i diskriminacije, dovedena je u pitanje bezbednost žena na Kosovu i zaštita njihovih osnovnih uslova ljudskih prava, kao što je zaštićeno zakonom. Konačno, iz šire perspektive ljudskih prava, prijavljivanje Kosova za članstvo u Savetu Evrope je takođe pitanje koje iziskuje pažnju. Zahtev Kosova za članstvo u SE bi obezbedio pristup nizu resursa i mehanizama za obezbeđivanje zaštite ljudskih prava za njegove građane.

18. Uloga organizacija civilnog društva je ključna i važna u praćenju stanja ljudskih prava i zalaganju za promene. Ovim godišnjim izveštajem MLJP stavlja akcenat na kršenja ljudskih prava na Kosovu i zalaže se za punu implementaciju i odgovornost, istovremeno promovišući svest i obrazovanje o pitanjima ljudskih prava. Uprkos tekućim izazovima, OCD su postigle napredak u rešavanju problema ljudskih prava u društvu i zajednički nastavljaju da rade na pravednijem i pravičnijem društvu. Kao nastavak procesa saradnje sa civilnim društvom, usvojena je druga strategija ili Vladina strategija za saradnju sa civilnim društvom 2019-2023. Zabrinjava činjenica da su od četiri glavna cilja samo dva delimično realizovana u pogledu adekvatne i pravilne saradnje između OCD i vlade.

5. ODELJAK A: GRAĐANSKA I POLITIČKA PRAVA

5.1 Pravo na život

19. Pravo na život, koje je definisano kao apsolutno pravo, uživa široku zaštitu međunarodnog prava o ljudskim pravima. Pravo na život je priznato članom 3. Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima (UDLJP), Međunarodnim paktom o građanskim i političkim pravima (MPGPP) i članom 2. Evropske konvencije o ljudskim pravima (EKLJP), uključujući druge međunarodne konvencije. U skladu sa definicijom člana 6. MPGPP, pravo na život je „neodvojivo od čovekove ličnosti“, kao i pravo da ne bude „proizvoljno lišen života“.⁶ Važno je naglasiti da nije dozvoljena nikakva derogacija ovog prava, uključujući i u vreme humanitarne krize ili rata. Na nivou Ustava Kosova (2008), pravo na život nalazi svoj pravni osnov u članu 25. Ovaj član istovremeno zabranjuje smrtnu kaznu na Kosovu, što je u skladu sa zahtevima Evropske konvencije o zabrani smrti u svim okolnostima. Obaveza države u pogledu prava na život ima i pozitivnu dimenziju, koja zahteva od države da preuzme odgovarajuće korake za zaštitu života onih koji su u njihovoj nadležnosti. Ustavni sud Kosova utvrdio je sudsku praksu o pozitivnim obavezama prava na život u slučaju Diane Kastrati u kojoj je Ustavni sud Kosova odlučio da je „dužnost državnih organa, ne samo da se uzdrže od namernog i protivpravnog oduzimanja života, već i da preduzmu odgovarajuće korake da zaštite živote onih koji su u njihovoj nadležnosti“.⁷

20. Principi efektivnog sprečavanja i istrage nezakonitih, proizvoljnih i pogubljenja po kratkom postupku koje je usvojio Ekonomski i socijalni savet u svojoj rezoluciji 1989/65 propisuje obavezu vlada da zaštite pojedince i grupe kojima prete nezakonita, proizvoljna i pogubljenja po kratkom postupku.⁸

21. Kada je u pitanju zdravlje, ishrana i pravo na adekvatan životni standard, VK nema strategiju na nacionalnom nivou. MZ je 2021. godine objavilo Akcioni plan za pružanje usluga mentalnog zdravlja na nivou vlade tokom i nakon pandemije Covid 19. Ova strategija se odnosila na 2020-2021. godinu i nije produžena na period izveštajnog perioda. Slično, dve druge strategije koje se odnose na unapređenje zdravlja majki i dece, kao i reproduktivnog zdravlja, odnosile su se na period 2020-2021. i nisu produžene u 2022. godini.

6 Vidi [OHCHR](#)

7 Gëzim i Makfire Kastrati protiv Opštinskog suda u Prištini i Sudskog saveta Kosova, [Slučaj br. KI 41/12](#).

8 Vidi [OHCHR](#)

22. Policijski inspektorat Kosova (PIK) je odgovoran za istrage o navodima prekomerne upotrebi sile koja može dovesti do povreda i smrti. 2022. godine je objavio dva izveštaja o rukovođenju i postupku hapšenja i blagovremenom delovanju policijskih snaga tokom operativnih aktivnosti. U oba dokumenta nema izveštaja o proizvoljnom lišavanju života od strane vlasti i nosilaca dužnosti.⁹ Iako nema zvaničnih izveštaja Policijskog inspektorata u vezi sa proizvoljnim lišavanjem života na Kosovu, NVO Kosovski centar za rehabilitaciju žrtava torture (KCRŽT) naglašava da je važno napomenuti da su maltretiranje i prekomerna upotreba sile od strane policije široko rasprostranjena pitanja koja zahtevaju detaljniju pažnju.¹⁰ Dok su u Kazneno-popravnoj službi Kosova registrovana četiri slučaja smrti tokom 2022. godine, dva su objavljena u javnosti. U oba slučaja bilo je indicija da su zatvorenici imali zdravstvene probleme. Standardna pravila rada zdravstvene službe određuju da se u svakom slučaju smrti mora izvršiti obdukcija. Međutim, obdukcioni nalaz se ne šalje upravi, Kazneno-popravnoj službi ili zdravstvenoj službi. Ako bi oni primili isti, to bi im pomoglo da izvuku pouku i preduzmu odgovarajuće radnje kako bi se izbegle moguće greške. Nije poznato da li su tužilaštva vodila krivične istrage povodom ovih slučajeva i kakav je njihov ishod.

23. Nosioци dužnosti i vlasti nisu adekvatno reagovali na povećan broj slučajeva femicida na Kosovu, iako je izveštaj OCD iz 2021. već pozvao na pojačanu aktivnost u prepoznavanju problema rodno zasnovanog nasilja i smrti.¹¹ U januaru, u gradu Srbici je ženu ubio njen partner.¹² U decembru 2022. dve žene su ubili njihovi (bivši) supružnici. U prvom slučaju, žena je navodno spavala kada ju je supružnik usmratio sekirom. U drugom slučaju, žrtva je ubijena iz vatrenog oružja u parku Kliničko-bolničkog centra u Prištini, gde se očekivalo da se rodi iste noći. Prema pisanju medija, Osnovni sud u Uroševcu je potvrdio da je za žrtvu bio izdat sudski nalog za zaštitu, koji je bio na snazi do marta 2023.¹³ Zakon o zaštiti od nasilja u porodici jasno navodi da policijski organi moraju preduzeti sve mere za neposredno praćenje i izvršenje svih zaštitnih naloga u slučajevima nasilja u porodici. Isto tako, incident se dogodio u krugu bolnice dok je žrtva bila pod policijskom zaštitom, što je izazvalo veliki bes javnosti povodom zločina.¹⁴ Obe smrti su se dogodile u razmaku od nedelju dana tokom kampanje 16 dana aktivizma protiv rodno zasnovanog nasilja.

24. Pored prava na život, od važnosti su i zdravstveni uslovi zatvorenika i medicinske usluge koje su im pružane u zatvorima i drugim kazneno-popravnim ustanovama. Prema izveštaju koji je objavilo Zdravstveno odeljenje u zatvorima (ZOZ), između januara 2022. i septembra 2022. sprečeno je 28 pokušaja samoubistva i prijavljeno je 4 smrtnih slučajeva u zatvorima od ukupne zatvorske populacije od 3.574 zatvorenika.¹⁵ Izveštaj ne sadrži dalje informacije o uzrocima smrti. Ovo se delimično može pripisati institucionalnim razlikama između Instituta za sudsku medicinu (ISM) na Kosovu i ZOZ-a. Prema ZOZ-u, ISM ne dostavlja izveštaje o obdukciji ZOZ-u, kako je izneto u medijima.¹⁶ Pored toga, KCRŽT upozorava na činjenicu da izveštaj nije nužno odraz prakse i stvarnosti.¹⁷

9 Komisija EU (2022), [Kosovo Report 2022](#).

10 KCRŽT (2022), doprinos zajedničkom izveštaju OCD o ljudskim pravima na Kosovu u 2022. godini

11 Definicija femicida je pozajmljena od [UN women](#) i može biti formulisana kao što sledi: „namerno ubistvo u vezi sa rodnom rodom koje može biti motivisano stereotipnim rodnim ulogama, diskriminacijom žena i devojaka, nejednakim odnosima moći između žena i muškaraca ili štetnim društvenim normama“.

12 Savet bezbednosti UN (2022), [Report of the Secretary-General 2022](#).

13 Nacionale (2022), [Vrasja e 35 vjecares me urdher mbrojtjes. E kujt eshte pergjegjesia dhe cfare thot ligji?](#)

14 Bota Sot (2022), [Vrasja e Hamide Magashit: cfare po ndodh me 4 zyrtaret policor te suspenduar](#).

15 Da biste pristupili izveštaju o zdravstvenim uslugama koje se pružaju u KPSK-u, molimo konsultujte [Izveštaj o zdravlju u zatvorima u 2022](#).

16 RTV (2022), [pse burgjeve nuk u dorezohet raporti i autopsise per te burgosurit qe vdesin](#).

17 KCRŽT (2022), doprinos zajedničkom OCD o ljudskim pravima na Kosovu u 2022.

25. Preporuke

- Izveštaje autopsije o preminulima u zatvoru treba podeliti sa menadžmentom kazneno-popravne službe i zdravstvenom službom;
- Organi za sprovođenje zakona treba da povećaju adekvatne resurse i obuku o sudskoj praksi ESLJP-a u oblasti ljudskih prava koja se odnosi na pravo na život i pozitivnu obavezu državnih organa da spreče i reaguju na pretnje po život, uključujući efikasno praćenje i sprovođenje sudskih naloga za zaštitu u slučajevima nasilja u porodici;
- Organi za sprovođenje zakona treba da preduzmu mere i strategije radi zaštite ljudi u ranjivim situacijama, uključujući zaštitu žena, dece i etničkih nevećinskih zajednica od nasilja i diskriminacije.

5.2 Pravo na humano postupanje i zabrana mučenja

26. Pravo na humano postupanje i zabrana mučenja nalazi svoje međunarodno priznanje u Univerzalnoj deklaraciji o ljudskim pravima (UDLJP, član 5), Konvenciji protiv torture i drugih oblika surovog, nehumanog ili ponižavajućeg tretiranja ili kažnjavanja (član 1.) i Međunarodnom paktu o građanskim i političkim pravima (član 7.). Na lokalnom nivou, Ustav Kosova (član 27.) zabranjuje svaku vrstu nehumanog postupanja, mučenja ili okrutnosti u potpunosti u skladu sa međunarodno priznatim pravnim standardima (član 22.).

27. U skladu sa članom 5. UDLJP i članom 27. Ustava Kosova, pravo na humano postupanje i zabranu mučenja odnosi se, između ostalog, na fizički i psihički integritet pritvorenih i zatvorenih lica, uslove pritvora, upotrebu sile od strane službenika za sprovođenje zakona prema civilima i pojedincima van pritvora i nasilja u zajednici i porodici.

28. U avgustu 2022. SK je donela Zakon br. 08/L-132 o izvršenju krivičnih sankcija i Zakon br. 08/L-131 Kazneno-popravnoj službi Kosova. Potonji definiše sistemizaciju zaposlenih u kazneno-popravnim službama Kosova i propisuje zabranu svakog oblika maltretiranja zatvorenika i pritvorenih lica.

29. Prema izveštaju Komisije EU za 2022. godinu, prevencija mučenja i zlostavljanja u 2022. je zadovoljavajuća i kosovske vlasti nastavljaju da pokazuju posvećenost sprečavanju ove prakse u svim okolnostima. U tom pogledu, Nacionalni mehanizam za prevenciju (NPM) funkcioniše pod nadzorom Institucije ombudsmana. Tokom 2022. su izvršene 22 posete u mestima za lišavanje slobode.¹⁸ Policijski inspektorat Kosova je registrovao tri slučaja u periodu od januara do juna 2022. godine u vezi sa incidentima mučenja i zlostavljanja od strane policije. Štaviše, PIK je registrovao 11 slučajeva sumnje na maltretiranje sa 16 policajaca kao mogućih osumnjičenih.¹⁹

30. U skladu sa Izveštajem Komisije EU, sprovođenje jednakog tretmana za pritvorena lica u kazneno-popravnom sistemu se ne može u potpunosti razumeti jer tek treba izraditi standardizovane individualne procene.²⁰

31. Na osnovu praćenja i procene NVO KCRŽT, situacija na Kosovu u vezi sa pravom na humano postupanje i zabranu mučenja tokom 2022. godine se nije mnogo promenila u odnosu na prethodnu godinu. Uočena su poboljšanja u smislu unapređenja pravnog okvira. 2022. stupio je na snagu paket zakona koji uređuje upravljanje zatvoreniciima (novi Zakon o izvršenju krivičnih sankcija, Zakon o kazneno-popravnoj službi i Zakon o probacionoj službi). Novi Zakon o izvršenju krivičnih sankcija je doneo pozitivna poboljšanja u pogledu ispunjavanja zahteva osuđenika povećanjem broja vikenda van ustanova, dozvoljavanjem paketa sa hranom i pravom žalbe na odluku Panela za uslovni otpust.²¹

32. Novi kazneno-popravni centri koji su izgrađeni i operacionalizovani poslednjih godina su poboljšali nivo materijalnih uslova uopšteno. Takođe, u kazneno-popravnim ustanovama konstantno su vršene renovacije. Stoga, KCRŽT ocenjuje da je smeštaj zatvorenika u pogledu materijalnih uslova, uopšteno gledano, bio na prihvatljivom nivou. Poboljšanja takođe uključuju zapošljavanje 50 novih kazneno-popravnih službenika, koji su završili sedmomesečnu obuku na Kosovskoj akademiji za javnu bezbednost, a angažovani su u Zatvoru visoke bezbednosti, Pritvornom centru u Prištini i Kazneno-popravnom centru u Dubravi. U novembru 2022. je objavljen poziv za prijem 50 žena u kazneno-popravne službe.²²

33. KCRŽT je uspeo da sprovede 14 nadzornih poseta u kazneno-popravnim ustanovama tokom 2022. U ograničenom broju slučajeva, KCRŽT je dobio navode o upotrebi sile protiv zatvorenika u nekim slučajevima i verbalnom uznemiravanju od strane zatvorskog osoblja. Nasilje među zatvoreniciima je povremeno prijavljivano u određenim kazneno-popravnim ustanovama, uglavnom u Kazneno-popravnom centru u Dubravi, kao i u Zatvoru visoke bezbednosti, Pritvornom centru u Prištini i Pritvornom centru u Gnjilanu.²³ Štaviše, KPSK još uvek nije uspeo da sprovede odgovarajuće programe rehabilitacije i reintegracije osuđenika na osnovu individualnih zahteva i potreba, tako da ovo pitanje ostaje izazov u vezi reintegracije zatvorenika nakon odsluženja kazne. Ministarstvo pravde je tokom 2022. započelo revidiranje planova i programa za rehabilitaciju osuđenih

18 Komisija EU (2022), [Kosovo Report 2022](#).

19 Komisija EU (2022), [Kosovo Report 2022](#).

20 Komisija EU (2022), [Kosovo Report 2022](#).

21 KCRŽT (2022), doprinos zajedničkom izveštaju OCD o ljudskim pravima na Kosovu.

22 KCRŽT (2022), doprinos zajedničkom izveštaju OCD o ljudskim pravima na Kosovu.

23 KCRŽT (2022), doprinos zajedničkom izveštaju OCD o ljudskim pravima na Kosovu u 2022.

lica, međutim taj proces još nije završen. Nedostatak probacione službe u Severnoj Mitrovici je naročito ograničio sposobnost pravosudnog sistema da efikasno sprovodi alternativne kazne i mere rehabilitacije, posebno za pojedince koji su osuđeni za nenasilna krivična dela. Kao rezultat toga, mnogi pojedinci su smešteni u zatvorima, koji su često pretrpani i imaju loše uslove za život.

34. Iako je sporazum o premeštaju zatvorenika iz Danske na Kosovo još uvek u procesu, 2022. nije donela više jasnoće u pogledu vremenskih aspekata kada se može odobriti sporazum, kao ni drugih detalja u pogledu premeštaja zatvorenika u Pritvornom centru u Gnjilanu, renoviranju koje će biti sprovedeno u ovom centru, kada se očekuje dolazak prvog kontingenta zatvorenika iz Danske itd. KCRŽT uzima sa rezervom ovu radnju Ministarstva pravde jer bi trenutno premeštanje 200 zatvorenika iz Pritvornog centra u Gnjilanu dovelo do prenatrpanosti i pogoršanja uslova u drugim popravnim centrima. Prenatrpanost je već bila glavno pitanje za kosovske kazneno-popravne ustanove i ocenjeno je kao ispunjavanje zahtevanih međunarodnih standarda. Stoga, KCRŽT ocenjuje da se ovaj dobar standard, koji je već uspostavljen u kazneno-popravnim ustanovama Kosova, može vrlo lako narušiti smeštanjem zatvorenika iz Danske.²⁴

35. Funkcionisanje Panela za uslovni otpust (PUO) ostaje pitanje koje zabrinjava osuđenike. Glavne žalbe osuđenika se odnose na sadržaj obrazloženja odluka panela i kašnjenja u razmatranju i odgovoru. Obrazloženja su uglavnom u obliku modela/šablona i često nisu u skladu sa pozitivnim izveštajima kazneno-popravnih ustanova ili beneficijama koje osuđenici uživaju zbog svog ponašanja tokom izdržavanja kazne. Poboljšanje u smislu PUO je to što novi Zakon o izvršenju krivičnih sankcija daje osuđenima pravo žalbe na odluke Panela pred Vrhovnim sudom.²⁵

36. Fenomen krijumčarenja je i dalje prisutan u KPSK-u tokom 2022. Slučajevi krijumčarenja u koje je uključeno osoblje kazneno-popravnih ustanova i dalje izazivaju zabrinutost. Protiv njih se preduzimaju disciplinske mere. Iako je krijumčarenje prisutno, vredi pomenuti napore i uspeh KPSK-a u sprečavanju većeg broja slučajeva krijumčarenja kao i njihovu transparentnost u objavljivanju slučajeva krijumčarenja.

37. Smeštanje i tretman počinitelaca sa mentalnim poremećajima ostaje jedno od najizazovnijih pitanja u KPSK-u. Krivično zakonodavstvo je predvidelo posebne odredbe u Krivičnom zakoniku Kosova (KZK) i Zakoniku o krivičnom postupku Kosova (ZKPK) u vezi njihovog smeštaja i tretmana. Međutim, ove zakonske odredbe nisu sprovedene u praksi. Dok, član 509. stav 2 ZKPK-a propisuje da se pritvor izvršilaca sa psihičkim smetnjama izdržava u zdravstvenim ustanovama, vaspitno-popravni sistem nema posebne ustanove za primenu pritvora za takve slučajeve. 2021. godine je pokrenuta inicijativa Ministarstva pravde da se Paviljon D Kazneno-popravnog centra u Dubravi uredi kao poseban objekat za smeštaj počinitelaca sa posebnim potrebama. Iako je bilo planirano da obnova ovog Paviljona bude završena tokom 2022. godine, još nije završena.

24 KCRŽT (2022), doprinos zajedničkom izveštaju OCD o ljudskim pravima na Kosovu u 2022.

25 KCRŽT (2022), doprinos zajedničkom izveštaju OCD o ljudskim pravima na Kosovu u 2022.

38. Prema izveštaju ZOZ-a i kao što je navedeno u izveštaju Komisije EU 2022, može se uočiti povećanje preventivnih mera za samopovređivanje i samoubistvo u vidu psihološkog tretmana i mentalne nege. ZOZ je preduzeo mere za povećanje otkrivanja i upravljanja visoko rizičnim slučajevima samopovređivanja i samoubistava. Ipak, uprkos ovim merama, uporedno razmatranje 2021. i 2022. ukazuje na porast slučajeva samopovređivanja, samoubistava i drugih oblika telesnih povreda povezanih sa mentalnim bolestima u 2022. u poređenju sa prethodnom godinom.²⁶

39. KCRŽT je primio žalbe o kašnjenju ili nedostatku odgovora na zahteve i žalbe. U nekim zatvorima osuđenici moraju da zatraže i dođu lično kako bi dobili ove obrasce kada žele da podnesu žalbu, dok im kazneno-popravno osoblje ili načelnik paviljona predaju kopiju žalbe nakon podnošenja obrasca. Neki zatvorenici su izjavili da nisu podnosili žalbe jer su se plašili da će im se kazneno-popravno osoblje svetiti. Štaviše, zatvorenici su se žalili da im interni žalbeni mehanizam ne pruža dovoljne garancije za njihovu poverljivost. U junu 2022. godine su prvi put dozvoljene nenajavljene nadzorne posete kao rezultat Sporazuma o saradnji sa Ministarstvom pravde, ali nažalost Zdravstveno odeljenje u zatvorima (Ministarstvo zdravlja) nije dozvolilo KCRŽT-u pun pristup zatvorima.

40. Važan slučaj koji neprekidno izaziva zabrinutost u vezi sa stanjem ljudskih prava i pravde na Kosovu odnosi se na slučaj Astrita Deharija. MP je decembru 2022. saopštilo da je dvanaest uzoraka nestalo iz Toksikološke laboratorije Instituta za sudsku medicinu. Uzorci su neophodni da bi se razjasnile okolnosti Deharijeve smrti, koji je 2016. pronađen mrtav u njegovoj zatvorskoj ćeliji. Okolnosti u vezi njegove smrti i uslovi njegovog pritvaranja bili su predmet stalnih kontroverzi i debata.²⁷

41. Pored kazneno-popravnog sistema, zlostavljanje i tortura u kontekstu nasilja u zajednici je bitan istražni domen koji se odnosi na kršenje ljudskih prava. U tom pogledu, rodno zasnovano nasilje ostaje goruće pitanje u kosovskom kontekstu. VK je usvojila Strategiju protiv nasilja u porodici i nasilja nad ženama za 2022-2026. U periodu od 25. novembra do 9. decembra, UN Women je sprovela studiju o ženama u politici i oblicima zlostavljanja i nasilja nad njima u političkim strankama i institucijama. Ova studija ukazuje na patrijarhalnu hijerarhiju kao duboko ukorenjenu društvenu dinamiku koja doprinosi stavovima prema ženama.²⁸

42. UNMIK i Kosovski pravni institut (KLI) su izradili vodič za uspostavljanje specijalizovanih službi za podršku žrtvama krivičnih dela seksualnog nasilja. Kako stoji u Izveštaju Saveta bezbednosti UN, mapa puta će biti od posebne pomoći vladi u uključivanju zahteva člana 25. Istambulske konvencije.²⁹ Za detaljniji prikaz seksualnog nasilja nad ženama i rodno zasnovanog nasilja protiv čovečnosti, pogledajte Odeljak C ovog izveštaja (7.1).

26 ZOZ (2022), Zbirni izveštaj o aktivnostima za januar 2022-septembar 2022

27 Koha (2022), [zhduken mostrat e Astrit Deharit](#).

28 [Nacionalna strategija za zaštitu od nasilja u porodici i nasilja nad ženama 2022-2026](#).

29 Savet bezbednosti UN (2022), [Kosovo Report of the Secretary-General 2022](#).

43. Preporuke

- Svi navodi o ponižavajućem nehumanom postupanju ili mučenju moraju biti istraženi u skladu sa pozitivnim obavezama i u skladu sa sudskom praksom ESLJP-a i u slučaju utvrđivanja kršenja se mora dodeliti obeštećenje;
- MP i KPSK treba da rade zajedno na obezbeđivanju posebnog mesta za osuđenike sa mentalnim smetnjama, stoga, pošto je Ministarstvo izdvojilo budžet za renoviranje Paviljona D za zatvorenike sa posebnim potrebama, preporučujemo da se vodi računa o posebnim prostorima za maloletne i žene zatvorenike;
- Rukovodstvo kazneno-popravnih ustanova treba da neprekidno posvećuje posebnu pažnju u pogledu upotrebe sile ili verbalnih uvreda i poziva osoblje na odgovornost za sve radnje u kojima je prema zatvorenicima upotrebljeno više sile nego što je to neophodno i srazmerno;
- Ministarstvo pravde preko KPSK-a treba da podrži socijalnu službu u kazneno-popravnim ustanovama i poveća kapacitete osoblja kako po broju, tako i po stručnoj osposobljenosti kao glavnoj komponenti rehabilitacije i reintegracije osuđenika. U tom smislu bi bilo lakše realizovati programe na osnovu potreba i individualnih pristupa osuđenika.

5.3 Pravo na slobodu i sigurnost osobe

44. Pravo na slobodu i sigurnost osobe ima svoje najočiglednije međunarodno priznanje u članovima 3., 4. i 9. UDLJP-a i članu 5. Evropske konvencije o ljudskim pravima. U svojoj najjasnijoj definiciji, pravo na slobodu i bezbednost je složen pojam, što znači da se bezbednost i sloboda ne mogu tretirati odvojeno jedna od druge. Član 29. Ustava Kosova predviđa da „Niko ne može biti lišen slobode izuzev zakonom propisanih slučajeva i na osnovu odluke nadležnog suda“ u sledećim slučajevima: nakon objavljivanja zatvorske kazne zbog krivičnog dela; zbog opravdane sumnje da je lice izvršilo krivično delo, samo onda kada se lišavanje slobode smatra neophodnim za sprečavanje izvršenja krivičnog dela i samo na veoma kratak period pre suđenja, na zakonom propisan način; radi vaspitnog nadzora maloletnog lica ili radi njegovog/njenog privođenja nadležnom organu, na osnovu zakonitog naloga; radi zdravstvenog nadzora lica, koje zbog bolesti predstavlja pretnju po društvo; za nezakonit ulazak na Kosovo ili na osnovu zakonitog naloga za proterivanje ili ekstradiciju. Zakonita ograničenja slobode lica su dodatno propisana u Zakoniku o krivičnom postupku Kosova i Zakonu pravde o maloletnicima.

45. Treba da započne sprovođenje Zakona br. 05/L-003 o elektronskom nadzoru lica kojima se odlukom suda ograničava kretanje, sedam godina nakon njegovog stupanja na snagu 2015. Podstaknuta ubistvom Hamide Magashi i drugim incidentima u kojima su počinioci bili pod sudskom zabranom prilaska, SK je ponovo postavila pitanje elektronskog nadzora u središte u decembru 2022.³⁰

46. Prevencija nasilnog ekstremizma i radikalizacije u vaspitno-popravnom sistemu je prioritarna oblast intervencije ZOZ-a.³¹ ZOZ posebno navodi da u okviru projekta koji podržava Američka ambasada preko ICITAP-a za borbu protiv nasilnog ekstremizma u zatvorima, psihijatri i drugi radnici u zatvorima pružaju podršku multidisciplinarnim komisijama za deradikalizaciju zatvorenika. Važno je napomenuti da ovaj dokument ne opisuje konkretan način na koji se pretpostavlja da se ova podrška nudi.³² Statistički podaci navedeni u izveštaju Komisije EU za 2022. godinu daju jasnu sliku stepena radikalizacije u kosovskim zatvorima. Ukupno 23 osobe osuđene ili pritvorene za zločine povezane sa terorizmom su se nalazile u kosovskim zatvorima: njih 17 je bilo smešteno u zatvorima visokog obezbeđenja, a 6 u Kazneno-popravnom centru u Dubravi. U periodu od januara 2022. do aprila 2022. godine, uslovno su puštena na slobodu ukupno 4 zatvorenika osuđena za krivična dela u vezi sa terorizmom, uzimajući u obzir stepen radikalizacije.³³

47. Sigurnost koju VK pruža ranjivim grupama migranata i tražilaca azila i dalje predstavlja izazov. Tek treba da se uspostavi osetljiv i siguran sistem unosa za identifikaciju i proveru lica koja traže međunarodnu zaštitu na Kosovu. Štaviše, vlasti nastavljaju da izriču mere pritvora za mešoviti tok migranata na Kosovo kada bi trebalo obezbediti alternativna rešenja.³⁴

48. Bezbednosna pitanja i politička dešavanja koja utiču na ljudska prava su se ponovo pojavila na severu Kosova nakon niza događaja koji su usledili nakon odluke VK-a da uspostavi privremene registarske tablice na graničnim prelazima Kosova za vozače sa registarskim tablicama koje je izdala Srbija. Masovna ostavka predstavnika etničkih Srba sa pozicija koje drže u organima vlasti je bio prvi rezultat navedenog u novembru. Kao način protesta zbog odluke kosovske vlade da zabrani registarske tablice za vozila koje izdaje Srbija, policajci, K-Srbi, predali su svoje oružje i lisice nakon čega su ostali zvaničnici kosovskih Srba podneli ostavke iz državnih institucija.³⁵ Uoči opštinskih izbora 18. decembra, lokalni mediji i KP su 11. decembra 2022. godine izvestili o barikadiranju puteva u opštinama nastanjenim Srbima na severu Kosova, kao i o eksplozijama i pucjavama. U cilju smirivanja bezbednosne situacije, predsednica Kosova donela je odluku o odlaganju izbora za april 2023.³⁶

49. Građanska grupa za brzi odgovor (GGBO) koju je prvobitno osnovala NVO Aktiv sa ciljem praćenja sprovođenja mera koje se odnose na pandemiju COVID-19 od strane relevantnih institucija u zajednicama sa većinskim K-Srbima je preobraćena u grupu koja beleži slučajeve prijavljenih primera prekomerne upotrebe sile na severu Kosova. Prema navodima NVO AKTIV-a, na os-

30 Kallxo (2022), [Vrasja e shtatzënës, Kurti kërkon mobilizimin e institucioneve për mospërsëritje të rasteve.](#)

31 ZOZ (2022), [zbirni izveštaj o aktivnostima za januar 2022-septembar 2022. godine](#)

32 ZOZ (2022), [zbirni izveštaj o aktivnostima za januar 2022-septembar 2022. godine](#)

33 Komisija EU (2022), [Kosovo Report 2022.](#)

34 Komisija EU (2022), [Kosovo Report 2022.](#)

35 Balkan Insight (2022), [Kosovo Serbs continue mass resignations from state institutions.](#)

36 VK - internet stranica predsednice Kosova (2022), [Predsednica Osmani odredila 23. april 2023. kao novi datum za održavanje vanrednih izbora za opštine na severu Mitrovice.](#)

novu njihovog procesa praćenja zabeleženo je ukupno 86 bezbednosnih incidenata sa nevećinskim zajednicama, pri čemu je trećina bila usmerena ka Srpskoj pravoslavnoj crkvi (SPC).³⁷ Do decembra 2022. godine, ukupan broj incidenata koji su bili usmereni na K-Srbe se može podeliti na 24 incidenta u vezi verske imovine Srpske pravoslavne crkve, 19 incidenata u vezi oštećenja domaćinstava i provala ili pljački, 16 antisrpskih crteža sprejom i grafitima, 11 fizičkih napada, 9 krađa i oštećenja privatne pokretne imovine i 7 usmerenih na javne ustanove, sa glavnim ciljem krađe i nanošenja štete. U poređenju sa prethodnim izveštajnim periodima, brojke ukazuju na konstantan nastavak bezbednosnih incidenata usmerenih na K-Srbe. Tokom 2020. godine AKTIV je prijavio 76, u poređenju sa 87 u 2021.

50. U vezi prethodnog pasusa, pitanje bezbednosti među zajednicom K-Srba je i dalje značajno. Određeni broj pojedinačnih slučajeva prekomerne upotrebe sile od strane policije je lično prijavljen, postavljajući pitanje bezbednosti među članovima zajednice K-Srba na jugu, kao i na severu, i pitanja koja se tiču prava na oslobođenje i prava na slobodu od proizvoljnog pritvora. Izvršni direktor NVO AKTIV-a navodi da su ga u novembru 2022. fizički i verbalno napali pripadnici Jedinice za specijalne operacije KP u blizini prelaza Jarinjé.³⁸

51. Preporuke

- ZOZ treba da da prioritet sprečavanju nasilnog ekstremizma i radikalizacije u kazneno-popravnom sistemu pružanjem podrške mehanizmu za deradikalizaciju zatvorenika, kao i pružanju podrške mentalnom zdravlju i psihološku podršku zatvorenima;
- MP treba da preduzme aktivne korake za sprovođenje Zakona br. 05/L-003 o elektronskom nadzoru lica kojima se odlukom suda ograničava kretanje;
- Kosovske vlasti treba da se tretiraju i daju prioritet bezbednosnim brigama među nevećinskim zajednicama preduzimanjem konkretnih koraka u istraživanju i sprečavanju incidenata prekomerne sile i osiguranja da se svi građani osećaju sigurno i zaštićeno;
- Kosovske vlasti treba da unaprede mehanizme odgovornosti i istrage u vezi sa nedoličnim ponašanjem policije;
- SSK i Vrhovni sud treba da pozovu sve krivične sudove da na odgovarajući način sprovede odredbe u vezi sa upotrebom pritvora i razmotre alternative umesto pritvora.

37 Aktiv (2022), doprinos zajedničkom izveštaju j OCD o ljudskim pravima na Kosovu u 2022.

38 Aktiv (2022), [prekomerna upotreba sile od strane Kosovske policije](#).

5.4 Pravo na pravično suđenje i delotvoran pravni lek

52. Pravo na pravično suđenje i delotvoran pravni lek nalazi svoje međunarodno priznanje kao osnovno ljudsko pravo u članu 10. UDLJP-a koji propisuje da „svako ima pravo na potpuno jednako pravo na pravično javno suđenje [...]“.³⁹ Član 6. EKLJP takođe uključuje pravo na pravično suđenje i dalje propisuje da „svako ima pravo na pravično i javno suđenje u razumnom roku [...]“.⁴⁰ U kosovskom zakonodavnom okviru, ovi međunarodni pravni standardi su obavezni; oni su uneti u Ustav u članu 22. Pored toga, član 30. propisuje prava optuženih, a član 31. naglašava odredbe za pravično i nepristrasno suđenje. Član 32. Ustava propisuje pravo svakog da koristi pravne lekove „na sudske i administrativne odluke, koje uskraćuju njena/njegova prava ili interese“.⁴¹ Pored Ustava, drugi zakoni i propisi koje je usvojila VK uređuju pravo na pravično suđenje u sudskom postupku u krivičnim, građanskim i upravnim stvarima. Navedeno uključuje Zakonik br. 08/L-032 o krivičnom postupku, Krivični zakonik br. 06/L-074, Zakon br. 03/006 o parničnom postupku i Zakon br. 05/L-031 o opštem upravnom postupku (Zakon o opštoj administrativnoj proceduri).

53. SK je 2022. usvojila Zakonik br. 08/L-032 o krivičnom postupku.⁴² Prema izveštaju komisije EU iz 2022. godine, novi Zakonik je u skladu sa standardima EU po tome što su sa proceduralnog stanovišta zaštićena prava osumnjičenih i optuženih, uključujući pravo na advokata, pretpostavku nevinosti i pravo na tumačenje i prevođenje, kako bi pomenuli samo nekoliko pravnih standarda.⁴³ Međutim, posebno je izražena zabrinutost u vezi sa izmenama i dopunama Zakonika kako bi se omogućila suđenja u odsustvu u smislu prava na pravično suđenje optuženih lica.

54. Zakon 04/L-017 o besplatnoj pravnoj pomoći je delimično izmenjen i dopunjen tako da uključuje besplatnu pravnu pomoć za različite korisnike, tj. aktiviste civilnog društva, novinare, fotoreportere i druge aktere kada su tuženi za niz navodnih prekršaja, uključujući klevetu i strateške tužbe protiv učešća.⁴⁴ Druga važna dimenzija zakona tiče se pripajanja Agencije za besplatnu pravnu pomoć (ABPP) Ministarstvu pravde. Pripajanje ABPP-a Ministarstvu pravde odražava tranziciju nezavisne agencije u jedinicu pod okriljem Ministarstva pravde. Prema NVO KLI, ovakav razvoj događaja je neustavan. Naime, ovim se MP-u daju ovlašćenja da utvrdi kriterijume za besplatnu pravnu pomoć.⁴⁵

55. I dalje postoje značajne razlike između politike i prakse u kosovskom pravosudnom sistemu. Posebno su žrtve krivičnih dela nedovoljno informisane o sudskim postupcima i retko imaju pomoć profesionalnih zastupnika. Prema podacima iz Izveštaja Komisije EU, budžet izdvojen za pravnu pomoć, iako je povišen u odnosu na 2021. godinu, sa povećanjem od dva odsto, i dalje nije dovoljan (vidi tabelu 1 ispod).⁴⁶ Delimično, ovo ima veze sa generalno niskom javnom svešću o besplatnoj pravnoj pomoći kao mogućnosti.

39 [UDLJP, član 10.](#)

40 [EKLJP, član 6.](#)

41 Ustav Kosova (2008), članovi 30-31.

42 [Zakonik br. 08/L-032 o krivičnom postupku](#)

43 Komisija EU (2022), [Kosovo Report 2022.](#)

44 Zakon br. 08/L-035 o izmenama i dopunama Zakona br.04/L-017 o besplatnoj pravnoj pomoći.

45 KLI (2022), [Protivustavna politizacija BPP.](#)

46 Komisija EU (2022), [Kosovo Report 2022.](#)

Tabela 1: Državni budžet izdvojen za pravnu pomoć

	2022	2021	2020
Ukupan budžet koji je VK izdvojila za pravnu pomoć u evrima	1,702,676	1,686,056	1,398,442

56. Prema NVO KLI, obrada predmeta u razumnom roku je i dalje problematična: prosečno trajanje građanskih predmeta od pokretanja do konačne odluke je pet godina i četiri meseca.⁴⁷ O povredi prava na pravično suđenje u razumnom roku je izveštavala i Institucija ombudsmana sa 356 slučajeva žalbi i 137 otvorenih slučajeva za istragu.

57. Tekući problem u ovom pogledu ostaju zaostali predmeti koji nehotice rezultuju kršenjem javnih pretresa u razumnom roku. Statistički izveštaj koji je objavio Sudski savet Kosova (SSK) opisuje preopterećenost različitih nivoa sudova sudskim predmetima.⁴⁸ Tokom perioda izveštavanja nasleđeno je 190.938 predmeta iz prethodnih godina, a primljeno je 128.138 novih predmeta, što je rezultovalo velikim kašnjenjem u sudskim predmetima. Do kraja decembra 2022. je na čekanju i dalje bilo 221.620 predmeta.

58. Upravljanje sudskim predmetima je takođe neadekvatno. KLI je pratio 3.042 sudske rasprave u Osnovnom sudu u Prištini tokom perioda izveštavanja (1. januar 2022 – 23. decembar 2022. godine). Od ovog ukupnog broja, 931 slučaj ili 30,6 odsto je odloženo zbog niza faktora. Ponovljena suđenja su takođe učestala. Nakon promena u članovima sudskog veća, kašnjenja u rasporedu često probijaju zakonski rok od tri meseca od poslednje rasprave. Kako KLI napominje, to je rezultovalo stalnim ponavljanjima suđenja. Ovo važi i za krivične predmete sa proceduralnim odugovlačenjem kojima se nenamerno krši pravo na suđenje u razumnom roku.⁴⁹ U krivičnim predmetima sudije ne odlučuju o imovinskim zahtevima. Od 108 analiziranih predmeta, KLI je utvrdio da su sudije samo u 10 odlučivale o imovinskopravnim zahtevima, dok je 98 ostalih predmeta upućeno na građansku parnicu. Kako bi ostvarile svoja prava su stranke dužne da čekaju na okončanje dva sudska postupka, od kojih se nijedan ne završava u zakonskim rokovima.⁵⁰

59. Još jedno pitanje koje je pokrenuo KLI u svom godišnjem praćenju sudskih predmeta je da u presudama nije dato neophodno obrazloženje na kojem je zasnovana sudska odluka. Posebno u

47 KLI (2022), doprinos zajedničkom izveštaju OCD o ljudskim pravima na Kosovu u 2022.

48 Sudski savet Kosova (2022), [Statistički izveštaj sudova](#).

49 Kadriu, M, Shahini-Grajqevci, V za KLI (2022), [“Challenges in investigating and prosecuting serious crimes” KLI](#).

50 Kadriu, M, Shahini-Grajqevci, V za KLI (2022), [“Challenges in investigating and prosecuting serious crimes” KLI](#).

kontekstu kaznenih presuda, nedostatak obrazloženja koje objašnjava vrstu i dužinu kazne u odlukama podriva transparentnost.⁵¹ Štaviše, KLI je utvrdio da se ovo posebno odnosi na određivanje i produženje pritvora.

60. Ustavni sud Kosova je tokom 2022. takođe doneo nekoliko presuda kojima je sudske presude proglasio neustavnim zbog kršenja ustavnog prava na pravično suđenje. Dakle, u predmetu Ademi protiv Vrhovnog suda Kosova, Ustavni sud Kosova je ustanovio da su zaključci Apelacionog suda i Vrhovnog suda, u odlukama u kojima je zahtev podnosioca zahteva odbijen kao neprihvatljiv, doneti u suprotnosti sa pravom podnosioca zahteva na pristup sudu, koje je propisano u članu 31. stavu 1 Ustava, u vezi sa članom 6. stavom 1 EKLJP-a.⁵² Štaviše, u ovakvim slučajevima kašnjenja u sudskim postupcima, građani do sada nisu dobijali obeštećenje za povredu ovog Ustavom zagarantovanog prava.

61. Nepristrasnost sudova je ključni preduslov za zaštitu prava na pravično suđenje. Zabrinutost u pogledu nepristrasnosti pravosuđa pokrenuta je presudom Ustavnog suda Kosova u predmetu KI 196/21 gde je podnosilac zahteva naveo povredu principa „nepristrasnost suda“ kao rezultat učešća sudije na dva različita nivoa nadležnosti u krivičnom predmetu protiv njega. Ustavni sud Kosova je presudio da je presuda Vrhovnog suda doneta suprotno članu 31. Ustava jer je doneta u sastavu veća u kojem je, suprotno relevantnim odredbama krivičnog postupka, prisustvovao sudija koji je bio deo odlučivanja i u ranijim etapama istog krivičnog predmeta.⁵³ Međutim, ovo ostaje pitanje koje predstavlja zabrinutost na Kosovu jer je pravosudni sistem, i direktno i na manje vidljiv način, zavisao od političke klime, kao i relevantnih interesnih grupa i drugih spoljnih faktora.⁵⁴ Da bi se ublažilo spoljno mešanje, sistem sudske provere (vetting) može poslužiti kao ključno sredstvo za politike. Ipak, iako je takva inicijativa predložena, KLI naglašava da se sam proces nepotrebno odugovlači. Posebna komisija koju su imenovali VK i SK bavi se nacrtom ustavnih amandmana, koji će obezbediti sudsku proveru SSK-a i TSK-a, uključujući predsednike sudova, u skladu sa preporukama Venecijske komisije.

62. Pored nepristrasnosti, pretpostavka nevinosti je ključna za zaštitu ljudskih prava u domenu pravosuđa. Evropski sud za ljudska prava ukazuje da javne ličnosti mogu da prekrše ovaj princip kroz javne izjave koje daju o krivičnoj odgovornosti pojedinaca kojima se sudi.⁵⁵ Shodno tome, posebno je zabrinjavajući broj javnih izjava političkih aktera u raznim medijima o pitanjima koja se odnose na pojedinačne slučajeve.⁵⁶ Ovakve izjave pre suđenja predstavljaju direktno kršenje principa pretpostavke nevinosti.

63. Održavanje javnih suđenja je još jedna ključna dimenzija zaštićena zakonom. Prema Zakonu br. 06/L-054 o sudovima, presude moraju biti objavljene na zvaničnoj veb stranici „u roku od šezdeset (60) dana od datuma donošenja [...] u skladu sa zakonima na snazi“. Važno je dodati da je

51 KCRŽT (2022), doprinos zajedničkom izveštaju OCD o ljudskim pravima na Kosovu u 2022.

52 Slučaj br. KI55/21, ocena ustavnosti presude Rev. 387/2020 Vrhovnog suda, od 13. januara 2021.

53 Slučaj br. KI 196/2, Ocena ustavnosti presude PML. br. 310/2021 Vrhovnog suda Republike Kosovo od 14. septembra 2021.

54 Venecijska komisija (2022), [Opinion on the draft document on the vetting of judges and prosecutors and draft amendments to the Constitution.](#)

55 Agencija Evropske unije za osnovna prava (2021), [Presumption of innocence and related rights: perspectives.](#)

56 Albanian Post (2022), [Svećla for the Brezovica action: Our fight against crime will continue in the coming days](#)

konsolidovan informacijski sistem za upravljanje predmetima (ISUP), koji će poboljšati upravljanje pravdom na Kosovu i učiniti pravosudni sistem efikasnijim i transparentnijim. U svom sistematskom praćenju sudskih postupaka, KLI je zabeležio vidljiva poboljšanja na godišnjem nivou. Iako sudovi tek trebaju da u potpunosti ispoštuju Zakon br. 06/L-054, sve više sudskih odluka se objavljuje preko zvanične internet stranice u poređenju sa prethodnim godinama. Međutim, da bi se postigla puna usklađenost sa ovom zakonskom obavezom neophodno je povećanje pravosudnih kapaciteta.⁵⁷

64. Zaštita jezičkih prava tokom sudskih postupaka u osnovnim sudovima u Prištini, Mitrovici i Peći kao centralni aspekt prava na pravično suđenje, je na zadovoljavajući način zaštićena tokom perioda izveštavanja prema sistemu praćenja KLI i prema KLI, „uz neke izuzetke koji ne utiču na ukupnu procenu“.⁵⁹

65. Sa posebnim osvrtom na pravo na adekvatan pravni lek, postojeće zakonodavstvo nije u skladu sa Ustavom Kosova. Suprotno Ustavu, postojeće zakonodavstvo ne garantuje pristup pravdi odlukama državnog tužioca o odbacivanju krivične prijave ili obustavljanju istrage.⁶⁰ Slično, novi Zakonik o krivičnom postupku br. 08/L – 032 predviđa pravo žalbe Apelacionom tužilaštvu u članu 84. stavu 5, ali se isto ne odnosi i za sud.⁶¹

66. KALLXO je u januaru objavio istragu o sudiji Rizi Livoreki, članu pravosuđa u opštini Kačanik.⁶² U objavi je prikazan snimak sudije kako vrši pritisak na optuženog da reši svoj slučaj van suda, pod pretnjom zaplene imovine. Pošto je optuženi odbio ponuđeni sporazum, sudija Livoreka je 31. decembra 2021. doneo rešenje da se oduzme imovina porodici Malsiu i preda porodici Tusha. Manje od 24 sata nakon emitovanja istrage u emisiji „Kallxo Pernime“, Sudski savet Kosova (SSK) je suspendovao sudiju Livoreka.

67. Krivični predmeti koji uključuju postupak za maloletnike su regulisani Zakonikom pravde o maloletnicima br. 06/L-006. Akademija pravde ima zadatak da obezbedi obuku za poslodavce u pravosuđu o zaštiti ljudskih prava u celini, a u skladu sa Evropskim sudom za ljudska prava (ESLJP). Isto, obezbeđuje obuku za sudije i osoblje o načinima postupanja prema maloletnicima.⁶³ Pošto mediji i OCD imaju ograničen pristup u ovim slučajevima, postoji nedostatak podataka i uvida u sistem maloletničkog pravosuđa.

68. Pravo na pravično suđenje u vezi sa slučajevima nasilja u porodici je bila ključna dimenzija analize u nedavnom izveštaju NVO GLPS.⁶⁴ GLPS je izvršio detaljno ispitivanje 43 presude koje je objavio Osnovni sud u Prištini u periodu januar-avgust 2022. Analizom je utvrđeno da u 70 odsto

57 <https://www.u4.no/blog/digitising-kosovos-justice-system-to-prevent-corruption>

58 KLI (2022), doprinos zajedničkom izveštaju OCD o ljudskim pravima na Kosovu u 2022.

59 KLI (2022), doprinos zajedničkom izveštaju OCD o ljudskim pravima na Kosovu u 2022.

60 KLI (2022), doprinos zajedničkom izveštaju OCD o ljudskim pravima na Kosovu u 2022.

61 Zakonik o krivičnom postupku br. 08/L – 032, član 84. stav 5.

62 Kallxo (2022), Pas hulumtimit të emisionit “Kallxo Përnime” suspendohet gjyqtari Riza Livoreka.

63 Akademija pravde (2022), [Kalendar sastanaka](#).

64 GLPS (2022), [Prijavlivanje i postupanje u slučajevima nasilja u porodici januar – avgust 2022.](#)

slučajeva nisu ispoštovani zakonski rokovi. Štaviše, početni uvodni pretresi su u samo 30 procenata slučajeva održani na način kako je propisano ZPM. Numeričko ispitivanje GLPS ukazuje da je sudovima u proseku potrebno približno 952 dana (2 godine, 7 meseci i 9 dana) da samo odredi početni pretres od dana podizanja optužnice. Nakon toga, sudski postupak u proseku traje još 8 meseci. Što se tiče kaznenih posledica koje su predviđene zakonom, GLPS napominje da je u 81 odsto slučajeva doneta osuđujuća presuda, zatim u 14 odsto slučajeva oslobađajuća presuda, a odbačena u 5 odsto slučajeva. U stvarnosti, krivične presude koje je izrekao sud u Prištini činile su većinu uslovnih presuda (20), zatim 5 zatvorskih, 5 novčanih i drugih kazni. Ovo ukazuje na opštu nisku kulturu izricanja kazni koja nije u skladu sa vrstom krivičnih dela. Vezano za princip razumnog roka, inicijativa SK-a u 2021. da se uvede nacrt zakona o građanskim pravima, koji bi građanima omogućio ostvarivanje građanskih prava, uključujući pravo na pravično suđenje u razumnom roku, nije realizovana u 2022.⁶⁵

69. Preporuke

- Pravosudni sistem mora da sprovodi ustavnu obavezu da tumači sva ljudska prava i slobode u skladu sa sudskom praksom ESLJP-a u svojim presudama;
- Akademija pravde treba da prilagodi nastavne planove i programe obuke u skladu sa sudskom praksom ESLJP-a;
- Pravni fakultet takođe treba da prilagodi nastavni plan i program pravnih studija u skladu sa ustavnim zahtevima za primenu međunarodnih standarda;
- Apeluje se na domaće sudove da povećaju efikasnost u postupanju u slučajevima nasilja u porodici i primene adekvatnu kaznenu politiku prema onima koji su proglašeni krivim za nasilje nad članovima porodice;
- SK i VK treba da preduzmu mere na obezbeđivanju nezavisnosti pravosuđa. Ovo uključuje sprovođenje sudske provere pravosudnog sistema;
- VK treba da da prioritet procesu sudske provere SSK-a i TSK-a, uključujući predsednike sudova, u skladu sa mišljenjem Venecijske komisije;
- Politički akteri treba da se suzdrže od davanja izjava o krivičnoj odgovornosti pre suđenja;
- Obeštećenje mora biti obezbeđeno za pogrešne presude ili povrede bilo kog ljudskog prava ili slobode, ne kroz novi slučaj koji bi mogao biti pokrenut, već tokom istog postupka gde je povreda ustanovljena;
- Trebalo bi izraditi Etički kodeks za državne službenike svih nivoa i poslanike, u kojem bi javno komentarisanje krivice ili nevinosti bilo neprihvatljivo i nosilo sa sobom disciplinske mere.

5.5 Sloboda izražavanja i mišljenja, pravo na informacije i pravo na privatnost

70. Sloboda izražavanja i mišljenja nalazi svoje univerzalno priznanje kao osnovno ljudsko pravo u članu 19. UDLJP-a, koji propisuje da „svako ima pravo na slobodu mišljenja i izražavanja [...] i putem bilo kojeg medija“.⁶⁶ Ovo univerzalno pravo uključuje pravo na saopštavanje, primanje i prenošenje informacija. Ove osnovne odredbe su ponovo navedene u članu 10. EKLJP-a, koji dalje naglašava da sloboda izražavanja i mišljenja može biti podvrgnuta određenim formalnostima kako je propisano zakonom radi zaštite bezbednosti, poverenja, nepristrasnosti ili zaštite ugleda ili prava drugih.⁶⁷ Zakonodavni okvir Kosova štiti slobodu izražavanja i pravo na informisanje u članovima 40. Ustava i nizu drugih zakona. To uključuje Zakon br. 04/L-046 o Radio-televiziji Kosova, Zakon br. 04/L-044 o Nezavisnoj komisiji za medije, Zakon br. 06/L-085 o zaštiti uzbunjivača, Zakon br. 04 /L-137 o zaštiti izvora u novinarstvu, Zakon br. 03/L-118 o javnim okupljanjima, Zakon br. 02/L-37 o upotrebi jezika, Zakon br. 02/L-65 civilni zakon protiv klevete i uvrede, Zakon br. 02/L-31 o verskim slobodama na Kosovu, itd. Uopšteno, zakoni o slobodi izražavanja i medijski zakoni su u skladu sa standardima Saveta Evrope i sudske prakse ESLJP-a. Treba napomenuti da Ustavni sud Kosova još uvek nije doneo nijednu presudu kojom se konstatuje povreda slobode izražavanja predviđene u članu 40. Ustava Kosova. Međutim, EK u svom Izveštaju o napretku Kosova za 2022. navodi da što se tiče slobode izražavanja, „Kosovo ima određeni nivo pripremljenosti i koristi od pluralističkog i živahnog medijskog okruženja. Međutim, i dalje postoji zabrinutost u vezi sa javnim kampanjama klevete, pretnjama i fizičkim napadima na novinare“.⁶⁸ Štaviše, i dalje postoji posebna zabrinutost u vezi sa slobodom izražavanja na severu Kosova, uključujući autocenzuru, što nije u skladu sa zahtevima člana 40. Ustava i člana 10. EKLJP-a.⁶⁹

71. Porast strateških tužbi protiv učešća javnosti (SLAPP) je povezan sa pitanjem slobode govora, od kojih neke imaju za cilj ograničavanje novinarskih aktivnosti i istraživačkog pisanja o različitim temama. Radio-televizija Kosova (RTK) je u januaru 2022. uputila dopis Osnovnom sudu u Prištini sa najavom odustajanja od tužbe protiv Agrona Demija za klevetu, koju je pokrenuta dve godine ranije, nakon što je on kritikovao javnog emitera na društvenim mrežama. Takođe, 31. marta 2022. pevač Asdren Gjikolli, inače poznat po svom umetničkom imenu Gjiko, podneo je tužbu za klevetu protiv Lavdima Hamidija (novinara „Front onlajn“), gde je tražio uklanjanje statusa na njegovoj društvenoj mreži Fejsbuk. U ovom statusu je opisao i obavestio javnost o optužbama Osnovnog tužilaštva u Prištini, u kojima se tužilac tereti za silovanje maloletnice. Tužilac je tužbom takođe tražio odštetu od 5.100 evra. U istom duhu, tužilac je zatražio uklanjanje slične objave novinara Enisa Veliua (izvršnog direktora „Front onlajn“) na Fejsbuku.

66 UDLJP, član 19.

67 EKLJP, član 10.

68 Komisija EU (2022), [Kosovo Report 2022](#).

69 Komisija EU (2022), [Kosovo Report 2022](#).

72. Nepovredivost nečijeg prava na privatnost je na sličan način obrađena u UDLJP-u putem člana 1. koji propisuje sledeće: „Niko ne sme biti podvrgnut proizvoljnom mešanju u njegovu privatnost, porodicu, dom ili prepisku.“⁷⁰ S druge strane, EKLJP izričito uključuje pravo na privatnost u svoj okvir u članu 8. Pravo na poštovanje privatnog i porodičnog života.⁷¹ Ustav Kosova je posebno iscrpan kada je u pitanju zaštita ovog prava. U pravo na privatnost, kako je navedeno u članu 36., je obuhvaćena zaštita ličnih podataka (36.4) uz očuvanje tajnosti prepiske (6.3) i nepovredivosti privatnog i porodičnog života. Zaštita ličnih podataka je pravno obezbeđena Zakonom br. 06/L-082. Međutim, „efikasna primena Zakona o pristupu javnim dokumentima ostaje izazov“, navodi Evropska komisija u svom Izveštaju o napretku za Kosovo za 2022.⁷² U Izveštaju se dalje navodi da „uprkos imenovanju novog poverenika za informacije i privatnost, on nema dovoljno nadzornih ovlašćenja da obezbedi nezavisni žalbeni mehanizam ako javna tela odbiju ili ignorišu zahteve“ i „Javni organi i dalje ne objavljuju proaktivno, na njihovim veb stranicama, godišnje planove, izveštaje, budžete i finansijske planove.“⁷³ Imajući u vidu izraženu zabrinutost, proizilazi da su potrebni dalji koraci za optimizaciju sprovođenja prava na privatnost i pristup informacijama na Kosovu.

73. Kosovska Agencija za informacije i privatnost (AIP) je odgovorna za promovisanje i zaštitu prava na pristup informacijama i privatnosti na Kosovu. Njena glavna uloga je da nadgleda primenu Zakona o pristupu javnim dokumentima i Zakona o zaštiti ličnih podataka i da obezbedi da javne institucije poštuju ove zakone. AIP takođe pruža smernice i savete pojedincima i organizacijama o pitanjima u vezi sa pristupom informacijama i zaštitom ličnih podataka i ima ovlašćenje da istražuje i izriče sankcije u slučajevima kršenja ovih zakona.⁷⁴ U tom pogledu, vredi dodati da je AIP primila 421 žalbi u vezi pristupa javnim dokumentima, od kojih su 207 od građana, 136 od nevladinih organizacija i 76 od medija. Što se tiče zaštite ličnih podataka, AIP je primila 145 žalbi.

74. Evropska komisija ističe značaj donošenja Zakona o javnom servisu i izmenama i dopunama Nezavisne komisije za medije u skladu sa evropskim standardima. Direktiva o audiovizuelnim medijskim uslugama je glavni pravni instrument sa kojim bi VK trebalo da ih uskladi.⁷⁵ Vlada je 2022. preduzela prve korake u postizanju ovog cilja.

75. Pravni okvir koji obezbeđuje bezbednost medijskog okruženja je u skladu sa međunarodnim i pravnim standardima.⁷⁶ Međutim, uprkos dobroj pravnoj osnovi i pravnim poboljšanjima u pravcu unapređenja besplatne pravne pomoći za novinare, pretnje, kampanje mržnje i druge vrste govora mržnje usmerene na novinare nisu bile srazmerne u poređenju sa prošlošću.⁷⁷ NVO Fol naglašava da ove kampanje mržnje i maltretiranja ciljaju, kako na ličnosti iz javnog domena, tako i na druge pojedince koji svoje mišljenje izražavaju zauzimanjem javnog stava o različitim temama od interesa. U 2022. je prijavljeno pet slučajeva javnog blaćenja novinara.⁷⁸ Alternativno, ostaje zabrinutost zbog javne klevete novinara od strane političara i drugih zvaničnika čime se podriiva novinarski integritet i oblikuje javno mnjenje.

70 EKLJP, [član 12.](#)

71 EKLJP, [član 8.](#)

72 Komisija EU (2022), [Kosovo Report 2022.](#)

73 Komisija EU (2022), [Kosovo Report 2022.](#)

74 API (2022), Sažetak aktivnosti Kosovske agencije za informacije i privatnost za 2022. godinu.

75 Nezavisna komisija za medije (2022), [NKM učestvovala na međunarodnoj konferenciji medijskih regulatora iz regiona Balkana.](#)

76 Komisija EU (2022), [Kosovo Report 2022.](#)

77 Pokret Fol (2022), doprinos zajedničkom izveštaju OCD o ljudskim pravima na Kosovu u 2022.

78 Komisija EU (2022), [Kosovo Report 2022.](#)

76. Kosovo je napredovalo za 17 mesta na Svetskom indeksu slobode medija Reportera bez granica u 2022. godini, sa 78. na 61. mesto, dok je prema Freedom House, Kosovo ocenjeno delimično slobodnim sa 60/100.⁷⁹ Ipak, u izveštaju se naglašava da i dalje postoje opstrukcije slobode izražavanja na Kosovu, uključujući politizovanu raspodelu javnih sredstava za medije, uvrede, pretnje i fizičke napade na novinare. Izveštaj takođe ističe kao zabrinjavajuće pitanje uznemiravanje novinara K-Srba na severu Kosova od strane partije na vlasti, Srpske liste.⁸⁰

77. U vezi sa pasusom iznad, mnogi popularni političari su na sličan način potkopavali rad NVO i aktivista, minimizirajući njihov doprinos unapređenju društvenih promena. Primeri uključuju političara Hakija Abazija, koji je civilno društvo nazvao „kukavičkim organizacijama“ u slučaju protesta oko smrti Hamide Magashi.⁸¹ U zavisnosti od lične interpretacije na albanskom, „qyqare“ znači ili „kukavica“ ili „jadikovka“ i može se više figurativno odnositi u kontekstu slučaja Magashi na uočenu nesposobnost OCD da unaprede stvarne promene. Iako je lokalni osnovni aktivizam poslužio kao osnova za karijeru premijera Albina Kurtija i njegovog pokreta VV!, čini se da on umanjuje značaj protesnih radnji. Konkretno, u postu na društvenim mrežama koji se odnosi na femicid, on je prokomentarisao kratkoću negodovanja izraženog na tim protestima, sugerišući da nisu dovoljni da dovedu do stvarnih promena.⁸² Percipirana beznačajnost NVO iz perspektive nekih stvaralaca politika je istaknuta i u intervjuu Dude Balje, šefice Odbora za ljudska prava, rodnu ravnopravnost, nestala lica, žrtve seksualnog nasilja u ratu i peticije. OCD su tražile njenu ostavku nakon njenog stava da ne podrži istopolne brakove. U intervjuu ona iznosi da je to ne pogađa jer je reč o zahtevima nevladinih organizacija koje finansiraju određene organizacije koje nije poimenično spomenula. Ona se, međutim, implicitno pozvala na međunarodna tela UN i EU koja su trenutno prisutna na Kosovu.⁸³

78. Uopšteno, žalbe na povredu prava na slobodu izražavanja se mogu pojaviti u različitim okolnostima i različitim oblicima. Na Kosovu to može uključivati cenzuru medija, korišćenje nasilja ili pretnji protiv novinara i aktivista ili zabranu objavljivanja određenog sadržaja. Podneta je tužba u vezi sa brisanjem komentara podnosioca žalbe na društvenim mrežama MZ-a. U drugom slučaju, policajac je suspendovan kao rezultat komentarisanja odluke vlade da ukine dodatne naknade za policiju kao meru uštede budžeta. Za obe žalbe još uvek nema konačne odluke.⁸⁴

79. Kosovski savet za štampu (KSŠ) i Nezavisna komisija za medije (NKM) su glavna nezavisna i samoregulatorna tela uključena u obezbeđivanje uređenja medija na Kosovu. Aktivnosti NKM-a, kao nadzornog tela, su se ograničile na izborne periode i praćenje sadržaja proizvedenog i distribuiranog tokom ovih intervala.⁸⁵

79 Freedom House (2023), [Freedom in the World](#).

80 KCSF (2022), doprinos zajedničkom izveštaju OCD o ljudskim pravima na Kosovu u 2022.

81 Haki Abazi (2022) intervju za Teve1, [Nuk protestoj, dua të shoh veprim dhe përgjegjësi](#).

82 Euronews Albania (2022), [Vrasja e gruas shtatzënë në Prishtinë, reagon kryeministri Albin Kurti](#)

83 Dylberizm (2022), [Duda Balje vazhdon me sulmet anti-LGBTQ+, deklaron se "Asnjë kosovar e boshnjak s'mund t'i pranojë martesat e tyre."](#)

84 Stejt department SAD (2022), [Country Reports on Human Rights Practices 2022: Kosovo](#).

85 Komisija EU (2022), [Kosovo Report 2022](#).

80. Sa ekonomskog stanovišta medija i njihovog poslovanja na Kosovu, finansijska održivost uglavnom zavisi od komercijalnih reklama i finansijskih donatora, koji su često iz različitih političkih stranaka.⁸⁶ Ova situacija je dovela do paradoksa, naročito među privatnim emiterima, u kojem je održivost medija uslovljena spoljnim finansiranjem. Međutim, održavanje integriteta medija zahteva potpunu nezavisnost uz objektivnost i nepristrasnost kao ključne dimenzije.

81. Asocijacija novinara Kosova (ANK) je izrazila zabrinutost za slobodu medija i pravo na izražavanje mišljenja nakon incidenata u vidu fizičkih pretnji i napada na novinare i verbalnih napada na medije od strane političara i drugih javnih ličnosti.⁸⁷ U vezi sa napadima, pretnjama i uznemiravanjem medijskih radnika, Asocijacija novinara je izveštavala o jeziku koji su koristile uticajne ličnosti. Asocijacija posebno ističe komentare supruga predsednice Prindona Sadriua početkom 2022. godine, u kojima je novinare nazvao „udruženom zločinačkom organizacijom“, kao i pogrđni jezik koji je koristio Luan Dalipi, šef kabineta premijera Kosova Albina Kurtija, koji je u martu u objavama na platformi društvene mreže Fejsbuk medije pežorativno nazvao „kriminalnim preduzećima“. Nalazi Asocijacije otkrivaju da se većina novinara suočava sa uznemiravanjem, pretnjama i zastrašivanjem na platformama društvenih medija. Ova otkrića su duboko zabrinjavajuća i naglašavaju hitnu potrebu za usaglašenim delovanjem relevantnih aktera kako bi se podržala sloboda štampe i osigurala sigurnost medijskih profesionalaca. Ovu zabrinutost je ponovila komesarka Saveta Evrope za ljudska prava Dunja Mijatović, koja je u izveštaju navela da „Kosovo ne čini dovoljno da zaštiti novinare od nasilja“.⁸⁸

82. Krajem 2022. je zabeleženo nekoliko napada na novinare koji su izveštavali sa barikada koje su postavile srpske paralelne strukture na severu Kosova. Domaći i strani NVO, novinarske federacije, međuvladine organizacije i strane misije na Kosovu su osudile napade i zahtevale da novinari na severu Kosova budu adekvatno zaštićeni. U Severnoj Mitrovici, maskirani pojedinci su fizički napali Jetmira Mujija (snimatelja Insajdera) i napali novinarsku ekipu KALLXO. Ekipe RTV Dukagjini i Teve1 su napadnute eksplozivnim napravama dok su bile u direktnom prenosu sa Severa Mitrovice. Kao rezultat tekuće opasnosti sa kojom se suočavaju novinari, snimatelji i fotoreporteri tokom izveštavanja sa severa Kosova, razne međunarodne agencije su osudile napade i pozvale kosovske vlasti da zaštite reportere koji prate događaje na severu Kosova.⁸⁹ Asocijacija novinara je pozvala vlasti da preduzmu mere kako bi osigurale bezbednost novinara.⁹⁰

83. Zakon br. 02/L-37 o upotrebi jezika je još jedno pravno sredstvo kojim se može nametnuti sloboda izražavanja i mišljenja i pravo na informacije. Istraživanja su pokazala da se u praksi Zakon nedovoljno primenjuje u pogledu srpskog jezika i ćirilnog pisma.⁹¹ Shodno tome, K-Srbi ne mogu

86 NDI (2022), [Information integrity in Kosovo. Assessment of the political economy of disinformation.](#)

87 ANK (2022), [Hrw sjell në pah klimën e rënduar të të bërit gazetari në Kosovë.](#)

88 Balkan Insight (2022), [Kosovo Journalists face threats and attacks: council of Europe.](#)

89 KCSF (2022), doprinos zajedničkom izveštaju OCD o ljudskim pravima na Kosovu u 2022.

90 ANK (2022), [Gazetarët vazhdojnë të rrezikohen gjatë raportimeve në veri të Kosovës.](#)

91 Demaj & Vandenbroucke (2022), [Persistence of Ethnic and Linguistic Division During the COVID-19 Pandemic Outbreak in Kosovo.](#) In: Brunn, S.D., Gilbreath, D. (eds) COVID-19 and a World of Ad Hoc Geographies. Springer, Cham.

na njihovom jeziku da pristupe informacijama o relevantnim društvenim pitanjima. Nesklad između zakona i prakse direktno ometa osnovno pravo K-Srba na informisanje.⁹² Zvanične vlasti posebno šire informacije na dominantno albanskom jeziku, a saopštenja se tek sa zakašnjenjem prevode na srpski. U mnogim slučajevima, prevodi na srpskom jeziku su manjkavi, što ukazuje na zapošljavanje prevodilaca koji nisu dovoljno stručni za jezik.⁹³

84. NVO Group for Legal and Political Studies (GLPS) (Grupa za pravno-političke studije) izražava zabrinutost zbog kršenja prava na privatnost i zaštite ličnih podataka od strane Ministarstva pravde. Konkretno, MP je prekršilo Zakon br. 06/L-082 o zaštiti ličnih podataka objavljivanjem rezultata pravosudnog ispita na njihovom zvaničnom sajtu. Lista je sadržavala važne detalje o ličnim podacima svakog kandidata, uključujući njihova puna imena i imena njihovih roditelja. Ista je zatim distribuirana i deljena putem društvenih medija. Žalba koju je podnela GLPS je rezultovala nalogom koji je upućen MP-u da obustavi objavljivanje ličnih podataka prilikom objavljivanja rezultata pravosudnog ispita na svom zvaničnom sajtu i postupi u skladu sa Zakonom br. 06/L-082. Ovo zahteva dodavanje pseudonimizovanih kodova za svakog kandidata bez objavljivanja ličnih podataka kandidata.⁹⁴

85. Zakon br. 06/L-081 o pristupu javnim dokumentima i Zakon br. 06/L-085 o zaštiti uzbunjivača su usvojeni, ali još uvek nisu sprovedeni na zadovoljavajućem nivou.⁹⁵

86. Preporuke

- Javne vlasti na Kosovu treba da obezbede da se zakoni i propisi efikasno primenjuju u zaštiti slobode izražavanja, informisanja, privatnosti i slobode medija. Ovo uključuje zaštitu novinara i medijskih radnika od pretnji, napada i uznemiravanja;
- Pravosuđe bi trebalo da dobije konkretnije obuke o sudskoj praksi Evropskog suda za ljudska prava u vezi sa slobodom izražavanja, informisanja i privatnosti;
- VK treba da uspostavi konkretnu pravnu infrastrukturu za sprečavanje SLAPP tužbi prema nacrtu Direktive Parlamenta i Evropskog saveta za zaštitu lica uključenih u javne aktivnosti;
- VK treba da radi na borbi protiv korupcije i političkog uticaja u medijskom sektoru. Ovo bi se moglo postići merama kao što su promovisanje transparentnosti u vlasništvu nad medijima, podržci nezavisnom istraživačkom novinarstvu i osiguranju da medijska regulatorna tela budu slobodna od političkog uplitanja.

92 Aktiv (2022), doprinos zajedničkom izveštaju OCD o ljudskim pravima na Kosovu u 2022.

93 Demaj & Vandenbroucke (2016), discrepancies between language policy and linguistic realities in Kosovo.

94 GLPS (2022), doprinos zajedničkom izveštaju OCD o ljudskim pravima na Kosovu u 2022.

95 YIHR KS (2022), doprinos zajedničkom izveštaju OCD o ljudskim pravima na Kosovu 2022.

- Organi za sprovođenje zakona posebno treba da preduzmu i sprovedu dalje mere za bolju zaštitu novinara koji prate događaje u realnom vremenu;
- KP treba da uvede adekvatne mere i primeni mere neophodne za garantovanje bezbednosti novinara u slučajevima protesta“;
- VK treba da razvije sistematsko praćenje i izveštavanje kako bi se pozabavila fenomenom govora mržnje u medijima;
- Javne institucije treba da deluju u skladu sa Zakonom br. 06/L-082 o zaštiti ličnih podataka štiteći prava građana i u skladu sa Zakonom br. 02/L-37 o upotrebi jezika.

5.6 Sloboda mirnog okupljanja

87. Sloboda mirnog okupljanja kao osnovno ljudsko pravo na međunarodnom nivou odgovara članu 20. UDLJP-a i jasno postavlja da „svako ima pravo na slobodu mirnog okupljanja i udruživanja“ (videti takođe odeljak 5.7 ovog izveštaja o slobodi udruživanja). Član 11. EKLJP-a na sličan način formuliše slobodu udruživanja kao ključnu vrednost. U Ustavu Kosova, u članu 43. je usvojena slična formulacija kao sloboda skupljanja, a ne okupljanja. Ustav kaže da „svako lice ima pravo da organizuje okupljanja, proteste i demonstracije, kao i pravo da u ista učestvuje“. ⁹⁶ Ostali zakoni koji čine zakonodavnu pozadinu ovog prava na Kosovu su Zakon br. 03/L-118 o javnim okupljanjima, Zakon br. 04/L-076 o policiji i Krivični zakonik br. 06/L-074.

88. Zakon br. 03/L-118 o javnim okupljanjima propisuje ispunjavanje određenih uslova uključujući blagovremeno obaveštenje o protestu ili javnom skupu nadležnim organima najmanje 72 sata unapred. Po završetku pandemije COVID-19 okončana su privremena ograničenja slobode okupljanja jer su tokom celog izveštajnog perioda organizovane mirne demonstracije širom Kosova. Pozitivan pomak je novi nacrt Zakona o javnom okupljanju koji ide na drugo čitanje u SK.

89. 2022. primetan je porast neformalnih inicijativa građana da se zalažu za poboljšanje životnih prilika u svojim lokalnim zajednicama.⁹⁷ Stanovnici nekoliko naselja u Prištini su često protestovali protiv lokalnog javnog preduzeća Priština parking, osporavajući pravo preduzeća da izriče novčane kazne i oduzima vozila.⁹⁸ Demonstranti su izrazili zabrinutost zbog nedostatka prethodnih javnih rasprava i konsultacija o upravljanju javnim parkiralištima od strane Priština parkinga. Kao odgovor na pritisak javnosti, Opština Priština je osnovala komisiju za reviziju Poslovnika Priština parkinga, dok je privremeno obustavila rad preduzeća u naseljima u kojima su meštani demonstrirali.⁹⁹ Stotine građana Kline je protestovalo u više navrata protiv izgradnje fabrike cementa u selu Dolce zbog potencijalnog zagađenja vazduha, vode i zemljišta. U peticiji protiv izgradnje fabrike je prikupljeno oko 4.700 potpisa 2020. godine, što je označilo početak protivljenja građana. Kao rezultat upornih protesta i žalbi javnosti, Ministarstvo životne sredine i prostornog planiranja je povuklo ekološku dozvolu za izgradnju fabrike.

⁹⁶ Ustav Kosova (2008), član 43.

⁹⁷ KCSF (2022), doprinos zajedničkom izveštaju OCD o ljudskim pravima na Kosovu u 2022.

⁹⁸ Koha (2022), [Banorët e tri lagjeve protestojnë kundër "Prishtina Parking"](#)

⁹⁹ Koha (2022), [Rama: Do të ndryshohet rregullorja e "Prishtina Parking"](#)

90. Kao i u prethodnom izveštajnom periodu, glavna tematska tema oko koje su se okupljali protesti i demonstracije je bila rodno zasnovano nasilje sa nasiljem nad ženama kao najurgentnije pitanje. Od lokalnih događaja, niz javnih negodovanja je pratio slučajeve femicida 2021. godine, a najpoznatiji je bio slučaj mučenja do smrti žene od strane njenog bivšeg partnera. U 2022. su još dva slučaja femicida rezultovala nizom protesnih demonstracija širom Kosova. Štaviše, silovanje i seksualna eksploatacija 11-godišnjeg deteta sa više počilaca izazvala je masovne proteste širom Kosova. Kao posledica neprekidnog nasilja nad ženama i devojčicama, Kampanju o podizanju svesti 16-dana aktivizma protiv rodno zasnovanog nasilja su decembru 2022. su ove godine koordinisale dve institucije, VK, a posebno MP. Na međunarodnom planu, protesti žena u Iranu koje se protive gonjenju žena od strane moralne policije su naišli na podršku na Kosovu. OCD za ljudska prava i drugi pojedinci su organizovali javna okupljanja na kojima su šišali kosu u znak javne solidarnosti.¹⁰⁰

91. Druga tema oko koje su organizovana javna okupljanja u vidu protesta bila je značajan rast cena energenata na Kosovu. U januaru 2022. godine, Socijaldemokratska stranka Kosova je organizovala protest u Prištini kako bi se suprotstavila rastućim računima za energiju za koje su okrivili trenutnu političku klimu VK.¹⁰¹ Od februara 2022. predloženi Nacrt zakona o platama u javnom sektoru takođe izaziva negodovanje javnosti i masovne proteste. Shodno tome, Unija nezavisnih sindikata Kosova (UNSK) je odgovorila štrajkom 25. avgusta, zahtevajući povećanje plata od 100 evra za sve zaposlene (za više, videti Odeljak 6.1). Demonstracije su organizovali različiti segmenti javnog sektora.

92. U Severnoj Mitrovici su organizovani protesti K-Srba nakon odluke VK da ne dozvoli ulazak vozačima sa srpskim registarskim tablicama. Kao što je navedeno u Odeljku 5.3, ova odluka je pokrenula lančanu reakciju sa demonstracijama na severu Kosova od strane zajednice K-Srba.¹⁰² Neke od demonstracija su bile nasilne. Stanovnici su u znak protesta blokirali tranzitne puteve u blizini prelaza. Spaljena je kancelarija za registraciju vozila u Zubinom Potoku, a u kancelariji u Zvečanu je pronađen eksploziv.¹⁰³

93. Izveštaj Evropske komisije za 2022. dao je pozitivnu ocenu u sprovođenju prava na okupljanje na Kosovu. U istom se navodi da „nije prijavljen nijedan veći bezbednosni incident u vezi sa javnim okupljanjima, ali je Inspektorat Kosova pokrenuo disciplinske postupke protiv policajaca koji su navodno bili umešani u incidente tokom nekoliko protesta“.¹⁰⁴

100 YIHR (2022), [Facebook post](#).

101 ABC News (2022), [Nis protesta kundër rritjes së çmimit të energjisë në Prishtinë](#).

102 Euronews (2022), [Protestë e Serbëve në Mitrovicë](#).

103 Savet bezbednosti Ujedinjenih nacija (2022), Annual progress report.

104 Komisija EU (2022), [Kosovo Report 2022](#).

94. Preporuke

- KP treba da eliminiše nepotrebna ograničenja prava na okupljanje, uz istovremeno održavanje javne bezbednosti i sigurnosti;
- SK treba da donese Nacrt zakona o javnim okupljanjima bez daljeg odlaganja;
- Procedure za obaveštavanje i odobravanje javnih skupova treba pojednostaviti.

5.7 Sloboda udruživanja

95. Sloboda udruživanja je suštinska dimenzija okvira ljudskih prava i, pored slobode okupljanja, priznata je u članu 20. UDLJP-a. Dodatna odredba je formulisana u članu 20.1 kao pravo svakog da ne bude primoran da pripada nekom udruženju.¹⁰⁵ Sloboda udruživanja je takođe zagarantovana članom 11. EKLJP-a, a ESLJP je konsolidovao svoju sudsku praksu o obimu i ograničenju slobode udruživanja. Sloboda udruživanja je takođe zagarantovana Ustavom Kosova i uključuje pravo na „osnivanje organizacije bez dozvole” (član 44.1) i pravo na osnivanje sindikata (član 44.2). Pored ovih međunarodnih i ustavnih instrumenata, niz drugih zakona i propisa upotpunjuje zakonodavstvo.

96. Zakon br. 06/L-043 o slobodi udruživanja u nevladinim organizacijama dalje reguliše ustavno pravo na udruživanje bez pribavljanja dozvole. Poznat kao Zakon o NVO, zakonodavstvo za NVO obezbeđuje poboljšano pravno okruženje uklanjanjem ograničenja za strane rezidente i uvođenjem novih pravnih oblika sa skraćenim rokovima za registraciju.¹⁰⁶ U praksi, međutim, izveštaj Komesara EU naglašava da u ovom pogledu nije postignut nikakav opipljiv napredak.¹⁰⁷ Štaviše, Zakon br. 04/L-011 o sindikalnom organizovanju na Kosovu i Zakon br. 03/L-212 o radu regulišu pravo na osnivanje sindikata u kontekstu javnog i privatnog sektora zapošljavanja. Kosovo nema poseban zakonski okvir za organizovanje na lokalnom nivou. Umesto toga, Zakon 06/L-043 o slobodi udruživanja u nevladinim organizacijama se primenjuje na sve vrste NVO, uključujući i organizacije sa osnovom u zajednici.

97. U skladu sa ovim zakonodavnim kontekstom, VK je 2019. osnovala Savet za saradnju vlade sa civilnim društvom. Glavni cilj ovog Saveta je funkcionisanje kao savetodavnog mehanizma i mehanizma za olakšavanje saradnje između organizacija civilnog društva i vlade. Zabeleženo je kašnjenje u primeni vladine Strategije i akcionog plana za saradnju sa civilnim društvom za period 2019-2023, koje je doneo Savet. Od 4 glavna cilja, dva nisu uopšte ostvarena. Ovo uključuje razvoj praksi i procedura za ugovaranje OCD u pružanju javnih usluga i povećanje volontiranja za programe od javnog interesa.

105 EKLJP, [član 20.](#)

106 Evropski centar za neprofitno pravo (2019), [Kosovo Adopts new, Progressive Law on NGOs.](#)

107 Komisija EU (2022), [Kosovo Report 2022.](#)

98. VK je 2022. godine donela novo Administrativno uputstvo br. 12/2022 o registraciji, radu i deregistraciji nevladinih organizacija, čija je izrada počela 2019.¹⁰⁸ Novo administrativno uputstvo takođe definiše procedure za registraciju, rad i deregistraciju instituta kao novi oblik organizovanja NVO, priznat Zakonom o NVO koji je usvojen u 2019. OCD su dale svoj suštinski doprinos tokom procesa javnih konsultacija o nekoliko aspekata Administrativnog uputstva u vezi sa opštim odredbama, procedurama za registraciju i deregistraciju NVO, kao i prelaznim i završnim odredbama. Ministarstvo unutrašnjih poslova je usvojilo većinu predloga, tako da su napravljena značajna poboljšanja u konačnom nacrtu Administrativnog uputstva.¹⁰⁹

99. Unija nezavisnih sindikata na Kosovu (UNSK) je intenzivirala aktivnosti u vezi sa kašnjenjem u usvajanju Zakona o platama u javnom sektoru 2022. i nesprovođenjem Zakona br. 04/L-249 o zdravstvenom osiguranju i Zakona br. 04/L-101 o penzijskim fondovima na Kosovu.¹¹⁰ Što se tiče Zakona o platama u javnom sektoru, zahtevi UNSK-a da se plate radnicima u javnom sektoru povećaju za 100 evra su pokrenuli široku javnu debatu u vezi sa platama koje isplaćuje vlada. Drugi zahtev se ticao izmene člana 8.1 Zakona br. 04/L-131 o penzijskim fondovima. Trenutna kontroverza se tiče pozivanja na Zakon o penzijskom osiguranju iz 1983. Predloženim izmenama se teži promena člana 8.1 i stavki 1.2 i 1.3 kojima se zahteva 15 godina doprinosa za penzijske programe pre 01.01.1999.¹¹¹

100. Pitanje plata u javnom sektoru je odjeknulo posebno u obrazovanju, sa zahtevima radnika javnih škola da se zakonito povećaju njihove plate. Predvođeni Ujedinjenim sindikatom obrazovanja, nauke i kulture (USONK) Kosova, protesti su održani u nekoliko navrata tokom izveštajnog perioda, a sledeći štrajk u septembru 2022. je omeo redovan početak školske godine.¹¹²

101. Preporuke

- Proces registracije nevladinih organizacija i civilnog društva treba da bude pojednostavljen lakšim, bržim i transparentnijim procedurama;
- Trebalo bi pokazati veću predanost u sprovođenju strategije saradnje između vlade i NVO;
- Javni organi treba da obezbede praktičnu primenu novog Administrativnog uputstva br. 12/2022 o registraciji, radu i deregistraciji NVO. Odeljenje za NVO takođe treba da obezbedi da njihovo osoblje bude obučeno o novim odredbama uključenim u nedavno donetom Administrativnom uputstvu;

108 Kancelarija za dobro upravljanje (2022), [Nacrt Administrativnog uputstva br. xx/2021.](#)

109 KCSF (2022), doprinos zajedničkom izveštaju OCD o ljudskim pravima na Kosovu u 2022.

110 Kallxo (2022), [Përfundon protesta e BSPK-së, kërkohet nga 100 euro shtesë për të gjithë të punësuarit.](#)

111 Gazeta Express (2022), [Kërkesa për 100 euro shtesë për çdo të punësuar, BSPK'ja proteston sot.](#)

112 Radio Evropa e Lire (2022), [Greva e mesimdheneve.](#)

- Finansijsko-obaveštajna jedinica Ministarstva finansija i Centralna banka bi trebalo da izrade i usvoje poseban regulatorni okvir za banke i OCD na osnovu 8. preporuke Radne grupe za finansijske radnje (RGFR), odnosno sektorske procene rizika kako bi se omogućile nesmetane finansijske usluge za OCD i podstakle bankovne transakcije u okviru finansijskih operacija OCD;
- VK treba da osigura da pravo radnika na štrajk bude zaštićeno i da se njihovi zahtevi čuju i adresiraju na blagovremen i pravičan način;
- Savet za saradnju vlade sa civilnim društvom je osnovan kako bi se olakšala saradnja između organizacija civilnog društva i vlade. Vlada treba da nastavi da neguje takvu saradnju kako bi osigurala da sektor civilnog društva može aktivno da učestvuje u procesima donošenja odluka.

5.8 Sloboda uverenja, savesti i veroispovesti

102. Sloboda uverenja, savesti i veroispovesti se tiče suštinskog prava pojedinaca da ispoljavaju, upražnjavaju i praktikuju svoja uverenja sami ili u zajednici sa drugima. Priznavanje iste kao univerzalnog ljudskog prava propisano je članom 18. UDLJP-a, a ekvivalentno je navedeno u članu 9. EKLJP-a. U potonjoj Konvenciji, ograničenja u ispoljavanju verovanja ili veroispovesti mogu biti propisana zakonom samo u okolnostima kada zadiru u interese i vrednosti demokratskog društva, a neophodna su u interesu javne bezbednosti, zaštite javnog reda, javnog zdravlja ili zaštite prava i sloboda drugih. U domenu Ustava Kosova, ovo pravo je formulisano u smislu slobode veroispovesti, uverenja i savesti u članu 38. Štaviše, Ustav Kosova (Prava zajednica) u članu 59. stavu 1 propisuje da „Pripadnici zajednica imaju pravo, pojedinačno ili u okviru zajednice da izražavaju, održavaju i razvijaju svoju kulturu i čuvaju suštinske elemente svog identiteta, odnosno veroispovest, jezik, tradiciju i kulturu“. Pravo na uverenje i ispoljavanje vere u Ustavu ide ruku pod ruku sa pravom na promenu vere (član 3.) ili neprinuđivanje da se pridruži verskoj zajednici ili saznavanjem o nečijoj verskoj pripadnosti. Treba, međutim, napomenuti da je Kosovo sekularna država i neutralna po pitanju verskih uverenja, kao što je predviđeno članom 8. Ustava. Ovo je dobro potvrđeno u slučaju Arjete Halimi, u kojem je Ustavni sud, između ostalog, proglasio da su državni organi dužni da poštuju član 8. Ustava kako bi podržali državnu neutralnost u vezi sa verskim pitanjima.¹¹³

103. U stvarnosti, izveštaj Evropske komisije iz 2022. ukazuje da potpuno usaglašavanje Zakona o slobodi veroispovesti zahteva uvođenje preporuka Venecijske komisije (2014) u SK. Preporuke Venecijske komisije se odnose na olakšavanje pravnog statusa, čime se eliminišu ograničenja koja uključuju previsoke minimalne uslove za članstvo.¹¹⁴ U decembru 2022. godine, kosovski premijer je otvorio prvu javnu raspravu za izmenu i dopunu ovog zakona uz primenu preporuka Venecijske komisije. Važno je napomenuti da Ustavni sud Kosova još uvek nije doneo nijednu presudu o povredi slobode veroispovesti.

113 Slučaj br KI 36/1. Ocena ustavnosti navodnog neizvršenja presude Okružnog suda u Gnjilanu CN. br.24/09 od 17. novembra 2009. i navodne povrede ljudskih prava podnosioca zahteva.

114 Ambasador Hovenier (decembar 2022. godine), [US embassy speech](#).

104. Skupština Kosova u svojoj zakonodavnoj agendi za 2023.godinu ima Nacrt zakona o verskim slobodama, koji će omogućiti verskim zajednicama da se registruju i koriste jednaka prava. Promene u pravnom statusu verskih zajednica obuhvataju pravo na zakonito vlasništvo nad imovinom, davanje imovine u zakup, držanje službenog računa u banci, zapošljavanje radnika i osnivanje institucija humanitarnog i obrazovnog karaktera. Promene uključuju i osnivanje komisije koja će se baviti praktičnim pitanjima i utvrditi kriterijume za registraciju novih verskih zajednica na Kosovu. Nacrt zakona o verskim slobodama je prvi put usvojen 2006. i ima za cilj ažuriranje pravnog okvira o verskim slobodama kako bi se povećala usklađenost sa ljudskim pravima i osnovnim slobodama zagarantovanim Ustavom Kosova.¹¹⁵

105. Kosovo ima 43 posebne zaštićene zone, koje su ustanovljene Zakonom br. 03/I-039 o specijalnim zaštićenim zonama u cilju zaštite lokacija od verskog i kulturnog značaja. Za ove zone je dodeljena zakonska zaštita od bilo kakvih aktivnosti koje bi potencijalno mogle prouzrokovati štetu ili narušavanje istorijskog, kulturnog ili prirodnog okruženja. Specijalizovana policijska jedinica, sastavljena od pojedinaca različitog etničkog porekla, obezbeđuje danonoćni nadzor kako bi se osigurala bezbednost ovih zona. Iako se u protekle dve godine na ovim lokacijama nije dogodio nijedan incident, slučajevi krađe i vandalizma su prijavljeni na lokacijama Srpske pravoslavne crkve (SPC) koje se nalaze van ovih imenovanih zaštićenih zona. NVO Aktiv je izvestio o 24 incidenta nad verskim i kulturnim objektima Srpske pravoslavne crkve u 2022.¹¹⁶

106. Preostalo pitanje koje treba rešiti se odnosi na sprovođenje odluke Ustavnog suda o manastiru Visoki Dečani iz 2016. godine. Odlukom je potvrđeno da SPC ima vlasnička prava nad manastirrom i okolnim zemljištem, ali VK tek treba da sprovede tu odluku.

107. Glasovi protiv Administrativnog uputstva 06/2014 kojim se učenicima zabranjuje da nose marame kao verski simbol u državnim školama ponovo su u centru pažnje, navodeći da se istim krše osnovna ljudska prava i pravo na verske slobode. U avgustu 2022. godine, inicijativa koja je podeljena na društvenim medijima je skrenula pažnju na to pitanje sa zahtevima da se ukine Administrativno uputstvo i olakša pristup obrazovanju za devojčice iz muslimanskog miljea.¹¹⁷

108. Preporuke

- SK treba u potpunosti da se pridržava preporuka Venecijske komisije sa nacrtom Zakona o verskim slobodama kako bi se olakšao pravni status i eliminisala ograničenja prava na iskazivanje vere;
- VK bi trebalo da primeni odluku Ustavnog suda iz 2016. o manastiru Visoki Dečani i obezbedi poštovanje prava svojine;
- Kosovska policija i Državni tužilac temeljno i efikasno treba da istražuju verski motivisana krivična dela i zločine.

115 AA (2023), [Qeveria e Kosoves miraton projektligjin per lirin fetare.](#)

116 Aktiv (2022), doprinos zajedničkom izveštaju OCD o ljudskim pravima na Kosovu u 2022.

117 Kallxo (2022), [Rikthimi i nismes per lejimin e bartjes se shamisen ne shkolla.](#)

6. ODELJAK B: EKONOMSKA, SOCIJALNA I KULTURNA PRAVA

6.1 Radna prava

109. Radna prava nalaze svoju univerzalnu i međunarodnu pravnu osnovu u članu 23. UDLJP-a, dok EKLJP zabranjuje svaki oblik prinudnog rada u članu 4. kada navodi da „Ni od koga se ne može zahtevati da obavlja prinudni rad”.¹¹⁸ Na lokalnom nivou, radna prava su zaštićena Ustavom Kosova. Ustav garantuje pravo na rad i slobodan izbor zanimanja kao što je predviđeno članom 49.1 „svako lice ima pravo da slobodno izabere svoju profesiju i radno mesto”. Sloboda udruživanja, sloboda sindikalnog osnivanja i zabrana prinudnog rada su takođe zaštićeni Ustavom. Ostale odredbe uključuju osnovno socijalno osiguranje u vezi sa nezaposlenošću u članu 51., kao i pravičnu zastupljenost zajednica i članova u javnom zapošljavanju u članu 61.¹¹⁹ Zakonodavnu osnovu čine Zakon br. 03/L-212 o radu, Zakon br. 04/L-161 o bezbednosti i zdravlju na radu i Zakon br. 04/L-011 o sindikalnom organizovanju, koji reguliše i utvrđuje prava i slobode zaposlenih da osnivaju sindikate u javnom i privatnom sektoru.

110. Uprkos postojanju nekoliko zakona o radu, primena ovih zakona je i dalje slaba na Kosovu. Nedostatak sprovođenja dovodi do povrede radnih prava, uključujući niske plate, dugo radno vreme i nebezbedne uslove rada. Značajan procenat radne snage na Kosovu je zaposlen u neformalnom sektoru, koji nije regulisan zakonima o radu. Ova vrsta zaposlenja je često povezana sa niskim platama, bez sigurnosti radnog mesta i ograničenim pristupom socijalnoj zaštiti. Značajan broj radnika na Kosovu nije obuhvaćen šemama socijalne zaštite, kao što su penzije, zdravstveno osiguranje i naknade za nezaposlene. Ovaj nedostatak socijalne zaštite čini radnike ranjivijim na ekonomske šokove i siromaštvo.

111. Od septembra 2022. godine, VK radi na novom Zakonu br. 08/L-196 o platama u javnom sektoru, koji je usvojen od strane SK u decembru 2022. Svrha¹²⁰ zakona je stvaranje jedinstvenog sistema plata sa transparentnim principima i pravilima. Zauzvrat, to omogućava razumevanje budžetskih rashoda VK na način koji je u skladu sa međunarodnim standardima, omogućavajući kontrolisanje upravljanje vladinim prihodima i rashodima. Pozivajući se na SK, trenutni sistem plata u javnom sektoru je fragmentiran i smatra se neefikasnim jer nedostaje logična osnova.¹²¹ Nacrt zakona je pokrenuo široku javnu debatu sa radnicima u javnom sektoru koji su zahtevali povećanje plata.

112. Pored Zakona br. 08/L-196 o platama, VK radi na izmenama i dopunama postojećih zakona br. 03/L-22 o radu i br. 04/L-161 o bezbednosti i zdravlju na radu. U oba procesa, glavni cilj je povećanje usklađenosti lokalnog zakonodavstva sa pravnim tekovinama EU i Direktivom EU o ravnoteži između poslovnog i privatnog života.¹²²

118 EKLJP, [član 4.](#)

119 Ustav Kosova (2008).

120 Kallxo (2022), [Miratohet Ligji per Pagat ne sektorin publik.](#)

121 SK, [Nacrt zakona br. 08/L-196 o platama u javnom sektoru.](#)

122 Komisija EU (2022), [Kosovo Report 2022.](#)

113. Izveštaj Evropske komisije naglašava da je minimalna plata na Kosovu povećana prvi put od 2011. U junu 2022. SK je u prvom čitanju usvojila povećanje minimalne zarade na 264 evra (sa 170 evra).¹²³ S druge strane, šema socijalne pomoći i zaštita lica u nepovoljnom položaju ostaje prilično neefikasna. Kao što stoji u izveštaju Evropske komisije, većina budžeta rezervisanog za socijalno osiguranje se troši na starosne i boračke penzije uz ograničene finansijske beneficije za druge grupe.¹²⁴

114. Kosovski inspektorat rada je centralni nadzorni organ koji nadgleda sprovođenje zakona o radu u praksi. Ovo uključuje upravljanje opštim radnim odnosima, kao i odredbama o zdravlju na radnom mestu. Potonje je u skladu sa Zakonom br. 04/L-161 o bezbednosti i zdravlju na radu. Aktivnosti inspektorata su takođe kontekstualizovane u odnosu na podskup drugih zakona i propisa. Ovo uključuje Zakon br. 04/L-156 o kontroli duvana, koji je izmenjen 2022,¹²⁵ Zakon br. 04/L-219 o strancima, Zakon br. 03/L-019 o profesionalnom osposobljavanju, prekvalifikovanju i zapošljavanju osoba sa ograničenim sposobnostima i Zakon br. 02/L-81 o podsticanju i zaštiti dojenja. U kontekstu poslova koje obavlja Inspektorat rada, treba istaći da Nacrt zakona br. 07/L-028 o Inspektoratu rada Kosova još uvek čeka na usvajanje, od 2020.

115. Ciljevi Inspektorata rada za 2022. su podeljeni na tri strateška cilja uključujući (1) smanjenje neformalnog i neregistrovanog rada, (2) povećanje odredbi koje promovisu zdravo radno okruženje i (3) digitalizaciju usluga u okviru Inspektorata rada.¹²⁶ U svom objavljenom izveštaju o napretku za 2022. godinu, Inspektorat rada navodi da je izvršeno 6.316 inspekcija u kojima je u 860 postupljeno po žalbama, a 405 je bilo rezultat nezgoda. U Inspektoratu rada ističu da su u 2022. evidentirane 394 nezgode na radu sa 15 nezgoda sa smrtnim ishodom.¹²⁷ U istom izveštaju, Inspektorat rada pojašnjava da su se najčešće povrede zakonskih odredbi koje su poslodavci činili u 2022. odnosile na nenadoknađivanje za rad za vreme praznika, nenadoknađivanje za vreme tokom zakonskog godišnjeg odmora, rada u noćnoj smeni, rada vikendom i odsustva sa radnog mesta. U velikoj većini administrativnih mera, Inspektorat rada je izdavao zvanična pismena upozorenja propraćena novčanim kaznama.

116. Agencija za statistiku Kosova (ASK) je trebala da objavi anketu o radnoj snazi za 2022. u vreme objavljivanja ovog izveštaja. Međutim, 2021. godine je došlo do smanjenja ukupne stope nezaposlenosti na 20,7 odsto u poređenju sa 25,9 odsto stope nezaposlenosti 2020. godine. Prema ASK-u, 2021. godine udeo nezaposlenih u ukupnoj stopi nezaposlenosti je u nesrazmernoj raspodeli između muškaraca (19 odsto) i žena (25 odsto).¹²⁸

123 Komisija EU (2022), [Kosovo Report 2022](#).

124 Komisija EU (2022), [Kosovo Report 2022](#).

125 Službeni list (2022), [Zakon o izmenama i dopunama Zakona br. 04/L-156 o duvanu](#).

126 Inspektorat rada (2022), [Plan učinka za 2022](#).

127 Inspektorat rada (2022), [Godišnji izveštaj o napretku](#).

128 Agencija za statistiku Kosova (2022), [Anketa o radnoj snazi za 2021](#).

117. Danas na Kosovu postoji oko 208 sindikalnih udruženja. Uprkos tome, uslovi rada za zaposlene, posebno u privatnom sektoru, ostaju loši sa sveukupno niskim minimalnim platama i uslovi- ma rada koji skoro u potpunosti zavise od spremnosti poslodavca da primeni zakone o radu. Bro- jne studije iznose uznemirujuću sliku prava na tržištu rada na Kosovu.¹²⁹ Nepotizam i pristrasnost na osnovu ličnih preferencija su rasprostranjena pojava na privatnim radnim mestima jer nedosta- ju dovoljni mehanizmi kontrole.¹³⁰ Štaviše, nedovoljna transparentnost je rezultovala neformalno zaposlenim osobljem u formalnim preduzećima.

118. Niska stopa učešća žena u radnoj snazi predstavlja stalnu zabrinutost jer je faktor koji dopri- nosi održavanju patrijarhalnih struktura u društvu. Kako mnoge žene ostaju finansijski zavisne od muškaraca, demokratizacija društva u skladu sa rodnom ravnopravnošću predstavlja izazov.

119. Zajednice K-Roma, K-Aškalijska i K-Egipćana i dalje pate od posebno visoke nezaposlenosti (preko 90 procenata), a pojedinci iz ovih etničkih grupa su u velikoj opasnosti od diskriminacije na radnom mestu na osnovu njihove etničke pripadnosti.¹³¹ Kao rezultat toga, pripadnici ovih zajednica su obično zaposleni u neformalnom sektoru sa nesigurnim radnim mestima.¹³² Iako sa zakašnjenjem, VK je u julu 2022. konačno usvojila Strategiju za unapređenje prava zajednica Roma i Aškalijska 2022-2026 i Akcioni plan.¹³³ Strategija ima za cilj unapređenje uslova i prava ovih zajed- nica u različitim aspektima društva, uključujući obrazovanje i zdravlje, stanovanje i ekonomsko osnaživanje, između ostalog.¹³⁴ Strategija predviđa posebne politike u svom akcionom planu ukl-jučujući poreske olakšice za kompanije koje zapošljavaju građane iz ovih zajednica.

120. NVO GLPS izražava zabrinutost zbog povrede osnovnih prava zaposlenih u privrednom sek- toru. GLPS je 2022. primio žalbu u vezi sa povredom prava jedne žene na dane godišnjeg odmo- ra. Žalba se odnosila na uskraćivanje godišnjeg odmora nakon povratka na posao nakon deve- tomesečnog porodiljskog odsustva. Ženi su bili uskraćeni dani godišnjeg odmora pod izgovorom da je prethodno već uzela 9 meseci odsustva sa posla. Ovo uskraćivanje i propratno obrazloženje su u sukobu ne samo sa samo pravnim osnovama na kojima su izgrađena radna prava Kosova. Takođe potkopavaju roditeljska prava svakog zaposlenog na ranu brigu o deci. Mada je nakon intervencije GLPS poslodavac prepoznao svoje zakonske obaveze odobravajući ženi zakonski doz- voljene dane godišnjeg odmora.¹³⁵ Slučaj je značajan jer rasvetljava nedostatak volje i svesti poslo- davaca da poštuju zakonski okvir na radnom mestu.

121. 2022. je sprovedeno 80 inspekcija nad više od 50 preduzeća i kao rezultat toga je pronađe- no više od 100 neprijavljenih radnika i bez ugovora o radu i preduzećima su izrečene kazne od 200.000 evra za izbegavanje plaćanja poreza u milionskim iznosima; a poništena su 2 konkursa za službena mesta – direktora RTK-a i mesto stomatologa u Podujevu.

129 Nacionalni demokratski institut (NDI, 2021), [Kosovo public opinion survey](#).

130 Nacionalni demokratski institut (NDI, 2021), [Kosovo public opinion survey](#).

131 Komisija EU (2022), [Kosovo Report 2022](#).

132 Balkan Sunflowers Kosovo (2022), doprinos zajedničkom izveštaju OCD o ljudskim pravima na Kosovu u 2022.

133 Childhub (2022), [strategy advancing rights of Roma and Ashkali communities 2022-2026 and its action plan for the years 2022-2024 have been approved](#).

134 Komisija EU (2022), [Kosovo Report 2022](#).

135 GLPS (2022), doprinos zajedničkom izveštaju OCD o ljudskim pravima na Kosovu u 2022.

122. U januaru 2022. godine, kao rezultat prijava građana koje su podnete Kallxo i saglasnosti BIRN-a da snimi Poresku upravu Kosova (Poreska administracija Kosova) i dokumentuje terenske inspekcije koje je sproveo Inspektorat rada, u više od 50 različitih preduzeća širom Kosova je izvršena inspekcija pod budnim okom kamera Kallxo. Ove ciljane istrage su izabrane na osnovu žalbi građana upućenim u Kallxo, u kojima se navode razna kršenja prava radnika i neplaćanje penzionih doprinosa. Kao rezultat toga, utvrđeno je da više od 100 zaposlenih nema ugovore o radu, što predstavlja ozbiljno kršenje kosovskog Zakona o radu. Njima je pružena prilika da formalizuju ugovore koji obezbeđuju da radnici dobiju zagarantovane beneficije i sigurnost na radnom mestu. Istovremeno, nekoliko poslodavaca je kažnjeno. Sve ove akcije je periodično snimao KALLXO, emitovao ih u seriji TV reportaža i kao rezultat toga podstakao više prijava javnosti.¹³⁶

123. Istraga BIRN-a je u junu 2022. otkrila da Javno preduzeće Trepča d.d. nije plaćalo penzijske doprinose svojim zaposlenima dugi niz godina, što je rezultovalo zapanjujućim ukupnim iznosom dugovanja od 9 miliona evra.

124. Preporuke

- SK treba da obezbedi da se nacrt zakona br. 07/L-028 o Inspektoratu rada usvoji u skladu sa relevantnim pravnim tekovinama EU (ravnoteža između poslovnog i privatnog života), posebno u pogledu nediskriminacije pri zapošljavanju i roditeljskom odsustvu, kao i da izdvoji sredstva za finansiranje ovih odsustava i ulaganje u proširenje dostupnosti usluga nege;
- Inspektorat rada treba da poveća svoje kapacitete i inspekcije u javnom i privatnom sektoru;
- SK treba hitno da usvoji novi Zakon o radu;
- VK treba da primeni afirmativne mere u skladu sa Zakonom o ravnopravnosti polova u procesima zapošljavanja, posebno na višim pozicijama na kojima se donose odluke u javnoj upravi;
- Inspektorat rada i odgovorne institucije treba da održe obuke za poslodavce u javnom i privatnom sektoru u vezi sa zakonodavnim okvirom;
- VK treba da primeni politike predviđene u Strategiji za unapređenje prava zajednica Roma i Aškalija 2022-2026 kako bi se povećalo zapošljavanje ovih zajednica;
- Sloboda udruživanja i kolektivnog pregovaranja: radnici bi trebalo da imaju pravo da osnivaju sindikate i da se pridružuju njima, kao i da kolektivno pregovaraju sa svojim poslodavcima. Poslodavci ne bi trebalo da se mešaju u ova prava ili da diskriminišu radnike koji ih ostvaruju;

- Inspektorat rada treba da štiti važeće zakone i prava radnika, poštujući sva prava predviđena zakonom;
- VK treba da preduzme adekvatnu promociju radnih prava za poslodavce u cilju poštovanja osnovnih ljudskih prava, uključujući pravo na slobodu izražavanja, udruživanja i mirnog okupljanja. Oni ne bi trebali da se upuštaju u prakse koje krše ova prava, kao što su nadzor ili uznemiravanje radnika.

6.2 Pravo na obrazovanje

125. Međunarodna osnova u kojoj se pravo na obrazovanje najbolje razume u kontekstu razvoja Kosova kao demokratskog društva je član 26. UDLJP-a i član 2. EKLJP-a. Konkretno, stav 26.1 UDLJP-a navodi da „svako ima pravo na obrazovanje“ i naglašava da obrazovanje treba da bude besplatno i dostupno svima barem u osnovnoj i srednjoj fazi.

126. U zakonodavnom okviru Kosova, pravo na obrazovanje je zaštićeno Ustavom. Član 47. obezbeđuje pravo na besplatno osnovno obrazovanje i jednake mogućnosti obrazovanja za sve pojedince u skladu sa njihovim specifičnim potrebama i sposobnostima. U članu 59. Prava zajednica i njihovih pripadnika, Ustav garantuje pravo nevećinskih grupa da se obrazuju na svom maternjem jeziku pod uslovom da je jezik u zvaničnoj upotrebi na Kosovu. Ovo je ponovljeno u Zakonu br. 03/L-047 o zaštiti i promovisanju prava zajednica i njihovih pripadnika na Kosovu. Zakon legalno štiti jezik kojim govore nevećinske grupe kao jezik nastave u osnovnom i srednjem obrazovanju. Zakonodavni okvir obrazovnog okruženja Kosova je upotpunjen Zakonom br. 03/L-068 o obrazovanju u opštinama Republike Kosovo. Ovim zakonom se uređuje organizovanje javnih ustanova u osnovnim i srednjim školama. Primarni zakonodavni kontekst o obrazovanju na tercijarnom nivou je Zakon br. 04/L-037 o visokom obrazovanju.

127. VK je u decembru 2022. usvojila Nacrt zakona o visokom obrazovanju, koji ima za cilj stvaranje pravnog osnova za uslove i način obavljanja obrazovnog, istraživačko-naučnog rada i obezbeđenja kvaliteta u visokom obrazovanju.¹³⁷ Očekuje se da će nacrt zakona o visokom obrazovanju uskoro proći u Skupštini, navodi MONTI.¹³⁸ Ovaj zakon se bavi sa nekoliko pitanja u oblasti visokog obrazovanja, posebno finansiranjem na osnovu rada univerziteta, što predstavlja snažnu osnovu za unapređenje kvaliteta i odgovornosti visokoškolskih ustanova u zemlji. Zakon takođe uspostavlja Etički komitet kao regulatorno telo odgovorno za očuvanje, zaštitu i unapređenje akademskog integriteta i sprečavanje bilo kakvog oblika akademski nedoličnog ponašanja. Štaviše, vlada je takođe usvojila Nacrt zakona o Kosovskoj agenciji za akreditaciju, čime se obezbeđuje nezavisnost agencije kao primarnog nosioca obezbeđenja kvaliteta u visokom obrazovanju. Očekuje se da oba zakona budu usvojena 2023. godine, što će označiti početak završetka pravne infrastrukture kroz podzakonske akte.

137 Kallxo (2022), [Qeveria miraton projektligjin per arsimin e larte ne Kosove](#).

138 MONTI (2022), e-mail odgovor MLJP-u u vezi sa preporukama prethodnog zajedničkog izveštaja OCD o ljudskim pravima na Kosovu.

128. Prateći preporuke MLJP-a u izveštaju iz 2021. da bi MONTI trebalo da intenzivira svoje napore u implementaciji postojećeg zakonodavstva na službenim jezicima u okviru obrazovnog sistema, napravljeni su značajni pomaci u tom pogledu.¹³⁹ MONTI je nedavno izvršio prevođenje svih udžbenika za sve razrede bosanske i turske zajednice na Kosovu, označavajući značajan korak napred. Štaviše, Ministarstvo je nastojalo da podrži marginalizovane zajednice, uključujući K-Rome, K-Aškalije i K-Egipćane kroz različite inicijative koje imaju za cilj poboljšanje obrazovnih rezultata i učešća. Ova podrška je poprimila oblik finansiranja nastavnih centara, kao i finansijske pomoći studentima koji pripadaju ovim zajednicama. Međutim, još uvek treba da se postigne napredak u potpunosti primeni relevantnog zakonodavstva.

129. Strategija za obrazovanje 2022-2026, koju je MONTI objavio u junu 2022. godine, delimično je zasnovana na Planu Vlade Kosova 2021-2025. Strategija je usredsređena na 5 strateških ciljeva: (1) povećana inkluzija i jednak pristup obrazovanju u detinjstvu; (2) unapređenje kvaliteta preduniverzitetskog obrazovanja kroz konsolidaciju mehanizama za obezbeđivanje kvaliteta i kvalitetne nastave; (3) usklađivanje stručnog obrazovanja sa dinamičnim razvojem tehnologije i tržišta rada; (4) unapređenje kvaliteta, integriteta i konkurentnosti visokog obrazovanja; i (5) korišćenje digitalne tehnologije za poboljšanje usluga i kvaliteta u obrazovanju.¹⁴⁰

130. Upisivanje dece u predškolsko obrazovanje je i dalje prilično nisko u poređenju sa prosekom OECD-a, prema izveštaju Evropske komisije iz 2022. Nedostatak dovoljnog broja javnih predškolskih ustanova igra ulogu u tome u ekonomskom smislu, pošto su vršići u privatnom sektoru skupi. S druge strane, upis stanovništva opšteg školskog uzrasta u osnovne i srednje ustanove u skladu sa zakonom se u celini poštuje.

131. Deca iz zajednica K-Roma, K-Aškalija i K-Egipćana se i dalje suočavaju sa ozbiljnim izazovima u pogledu jednakog pristupa obrazovanju. Stigmatizacija njihove kulture praćena kontinuiranim oblicima diskriminacije protiv njih sprečava aktivne napore vlade da dođe do konteksta u kojem sva deca mogu napredovati u istinski jednakom okruženju za obrazovanje. Brojčano gledano, iako je postignut određeni napredak u uključivanju nevećinskih zajednica, njihov nivo učešća ostaje ispod proseka u poređenju sa ukupnim stanovništvom. Samo 7,6 odsto dece predškolskog uzrasta pohađa oblike predškolskog vaspitanja i obrazovanja, za razliku od ukupno 15 odsto dece. U srednjem obrazovanju, brojke su posebno upadljive u poređenju sa ukupnom populacijom: Samo 31 procenat nevećinskih zajednica školskog uzrasta dobija formalno obrazovanje u odnosu na 86,8 procenata ukupnog stanovništva.¹⁴¹

139 MONTI (2022), e-mail odgovor MLJP-u u vezi sa preporukama prethodnog zajedničkog izveštaja OCD o ljudskim pravima na Kosovu.

140 MONTI (2022), [Nacrtna strategija obrazovanja 2022-2027](#).

141 MONTI (2022), [Nacrtna strategija obrazovanja 2022-2027](#).

132. Konkretno, obrazovni sistem na Kosovu je inkluzivan za decu sa ograničenim sposobnostima u skladu sa strateškim planom razvoja MONTI-ja (2016-2020), koji je u skladu sa međunarodnim i evropskim standardima. 2022. ukupno 4.323 osobe sa ograničenim sposobnostima su upisane u preduniverzitetski obrazovni sistem Kosova. U stvarnosti, međutim, osnovni uslovi za pohađanje redovnog obrazovanja nisu ispunjeni, što otežava učenicima sa posebnim potrebama da prate svoje vršnjake. Konkretno, prema NVO Kosovski forum osoba sa ograničenim sposobnostima (KDF), mnoge osobe sa ograničenim sposobnostima ne mogu da pohađaju redovno obrazovanje zbog nedostatka asistenata u školama, dok je institucionalna podrška u vidu asistenata obavezna u nastavi za pomoć deci sa posebnim potrebama, prema MONTI-ju postoji samo 91 asistent na celom Kosovu.¹⁴² MONTI je izdvojio sredstva za dodatnih 300 asistenata 2023. godine. Pored toga, vlada bi trebalo da izgradi rampe u školama koje se nalaze u različitim opštinama kako bi se obezbedila pristupačnost za učenike sa ograničenim sposobnostima. Takođe, planirano je pokretanje Vokalne sinteze na albanskom jeziku za podršku zajednice slepih.¹⁴³

133. Kontinuirano loš kvalitet obrazovanja ima dalekosežne posledice po društvenu konfiguraciju Kosova. Učinak kosovskih učenika u Programu za međunarodno ocenjivanje učenika (PISA) Organizacije za ekonomsku saradnju i razvoj (OECD) je ukazao na kritičan značaj reforme obrazovnog sistema. U prethodna dva ocenjivanja, Kosovo je ukupno zauzelo treće mesto otpozadi.¹⁴⁴ Nedostatak adekvatne nastavne metodologije, materijala i neslaganja između onoga što se uči u školama i onoga što se zahteva u praksi doprinose obrazovnoj kulturi. Zbog štrajkova nastavnika u septembru 2022. redovna nastava u javnim ustanovama je počela sa zakašnjenjem od 30 dana. Moguće je argumentovati da je kašnjenje u obezbeđivanju bilo koje vrste obrazovnog okruženja doprinelo lošem upravljanju javnim obrazovnim sektorom.

134. Agencija za akreditovanje Kosova (AAK) periodično procenjuje i akredituje visokoškolske ustanove, kako javne, tako i privatne visokoškolske ustanove. Ovo periodično ocenjivanje je unapredilo politiku kontrole kvaliteta na tercijarnom nivou. Štaviše, VK i AAK su unapredili kriterijume kvaliteta za akademske publikacije, smanjujući broj prihvaćenih platformi časopisa sa 5 na 2. Ograničenje se odnosi na istraživanja objavljena u časopisima indeksiranim u bazama podataka Scopus i Web of Science.¹⁴⁵ Iako je AAK već sproveo ovaj preduslov, Administrativno uputstvo br. 01/2017 koje je doneo MONTI je već ukinuto, a novo Administrativno uputstvo je u izradi.

135. Deca iz zajednice K-Srba rade u skladu sa nastavnim planovima i programima Srbije, dok većina K-Albanaca prati nastavni plan i program MONTI-ja. Dok je fokus mnogih istraživanja bio na institucionalnom odvajanju između zajednice K-Albanaca i K-Srba, nedavno istraživanje koje je sproveo Kosovo 2.0 skreće pažnju na situaciju dece K-Roma, K-Aškalijska i K-Egipćana, koja više od drugih zajednica pate od sistema segregacije sa uobičajenom praksom prevoza dece između škola u različitim gradovima, kako ne bi delili odeljenja sa decom K-Srba ili K-Albanaca. Druge diskriminatorne prakse uključuju različite rasporede časova za decu iz ovih zajednica i odvojena odeljenja. Ovo je posledica očigledne diskriminacije i odbijanja mnogih roditelja iz većinske zajednice da

142 Gazeta Metro (2022), [91 asistentë të punësuar në Kosovë për fëmijët me nevojë të veçanta](#).

143 MONTI (2022), e-mail odgovor MLJP-u u vezi sa preporukama prethodnog zajedničkog izveštaja OCD o ljudskim pravima na Kosovu.

144 MONTI (2022), [Nacrt strategije obrazovanja 2022-2027](#).

145 Agencija za akreditaciju Kosova (2022). [Priručnik za akreditaciju](#)

njihova deca budu smeštena u etnički mešovitim odeljenjima sa roditeljima K-Roma, K-Egipćana i K-Aškalijska.¹⁴⁶ Situacija etničke segregacije u školama održava etničke podele i ometa razvoj istinskog multietničkog i multikulturalnog društva. Posebno primer isključenosti vredan pažnje, koji je na Kosovu široko medijalizovan, odnosio se na segregaciju malog broja dece romske nacionalnosti tokom dečijih bukvarskih svečanosti u Opštini Peć: dok su u obezbeđenoj koncertnoj sali sva ostala deca bila grupisana, deca K-Roma su bila odvojena u drugom delu sale. Izjava učiteljice ukazuje na nedostatak svesti o značaju inkluzije. Ona je navela da je pogled bolji sa mesta gde su se nalazila deca K-Roma i da su sama deca tražila da tu sede.¹⁴⁷

136. Nedavni analitički izveštaj koji je objavio KEC ukazuje da su nejednakosti, kako očigledne tako i one manje vidljive, prisutne u kosovskom obrazovnom sistemu. MONTI je preduzeo određene mere za promovisanje etničke inkluzije i različitosti u školama, uključujući proglašenje 26. aprila Danom inkluzije i različitosti.¹⁴⁸ Pored etničke diskriminacije, nejednakosti proističu iz siromaštva. Druga studija KEC-a pokazuje da su stope napuštanja škole veće među finansijski ugroženim zajednicama jer finansijska situacija u domu značajno utiče na kognitivne sposobnosti učenika u školi.¹⁴⁹

137. Preporuke

- MONTI treba da razvije programe obuke za nastavnike kako bi poboljšao kvalitet obrazovanja. Ovi programi mogu uključivati mogućnosti profesionalnog razvoja, mentorstvo i podučavanje;
- MONTI treba da pojača napore u obezbeđivanju adekvatnih resursa deci sa ograničenim sposobnostima;
- MONTI treba da obezbedi školske smernice i politike koje povećavaju uključenost roditelja i staratelja u domaćinstvu u školama;
- MONTI treba da pruži dodatnu obrazovnu podršku deci iz tradicionalno marginalizovanih zajednica u svetlu izraženih potreba za podrškom u izradi domaćih zadataka i učenju jezika;
- Nacrt zakona o visokom obrazovanju treba da bude adekvatno prosleđen za usvajanje kako bi se osigurali mehanizmi za osiguranje kvaliteta i nezavisno funkcionisanje i autonomiju visokoškolskih ustanova;
- VK bi trebalo da izradi međuministarske strateške planove za premošćivanje jaza između obrazovanja i tržišta rada na Kosovu s ciljem da obrazovanje bude više usmereno na potrebe tržišta rada, uključujući pružanje više stvarnih prilika za praktično iskustvo za studente u njihovoj oblasti studija kao i održavanje elektronskih predavanja;

146 Kosovo 2.0 (2022), [Ghost schools, ghetto schools and segregated shifts](#).

147 Vision Plus TV (2022), [Skandali ne Peje: Mesuesja ndan femijet e komunitetit Rom nga festa](#).

148 Kosovski obrazovni centar (2022), [nejednakosti u obrazovanju](#).

149 Kosovski obrazovni centar (2022), [Sažetak politike o rešavanju nejednakosti](#).

- Opštine sa značajnim brojem zajednica K-Roma, K-Aškalija i K-Egipćana treba da izrade propise koji će olakšati uslove za upis i pohađanje dece K-Roma, K-Aškalija i K-Egipćana na predškolskom nivou i nivou višeg srednjoškolskog obrazovanja.

6.3 Pravo na zdravlje

138. Međunarodna osnova ljudskih prava na osnovu koje možemo da procenimo pravo na zdravlje u kosovskom kontekstu je Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima. U članu 5. UDLJP-a fokus je usmeren na pravo svih pojedinaca na „životni standard koji obezbeđuje zdravlje i blagostanje, njegovo i njegove porodice, uključujući hranu, odeću, stan [...]“.¹⁵⁰ Iako EKLJP eksplicitno ne spominje pravo na zdravlje, Evropski sud za ljudska prava se bavio pitanjima koja se odnose na zdravlje i zdravlje je precizirano kao osnovni pojam u sprezi sa „moralom“ u raznim drugim odredbama.

139. Zakonodavni okvir Kosova o pravu na zdravlje obuhvata brojne zakone i odredbe. Ovde je naveden iscrpan pregled, a prvi je član 51. Ustava Kosova o zdravstvenoj i socijalnoj zaštiti. Konkretno, u stavu 1 je formulisano da se zdravstvena zaštita i socijalno osiguranje uređuju zakonom, a u stavu 2 sledi osnovno socijalno osiguranje koje se odnosi na nezaposlenost, bolest, invalidnost i starost, kako je takođe regulisano zakonom. U maju 2022. je usvojen Zakon o izmenama i dopunama Zakona br. 04/L-249 o zdravstvenom osiguranju.¹⁵¹ Ovaj zakon predstavlja važan korak napred ka regulisanju javnog zdravstvenog osiguranja za K-građane na nivou VK. Zakonodavni okvir je dodatno upotpunjen sledećim zakonima: Zakonom br. 04/L-125 o zdravstvu, Zakonom br. 02/L-78 o javnom zdravstvu, Zakonom br. 02/L-76 o reproduktivnom zdravlju i Zakonom br. 06/L-042 o krvi i krvnim sastojcima i Zakonom br. 02/L-109 o sprečavanju i suzbijanju zaraznih bolesti.

140. Realnost kosovskog zdravstvenog sistema je u oštroj suprotnosti sa zakonodavnim osnovama zemlje. Napredak ka poboljšanju zdravstvene zaštite zahteva značajno restrukturiranje sistema, što VK tek treba da pokuša putem funkcionalne šeme zdravstvene zaštite. Delimično kao posledica loših infrastrukturnih uslova za lekare i zdravstvene radnike i uopšteno niskih plata u javnom sektoru, emigracija u bogatije zemlje je postala uobičajena. Ovo je problematično jer dovodi do značajnog odliva mozgova na celoj teritoriji. Lekarska komora KOsova je 2022. izvestila da je 674 lekara napustilo Kosovo od 2018. Samo u 2022. godini 191 lekar koji su radili u javnim institucijama na Kosovu je emigrirao u zemlje Zapadne Evrope.¹⁵²

141. Ukupan budžet za zdravstvo je smanjen za 14,6 odsto u odnosu na 2021. prema izveštaju komisije EU, dok je ciljani budžet za kliničke i bolničke usluge povećan za 10 odsto.¹⁵³

150 EKLJP, član 5.

151 Službeni list (2022), [Zakon br. 08/L-042 o izmenama i dopunama Zakona br. 04/L-156 o zdravstvenom osiguranju](#).

152 Lekarska komora Kosova citirana u Bota Sot (2022), [Sa është numri i mjekëve që lëshuan vendin e punës dhesa migruan nga Kosova?](#)

153 Komisija EU (2022), [Kosovo Report 2022](#).

142. Problem koji je prerastao u sistemski izazov se odnosi na duga čekanja pacijenata bilo na hirurške intervencije ili na druge preglede i čekanja do tri godine na vaskularnu hirurgiju zbog nedostatka operacione sale, dok sada, kada je problem sala rešen, pojavljuje se nedostatak anesteziologa. Čini se da je slična situacija i na radiološkoj klinici, gde se čeka i do 11 meseci. Klinika za torakalnu hirurgiju ima organizovan sistem čekanja za hirurške intervencije kod oboljenja dojke i grudnog koša.¹⁵⁴ Takvo čekanje na zdravstvene usluge ozbiljno narušava, ne samo pravo na adekvatnu zdravstvenu zaštitu, već i dostojanstvo ličnosti, a potencijalno i pravo na život. Postoje slučajevi koji su čekajući određene rokove u međuvremenu preminuli zbog nepostojanja mogućnosti lečenja.¹⁵⁵ Ova situacija pogađa još više ljudi u ranjivom položaju, posebno onih u teškim ekonomskim i socijalnim uslovima.

143. 2022. VK tek treba da napreduje sa adekvatnom strategijom socijalne zdravstvene zaštite koja ili smanjuje ili u potpunosti nadoknađuje troškove dijagnostičkih usluga i lekova. Za sada je zdravstvena zaštita besplatna u zamišljenoj i teoretskoj skali. Drugim rečima, iako su osnovne zdravstvene usluge koje se pružaju u javnim ustanovama besplatne, medicinski troškovi se povećavaju što dovodi do nedostatka osnovnih resursa u bolnicama. Od pacijenata se često traži da sami plaćaju zavoje, špriceve za injekcije, pa čak i higijensku opremu koja nije dostupna u bolnicama. Visoki troškovi zdravstvene zaštite ometaju pristup odgovarajućem medicinskom tretmanu za ugrožene grupe. Isto važi i za građane kojima je potrebna zaštita mentalnog zdravlja. Ovo poslednje je nedovoljno istražena tema u kontekstu kosovskog društva i nije u potpunosti integrisana kao briga za javno zdravlje.

144. U oktobru 2022. je ministar zdravlja Rifat Latifi podneo ostavku što je rezultovalo sve većim kritikama iz zdravstvenog sektora i pritiscima da se reši problem zdravstvenih radnika koji napuštaju Kosovo. Odluka je doneta takođe nakon što je premijer osnovao Komisiju za zdravstvo u septembru 2022. Odgovornosti Komisije su bile sprovođenje „hitnih mera koje obezbeđuju funkcionisanje zdravstvenog sistema“.¹⁵⁶ MZ je funkcionisalo bez ministra zdravlja pet meseci, sve dok Arben Vitia nije postavljen na dužnost u decembru 2022.¹⁵⁷

145. Stopa smrtnosti dece na Kosovu je alarmantna u poređenju sa EU i regionom: ona je tri puta veća od proseka u EU i najviša je u regionu Zapadnog Balkana.¹⁵⁸ Stope smrtnosti dece su naročito veće u najvećinskim grupama zajednica K-Roma, K-Aškalija i K-Egipćana, što ukazuje da nisu zadovoljene osnovne zdravstvene potrebe. Deo problema treba tražiti u medicinskom domenu i nedostatku lekara specijalista. Ilustracije radi, Kosovo ima najmanji broj anesteziologa u Evropi.¹⁵⁹

154 Slobodna Evropa (2022), [Deri ne tre vjet pritje per sherbim ne QKUK](#).

155 Slobodna Evropa (2022), [Deri ne tre vjet pritje per sherbim ne QKUK](#).

156 Prishtina Insight (2022), [Kosovo Health Minister quits after mounting criticism](#).

157 Slobodna Evropa (2022), [Deri në tre vjet pritje për shërbim në QKUK](#).

158 Svetska banka (2022), [mortality rate infants, Kosovo](#).

159 Koha (2022), [Kosova nder kampionet evropiane per mungese te anesteziologeve](#).

146. Kosovo se i dalje suočava sa izazovima u rutinskoj imunizaciji. UNICEF na Kosovu izveštava da sa skalom vakcinacije od 73 odsto kosovska deca nisu u potpunosti imunizovana. Etnički jaz je takođe vidljiv među zajednicama. Više od polovine dece iz zajednica K-Roma, K-Aškalija i K-Egipćana propušta svoju kritičnu imunizaciju; samo 38 odsto dece iz ovih zajednica je potpuno vakcinisano.¹⁶⁰

147. Mentalno zdravlje na Kosovu je problem koji je rezultat posleratnog okruženja, siromaštva, socijalne isključenosti i ograničenog pristupa uslugama mentalnog zdravlja. Značajan deo populacije pati od depresije, anksioznosti i post-traumatskog stresnog poremećaja (PTSP).¹⁶¹ Nažalost, mentalno zdravlje još uvek nije u potpunosti integrisano u zdravstveni sistem, a postoji i nedostatak sredstava za usluge mentalnog zdravlja. Štaviše, preovlađuju stigma i diskriminacija mentalnog zdravlja, što dovodi do oklevanja da se traži pomoć. Rešavanje ovih pitanja zahteva multi-sektorni pristup, uključujući uključivanje vlade, nevladinih organizacija i stručnjaka za mentalno zdravlje. Inicijative usmerene na poboljšanje situacije mentalnog zdravlja na Kosovu su dale prioritet unapređenju svesti i obrazovanju i naglašavaju značaj povećanja pristupa uslugama mentalnog zdravlja i smanjenju stigme i diskriminacije.¹⁶²

148. Preporuke

- VK bi trebalo da počne sa primenom osnovnog zdravstvenog osiguranja u skladu sa izmenjenim Zakonom br. 04/L-249 o zdravstvenom osiguranju;
- MZ bi trebalo da preduzme hitne mere za izbegavanje dugog čekanja na intervencije ili preglede kako bi se garantovao adekvatan medicinski tretman;
- VK i MZ treba da naprave strategiju za zadržavanje zdravstvenih radnika i lekara na Kosovu;
- MZ bi trebalo da intenzivira napore da poveća stopu imunizacije sve dece na Kosovu sa posebnim naglaskom na decu iz zajednica K-Roma, K-Aškalija i K-Egipćana;
- VK bi trebalo da poveća budžet za zdravstveni sistem na Kosovu uključujući povećanje budžeta za usluge mentalnog zdravlja.

160 UNICEF (2022), [UNICEF and WHO call for intensified efforts to make sure every Kosovar is covered with their critical vaccinations.](#)

161 KTV (2022), [Sonte me Rronin: Shendeti mendor në Kosovë](#)

162 KTV (2022), [Sonte me Rronin: Shendeti mendor në Kosovë](#)

6.4 Property rights

149. Međunarodni standardi na osnovu kojih bi najbolje trebalo da razumemo situaciju stambenih i imovinskih prava na Kosovu su članovi 17. i 1. UDLJP-a i EKLJP-a. UDLJP je precizna kada kaže da „svako ima pravo na imovinu“ i da „niko ne može biti proizvoljno lišen svoje imovine“.¹⁶³ Sa druge strane, EKLJP detaljnije opisuje osnovnu slobodu svojine, označavajući je u terminima „posedovanja“. Precizirana su i prava nosilaca prava da koriste regulatorne mehanizme za kontrolu vlasništva nad imovinom.

150. Usvojeni su brojni zakoni i uredbe koji definišu i regulišu imovinska prava na Kosovu. U domenu Ustava, zaštita imovine osoba je zajamčena i članovima 46. i 156. Uopštenije, u članu 46. je zaštićeno pravo na imovinu. Samovoljno uskraćivanje zakonskih prava na imovinu nekome je protivno Ustavu. Konkretnije, uzimajući u obzir interno raseljena lica (IRL) i povratnike, prvobitno nakon rata na Kosovu i pokrivajući u širem kontekstu, Ustav obavezuje VK u pružanju brze pomoći za zakonit povratak imovine. Ostali zakoni i propisi koji oslikavaju zakonodavnu sliku imovinskih prava na Kosovu su sledeći: Zakon br. 03/L-154 o vlasništvu i drugim stvarnim pravima, Zakon br. 08/L-052 o izmenama i dopunama Zakona br. 05/L-010 o Kosovskoj agenciji za upoređivanje i verifikaciju imovine, Zakon br. 05/L-010 o Kosovskoj agenciji za upoređivanje i verifikaciju imovine (KAUVI), koji je stupio na snagu 2002. Pored toga, Zakon br. 2002/5 o uspostavljanju registra za prava na nepokretnu imovinu, Zakon br. 03/L-007 o parničnom postupku, Zakon br. 2004/26 o nasleđivanju, Zakon br. 05/L-020 o ravnopravnosti polova, Zakon br. 2004/32 Kosova o porodici i Uredba br. 01/2018 za povratak raseljenih lica i trajna rešenja upotpunjuju zakonodavni okvir.

151. Novi Zakon o trgovačkim markama (žigovima) je na Kosovu stupio na snagu 28. jula 2022. godine, s ciljem usklađivanja lokalnog zakonodavstva sa Direktivom EU 2015/2436, koja ima za cilj da standardizuje zakone koji se odnose na trgovačke marke u državama članicama EU. Zakon takođe služi kao osnova za primenu Direktive 2004/48/EC Evropskog parlamenta i Saveta od 29. aprila 2004. o sprovođenju prava intelektualne svojine, koja tretira sprovođenje prava intelektualne svojine. Naime, novi zakon uključuje nekoliko izmena.¹⁶⁴

152. Nadzorni mehanizam koji se odnosi na sprovođenje imovinskih prava, zakona i uredbi je Kosovska agencija za upoređivanje i verifikaciju imovine (KAUVI). Ova agencija je zadužena za rešavanje imovinsko-pravnih zahteva i pravo korišćenja nepokretne imovine stambenog i poslovnog karaktera. Ovo uključuje imovinske zahteve i sporove u vezi sa ratom na Kosovu krajem 90-ih, interno raseljenim licima i povratnicima.¹⁶⁵

163 UDLJP, član 17.

164 SPD (2022), [Novi zakon o trgovačkim markama stupa na snagu na Kosovu.](#)

165 [Kosovska agencija za upoređivanje i verifikaciju imovine \(2022\).](#)

153. Jedan od glavnih izazova u vezi sa imovinskim pravima na Kosovu su i dalje pitanja sporova u vezi sa imovinskim pravima i oni koji se odnose na uzurpaciju imovine. Za njihovo rešavanje i odlučivanje su nadležni sudovi koji zbog preopterećenosti predmetima ne mogu da garantuju efikasno rešenje u razumnom roku. Bez poboljšanja efikasnosti pravosudnog sistema ne mogu se očekivati pozitivni pomaci u pogledu prava na imovinu jer ovo pravo u potpunosti zavisi od sposobnosti pravosudnog sistema da pravilno i efikasno funkcioniše.

154. Zbog strukturne rodne nejednakosti na Kosovu, ženama je onemogućen pristup imovini i pravima na nasleđe iako ustavni, zakonski i politički okviri promovišu i garantuju ženama pristup istima. Dalje, nesposobnost državnih organa da provere validnost katastarskih podataka, kao i lične pristrasnosti zasnovane na patrijarhalnim normama i vrednostima prema kojima samo muškarci treba da poseduju ili nasleđuju imovinu, utiču na praktični pristup žena imovini. Štaviše, dodatna istraživanja i dokazi ukazuju da muškarci obično ne registruju zajedničku imovinu sa njihovim supružnicama, dok žene ne traže imovinu i nasledstvo zbog niske svesti o svojim pravima i pritiska porodice.¹⁶⁶

155. Mogu se primetiti pozitivni razvoji nakon rada KAUVI-ja u vezi sa imovinskim pravima interno raseljenih lica, žena i drugih pojedinaca u ugroženim situacijama. Tokom 2022. je izvršeno 29 deložacija, a registrovana imovina žena se svake godine povećava. Ovaj trend je u stalnom porastu od kada su uvedene pozitivne mere za unapređenje imovinskih prava žena. Ilustracije radi, 2016. su samo 104 žene bile registrovane kao vlasnice nekretnina u poređenju sa 2021. kada je 8.922 nekretnina bilo u legalnom vlasništvu žena. 2022. broj nekretnina registrovanih na ime žena je povećan za 4.741 novih nekretnina.¹⁶⁷ U celoj zemlji u suvlasništvu je upisano ukupno 12.158 katastarskih jedinica, uglavnom u okviru braka.¹⁶⁸

156. Uslovi stanovanja lica u ugroženim situacijama nisu usklađeni sa minimalnim bezbednosnim zahtevima. Nedostaje volja i posvećenost nosilaca dužnosti da pomognu u rešavanju njihovih životnih uslova.¹⁶⁹ Poboljšanje životnih uslova ranjivih grupa je i dalje slabo sa institucionalne strane i u velikoj meri vođeno dobrotvornim i donatorskim merama.

157. I dalje postoji zabrinutost u vezi sa nelegalnim radnjama sa imovinom i nezakonitim prenosom vlasništva, posebno one koja pripada raseljenim licima. Pitanje 350.052 građevina izgrađenih bez odgovarajućih dozvola je malo napredovalo, sa samo 925 primljenih zahteva za legalizaciju. Lokalne ustanove su donele 3.649 presuda o legalizaciji nezakonite gradnje. Proces legitimizacije velikih neformalnih zajednica, čije stanovnike uglavnom čine marginalizovano i ranjivo stanovništvo, je i dalje težak zbog nedostatka političke odlučnosti da se uhvati u koštac sa ovim problemom.¹⁷⁰

166 KGSC (2022), doprinos zajedničkom izveštaju OCD o ljudskim pravima na Kosovu u 2022.

167 Kallxo (2022), [Barazia gjinore: rreth 126 mijë prona në emër të grave në Kosovë.](#)

168 Kallxo (2022), [Barazia gjinore: rreth 126 mijë prona në emër të grave në Kosovë.](#)

169 Kallxo (2022), [Barazia gjinore: rreth 126 mijë prona në emër të grave në Kosovë.](#)

170 Komisija EU (2022), [Kosovo Report 2022.](#)

158. Organizacije civilnog društva su izrazile zabrinutost zbog odluka VK u vezi sa eksproprijacijom zemljišta u opštinama Zubin Potok i Leposavić na severu Kosova.¹⁷¹ Na severu Kosova, konfiskacija privatne imovine bez saglasnosti vlasnika i njihovog učešća u procesu eksproprijacije je u suprotnosti sa kosovskim zakonima. OCD ističu da Zakon br. 03/L-139 o eksproprijaciji nekretnine predviđa jasan skup procedura u slučajevima eksproprijacije, uključujući obaveštavanje vlasnika parcela koje su predmet eksproprijacije, javne konsultacije i pravičnu naknadu vlasnicima, od kojih nijedna nije izvršena.¹⁷² Odluke VK o eksproprijaciji u cilju posebnog javnog interesa ne sadrže upućivanje na relevantnu pravnu osnovu, niti preciziraju da li je stvar hitna niti objašnjavaju zašto nije ispoštovan redovan proces.¹⁷³ OCD naglašavaju da VK ima ustavnu i zakonsku obavezu da uravnoteži javni interes sa individualnim imovinskim pravima zagarantovanim Ustavom.

159. Preporuke

- Pravosudni sistem mora da izgradi kapacitete i da da prioritet imovinskim sporovima i sporovima oko uzurpacije, kako bi svoje postupke uskladio sa zahtevima međunarodnih standarda za pravično suđenje u razumnom roku;
- VK treba da organizuje kampanje podizanja svesti i afirmativne mere za registraciju nepokretne imovine;
- VK treba da usvoji afirmativne mere kako bi omogućila lakši pristup investicijama za žene koje žele da steknu, razviju ili ulažu u nekretnine;
- Organi za sprovođenje zakona treba da prate i štite vlasnike imovine i interno raseljena lica od nezakonite zaplene, uništavanja ili uzurpacije njihove imovine;
- VK treba da se angažuje sa lokalnim zajednicama kako bi razumela njihove imovinske potrebe i da sarađuje na identifikaciji i primeni rešenja za pitanja vezana za imovinu;
- VK bi trebalo da preduzme kampanje za podizanje svesti kako bi obrazovala građane o njihovim imovinskim pravima i pravnim i ekonomskim prednostima formalnog vlasništva nad nekretninama, da podstakne veće učešće na tržištima nekretnina i promoviše ekonomski rast.

171 Aktiv (2022), [Zabrinutost oko odluka o eksproprijaciji zemljišta na severu Kosova.](#)

172 Aktiv (2022), [Zabrinutost oko odluka o eksproprijaciji zemljišta na severu Kosova.](#)

173 Aktiv (2022), [Zabrinutost oko odluka o eksproprijaciji zemljišta na severu Kosova.](#)

6.5 Kulturna prava

160. Međunarodni standardi koji priznaju kulturna prava kao sastavni deo dostojanstva i samoostvarenja pojedinca su članovi 22. i 27. UDLJP-a. U kosovskom zakonodavnom okviru, Ustav je mnogo eksplicitniji u zaštiti kulturnih prava zajednica i njihovih pripadnika. U članu 59. se navodi da pripadnici zajednica imaju pravo da „izražavaju, održavaju i razvijaju svoju kulturu i čuvaju suštinske elemente svog identiteta, odnosno veroispovest, jezik, tradiciju i kulturu”.¹⁷⁴ Štaviše, zajednice imaju pravo da „osnivaju udruženja za kulturu, umetnost, nauku i obrazovanje, kao i školska i druga udruženja za izražavanje, negovanje i razvoj svog identiteta”.¹⁷⁵ Kršenje kulturnih prava je u Rezoluciji 30/20 Saveta za ljudska prava predstavljeno u smislu pretnje „stabilnosti, društvenoj koheziji i kulturnom identitetu”.¹⁷⁶ U vladinom programu, VK se obavezuje da će poboljšati pravni okvir za promociju kulturnog nasleđa Kosova.¹⁷⁷ Nakon ovoga, važno je podvući da Kosovo tek treba da integriše Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima kao ključni instrument svog ustavnog okvira.

161. Infrastruktura za zaštitu kulturnog i verskog nasleđa Kosova je navedena u članu 9. Ustava Kosova. U članu 9. kulturno nasleđe zajednica je opisano kao „integralni deo nasleđa Kosova”, i shodno tome, navodi se da „[...] Kosovo ima posebnu dužnost da obezbedi efikasnu zaštitu celine lokaliteta i spomenika od kulturnog i verskog značaja za zajednice.”¹⁷⁸ U Zakonu br. 02/L-88 o kulturnom nasleđu, obim kulturnog nasleđa je definisan kao „arhitektonsko, arheološko, pokretno i duhovno nasleđe bez obzira na vreme nastanka i izgradnje, vrstu izgradnje, korisnika, kreatora ili realizatora dela”.¹⁷⁹

162. Neuspeh VK da izmeni Zakon br. 02/L-88 o kulturnom nasleđu na šta se obavezala vlada, a koji je predviđen kao preduslov za političku transformaciju Kosova u Aneksu V Ahtisarijevog plana (2007), ostaje poseban povod za zabrinutost. Kao što je istaknuto u prethodna dva izveštaja OCD i u aktuelnom Izveštaju Evropske komisije (2022), Savet za implementaciju i praćenje (SIP) nastavlja da bude jedini formalni mehanizam za dijalog između vlade i Srpske pravoslavne crkve.¹⁸⁰

163. Međugrupni spor između K-Albanaca i K-Srba oko etničkog karaktera Kosova nastavlja da politizuje međusobnu kulturnu baštinu u zemlji. Neuspeh VK da primeni odluku Ustavnog suda iz 2016. o imovinskim pravima Srpske pravoslavne crkve nad manastirom Visoki Dečani, kao i susednim zemljištem, podriva etničko-versku slobodu zajednice K-Srba. Protivno ovom shvatanju, pred-

174 Ustav Kosova (2008).

175 Ustav Kosova (2008).

176 Ustav Kosova (2008).

177 VK (2021), [Program Vlade 2021-2025](#).

178 Ustav Kosova (2008).

179 [Zakon br. 022/L-88 o kulturnom nasleđu](#)

180 Komisija EU (2022), [Kosovo Report 2022](#).

stavnicima Srpske pravoslavne crkve su podneli poslaničko pitanje Evropskom parlamentu u kojem se raspituju o verskim pravima na Kosovu. U odgovoru parlamenta koji je od jula dostupan na veb stranici, Evropski parlament je naglasio pritiske na VK da sprovede odluku.¹⁸¹ U maju 2022. VK je ponovila svoje obećanje da će zaštititi kulturnu baštinu Kosova i zatražila da manastir Visoki Dečani, Pečka Patrijaršija, Manastir Gračanica i Crkva Presvete Bogorodice Ljeviške biti uklonjen sa Liste svetske baštine u opasnosti.

164. Kosovo trenutno nije član Organizacije Ujedinjenih nacija za obrazovanje, nauku i kulturu (UNESCO) jer ga sve države članice UN-a nisu priznale kao nezavisnu državu. Da bi postala članica UNESCO-a, država mora prvo da bude članica Ujedinjenih nacija. Međutim, to Kosovo nije odvratio od kandidature za članstvo u UNESCO-u, iako se prijava dosledno blokira od strane Srbije i njenih saveznika, koji Kosovo vide kao srpsku pokrajinu.¹⁸²

165. Vandalizacija srpskih pravoslavnih crkava i sknavljenje groblja sprejom i grafitima sa antisrpskim motivima i dalje predstavlja problem na Kosovu među pripadnicima zajednice K-Srba. NVO Aktiv se poziva na 24 incidenta vandalizacije srpske pravoslavne baštine i verskih objekata.¹⁸³ Vandalizam se odnosio na sknavljenje pravoslavnih groblja u opštinama Prizren, Kosovo Polje, Gračanica i Istok. Isto tako, prijavljena je krađa gotovine iz džamija i oštećenje katoličke crkve u Peći.¹⁸⁴

166. Preporuke

- VK treba da poboljša pravni okvir za promovisanje kulturnog nasleđa Kosova;
- SK treba da uključi Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima kao ključni instrument ljudskih prava u Ustav;
- Ministarstvo kulture, omladine i sporta treba da zaštiti celokupnost lokaliteta i spomenika od kulturnog i verskog značaja za zajednice;
- VK mora da izmeni i dopuni Zakon o kulturnom nasleđu u skladu sa preduslovima predviđenim u Ahtisarijevom planu (2007);
- VK mora da primeni Odluku suda iz 2016. o imovinskim pravima Srpske pravoslavne crkve nad manastir Visoki Dečani kako bi se izbeglo podrivanje etničko-verske slobode zajednice K-Srba;
- VK mora da preduzme odgovarajuće mere da osigura bezbednost verskih objekata Srpske pravoslavne crkve i drugih verskih objekata;

181 Evropski parlament (2022), [parliamentary question about Serbian Orthodox rights in Kosovo](#).

182 Savet bezbednosti UN (2021), [Kosovo Report of the Secretary-General 2021](#).

183 Aktiv (2022), doprinos zajedničkom izveštaju OCD o ljudskim pravima na Kosovu u 2022.

184 Komisija EU (2022), [Kosovo Report 2022](#).

- VK bi trebalo da izdvoji više sredstava za kulturu na Kosovu i promociju kako bi narod učestvovao u kulturnom životu.

7. ODELJAK C: PRAVA SPECIFIČNIH OSOBA I GRUPA

7.1 Prava žena i rodna ravnopravnost

167. Prava žena su zaštićena raznim zakonima i propisima. U ustavnom domenu, rodna ravnopravnost prepoznaje „kao osnovnu vrednost za razvoj demokratskog društva, jednake mogućnosti učešća žena i muškaraca u politički, ekonomski, društveni i kulturni život i sve ostale oblasti društvenog života“.¹⁸⁵ Pored ove odredbe, Ustav je usklađen sa nizom međunarodnih sporazuma i konvencija o zaštiti od diskriminacije po rodnoj osnovi. Konkretno, član 22. navodi da se prevlast daje konvencijama koje se direktno primenjuju u odnosu na lokalne zakone i odredbe.¹⁸⁶ Konvencija o ukidanju svih oblika diskriminacije žena i Istambulska konvencija su direktno primenjivi instrumenti ljudskih prava u pogledu prava žena.¹⁸⁷ Iako nije eksplicitno navedena u Ustavu, kosovsko zakonodavstvo priznaje Rezoluciju 1325 Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija o ženama, miru i bezbednosti (Rezolucija UN 1325).¹⁸⁸

168. Drugi lokalni zakoni i propisi o rodnoj ravnopravnosti odražavaju međunarodne principe i zakone o rodnoj ravnopravnosti i promovisanju ženskih prava. Ovo uključuje Zakon br. 05/L-020 o ravnopravnosti polova, Zakon br. 05/L-021 o zaštiti od diskriminacije i Zakon br. 03/L-182 o zaštiti od nasilja u porodici. Seksualno uznemiravanje i nasilje u porodici su uključeni u izmenjeni i dopunjeni Krivični zakonik, koji predviđa posebno krivično delo i prepoznaje različite oblike nasilja u porodici. To uključuje psihičko nasilje, ekonomsko nasilje, seksualno nasilje i druge vrste nasilja u porodičnim odnosima.¹⁸⁹

169. Institucionalni mehanizmi koji štite primenu rodne ravnopravnosti kao ustavnog prava u javnim institucijama i štite politike kojima se ženama obezbeđuje jednak pristup društvu i uslugama su uređeni zakonom. Agencija za rodnu ravnopravnost (ARR) je upravno telo zaduženo za praćenje sprovođenja međunarodne javne politike na lokalnom nivou i sistematizaciju rodnog integrisanja u politike VK. Prema izveštaju Komisije EU iz 2022. godine, ARR preduzima proaktivnu

185 Ustav Kosova (2008).

186 Naime, samo u slučaju sukoba ili nesporazuma međunarodni ugovori imaju prednost nad odredbama zakona i drugih akata javnih institucija.

187 Istambulska konvencija je formalno poznata kao Konvencija Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici.

188 [Rezolucija 1325](#) potvrđuje uticaj rata na žene i devojke i značaj potpunog učešća žena u rešavanju sukoba.

189 MP (2021), [Nacionalna strategija za zaštitu od nasilja u porodici i nasilja nad ženama 2022-2026](#).

ulogu u unapređenju rodne ravnopravnosti tako što (a) promoviše uvođenje rodnog integrisanja u institucije i (b) obezbeđuje obuku za državne službenike.¹⁹⁰ Druge institucije i mehanizmi kao što su Ombudsman, Kancelarija za dobro upravljanje (KDU) i Odbor SK-a za ljudska prava, rodnu ravnopravnost, nestala lica, žrtve seksualnog nasilja u ratu i peticije, su odigrale značajnu ulogu u promovisanju principa rodne ravnopravnosti i zaštite prava žena na Kosovu.

170. Važan napredak ka uvođenju rodnog integrisanja u donošenje lokalnih politika na Kosovu¹⁹¹ i implementaciji pravnog okvira je Programa Kosova za rodnu ravnopravnost 2020-2024 (PKRR). Obaveza izrade PKRR-a, kao referentne platforme za razvoj institucionalnih radnji i strategija za sprovođenje pravnog okvira je navedena u članu 11. Zakona br. 05/L-020 o ravnopravnosti polova. Glavni cilj PKRR-a je da „unapredi principe rodne ravnopravnosti i postigne mirno, prosperitetno i harmonično društvo za žene i muškarce na Kosovu“.¹⁹² Da bi se to postiglo, PKRR je ukorenila svoje strateške radnje u tri stuba: (1) ekonomsko osnaživanje i socijalno blagostanje žena, (2) uloge u ljudskom razvoju i rodnim odnosima, i (3) prava žena i pristup pravdi i bezbednosti. Strateški plan sa sredstvima i indikatorima PKRR-a je dostupan u Akcionom planu za period 2020-2022.

171. Rodna ravnopravnost je prioritet u procesima evropskih integracija Kosova i stoga je centralni pojam u tekućoj tranziciji Kosova u demokratsko društvo. Međutim, u praksi, MŽK naglašava da buduće strateške reforme u domenu javne administracije ne podrazumevaju uvođenje rodnog integrisanja na način koji je u skladu sa zakonodavnim okvirom.¹⁹³ Štaviše, dok je rodno odgovorno budžetiranje propisano zakonom, ono tek treba da se institucionalizuje. Zabrinjavajuća je površna formulacija koncept beleške o rodno odgovornom budžetiranju koju je usvojila VK, a koja tek treba da bude objavljena.¹⁹⁴

172. Kao što je ranije navedeno, uprkos snažnoj zakonskoj osnovi na kojoj je rodna ravnopravnost utemeljena i priznata u kontekstu univerzalnih ljudskih prava, još uvek postoje neslaganja između politike i prakse na način koji ometa razvoj istinski ravnopravnog društva u kojem je ženama i muškarcima obezbeđen jednak pristup mogućnostima bez obzira na rod. Prema izveštaju Komisije EU za 2022. određeni napredak u oblasti javne uprave se može primetiti u zapošljavanju osoblja.¹⁹⁵ Međutim, postojanost otvorenih i prikrivenih oblika diskriminacije nastavlja da podriva demokratski razvoj društva, otkrivajući dugotrajne društvene podele i hijerarhije moći orijentisane na muškarca.

190 Komisija EU (2022), [Kosovo Report 2022](#).

191 Izraz rodno integrisanje je definisan Zakonom br. 05/L-020 o ravnopravnosti polova u članu 1.16 kako sledi: „[...] je uključivanje rodne perspektive u svakoj fazi procesa planiranja, usvajanja, implementacije, monitoringa i evaluacije zakona, politika ili programa i budžeta, u svim političkim, ekonomskim i socijalnim sferama, imajući u vidu promociju i unapređenje jednakih mogućnosti između muškaraca i žena“ (str. 3).

192 [Kosovski program za rodnu ravnopravnost](#) (2020).

193 MŽK (2022), doprinos zajedničkom izveštaju OCD o ljudskim pravima na Kosovu.

194 MŽK (2022), doprinos zajedničkom izveštaju OCD o ljudskim pravima na Kosovu.

195 Komisija EU (2022), [Kosovo Report 2022](#).

173. Delimično kao rezultat gorenavedenih razlika, jednaka zastupljenost žena na važnim pozicijama na kojima se donose odluke u zakonodavnim, izvršnim i pravosudnim domenima ostaje iza zov. U skladu sa izveštajem iz 2021. godine, kosovski izborni okvir tek treba da bude izmenjen kako bi odražavao kvotu rodne ravnopravnosti od 50 procenata zastupljenosti žena. Određeni napredak u reakciji na Zakon o ravnopravnosti polova se tiče broja žena u skupštinama opština, što odgovara 1.937 žena ili 37 procenata žena.¹⁹⁶ Isto ne važi i za političke partije u kojima ostaje podela prema polu, postavljajući sušta patrijarhalna rodna očekivanja u strukture koje nisu neposredno pod pritiskom regulativnih mehanizama odozgo nadole. Ni u pravosuđu nije bolja situacija. Prema najnovijem Izveštaju Evropske komisije o napretku, Kosovo ima 432 sudija (148 žena i 284 muškarca) i 183 tužioca (78 žena i 105 muškaraca), što je nizak procenat žena sudija i tužioca u poređenju sa većinom drugih evropskih zemalja.¹⁹⁷

174. Nepovezanost između politike i prakse je takođe dovela do nedovoljne zastupljenosti žena u mirovnim i bezbednosnim agendama. Prema Rezoluciji 1325, procesi bezbednosti i izgradnje mira na Kosovu zahtevaju uključivanje žena u pregovaračke timove tokom dijaloga između Prištine i Beograda. Međutim, prema Mreži žena Kosova (KWN), žene su i dalje nedovoljno zastupljene na višim političkim pozicijama, usled čega nedostaje uključivanje žena za pregovaračkim stolom.¹⁹⁸ Sprovođenje Zakona br. 05/L-020 o ravnopravnosti polova je preduslov za ispravljanje neravnoteže. Pri tome je nesprovođenje afirmativnih mera iz gorenavedenog zakona često prikriveno iza koncepta meritokratije.¹⁹⁹

175. Žene koje su političke figure i druge žene na javnim pozicijama doživljavaju seksistički diskurs preko društvenih medija. Uvrede u vezi telesne konstrukcije, omalovažavajući stereotipi, verbalni napadi i reakcije koje se odnose na kompetentnost političarki i njihov pol se bestidno nastavljaju i čak se održavaju u različitim političkim krugovima.²⁰⁰

176. Pored ograničenja koja se postavljaju ženama u vladinim strukturama odozgo nadole, diskriminacija na osnovu pola postoji i u socijalno-ekonomskim sferama društva. Međutim, numerički gledano, tabela 1 pokazuje rekonfiguraciju stopa nezaposlenosti po polovima. Iako Agencija za statistiku Kosova (ASK) tek treba da sprovede anketu o radnoj snazi za 2022. godinu, prema poslednjim dostupnim podacima ASK-a²⁰¹ i u 2021. je i dalje bila prisutna nedovoljna zastupljenost žena na tržištu rada sa samo 16,5 odsto koje su aktivne na tržištima rada, u poređenju sa 45,9 odsto muškaraca. U poređenju sa opštim stopama učešća radne snage na Zapadnom Balkanu, Kosovo ima najnižu stopu učešća u regionu.²⁰²

196 Komisija EU (2022), [Kosovo Report 2022.](#)

197 Komisija EU (2022), [Kosovo Report 2022.](#)

198 MŽK (2022), doprinos zajedničkom izveštaju OCD o ljudskim pravima na Kosovu u 2022.

199 MŽK (2022), doprinos zajedničkom izveštaju OCD o ljudskim pravima na Kosovu u 2022.

200 Kao primer, pogledajte retoriku usmerenu protiv predsednice Kosova: [Ganimete Musliu merret me peshën e presidentes: Vjosa do mbahet mend që ka hyre në Presidencë me 100 kg e do të dalësh me 50](#)

201 Agencija za statistiku Kosova (2022). [Anketa o radnoj snazi 2021.](#)

202 MŽK (2022), doprinos zajedničkom izveštaju OCD o ljudskim pravima na Kosovu.

Tabela 2 Analiza trenda stope nezaposlenosti na Kosovu prema polu između 2020-2021. godine (starosti od 15 do 65 godina)

2020	Muškarci	ene	Ukupno
brojevi	80.173	42.206	121.379
%	23.5	32.3	25.9
2021	Muškarci	ene	Ukupno
brojevi	66.154	34.007	100.161
%	19.0	25.0	20.7
2022²⁰³	Muškarci	ene	Ukupno

177. VK je odložila izmenu i donošenje Zakona o radu kojim bi se isti uskladio sa Direktivom EU o ravnoteži između poslovnog i privatnog života. Kontinuirano odlaganje donošenja ovog zakona doprinosi nastavku postojanja rodne diskriminacije u radu. Prijavljeno je samo nekoliko slučajeva zbog nedovoljnog poznavanja institucionalnih žalbenih mehanizama i neadekvatnih inspekcija po tom pitanju (sa nekoliko postojećih slučajeva koje podržava EU kroz kontakt sa ženskim OCD i besplatnu pravnu pomoć). Zakon nije dovoljan u zaštiti žena na porodiljskom odsustvu od isteka kratkoročnih ugovora. Delimično, kao rezultat oskudnih ljudskih resursa, Inspektorat rada se ograničeno bavi rodnom diskriminacijom.²⁰⁴

178. Plan EU za implementaciju rodnog akcionog plana III za Kosovo pruža jasne smernice za sve lokalne radnje EU u pogledu rodne ravnopravnosti i osnaživanja žena i pruža sveobuhvatan pregled merljivih i ambicioznih ciljeva kao što su sloboda od svih oblika rodno zasnovanog nasilja, promocija seksualnog i reproduktivnog zdravlja, promocija socijalno-ekonomskog osnaživanja žena i devojaka i njihovo ravnopravno učešće u politici i rukovođenju, i na kraju, povećanje učešća žena i devojaka u zelenoj tranziciji i digitalizaciji.²⁰⁵

203 Agencija za statistiku Kosova tek treba da sprovede anketu o radnoj snazi za 2022. godinu

204 MŽK (2022), doprinos zajedničkom izveštaju OCD o ljudskim pravima na Kosovu.

205 Specijalni predstavnik EU (2022.), [Context for EU action on gender equality and women's empowerment.](#)

179. Rodno zasnovano nasilje i nasilje u porodici su preovladavali i tokom 2022. Ministarstvo pravde je objavilo Strategiju za zaštitu od nasilja u porodici i nasilja nad ženama 2022-2026. U februaru 2022. VK je usvojila Strategiju i prateći akcioni plan.²⁰⁶ Ova strategija prepoznaje hitnost rešavanja nasilja u porodici i rodno zasnovanog nasilja. Strategija postavlja četiri prioriteta, a to su identifikacija i prevencija nasilja, unapređenje javnih politika i usklađivanje sa međunarodnim standardima ljudskih prava, institucionalno osnaživanje za zaštitu i tretiranje žrtava nasilja u porodici, rehabilitaciju i održivu reintegraciju žrtava.²⁰⁷ Pošto je prva godina koja je obuhvaćena strategijom završena, tek se očekuje objavljivanje izveštaja o napretku sa opipljivim rezultatima.

180. Opipljiviji institucionalni naponi i kampanje koje su organizovale OCD usredsređene na zaštitu žena od svih oblika diskriminacije su se usredsredili na preispitivanje i istraživanje srži problema u društvu. U periodu od 22. do 23. oktobra 2022. je organizovan Forum Žene, mir i bezbednost na inicijativu predsednice Kosova. Forum je za svoj glavni cilj imao okupljanje ključnih saznanja o miru i bezbednosti i ulozi žena u ovim procesima.²⁰⁸ Nasilje i zlostavljanje žena u porodici kao ključna društvena pitanja su pratili brojne slučajeve nasilja u porodici i femicida (vidi ispod). VK je 2022. koordinisala 16 dana aktivizma protiv rodno zasnovanog nasilja, od 25. novembra do 10. decembra. Ova kampanja je obuhvatila ukupno 132 događaja u svim opštinama na Kosovu.²⁰⁹

181. Parlamentarna komisijaza ljudska prava je tokom 2022. pokrenula inicijativu za izradu Nacrta zakona o zaštiti od nasilja u porodici, rodno zasnovanog nasilja i nasilja nad ženama, nacrt je konsultovan sa međunarodnim i domaćim organizacijama koje su dale značajan doprinos unapređenju Nacrta zakona koji je prosleđen Skupštini na usvajanje. Očekuje se da ovaj nacrt zakona bude usvojen tokom 2023.²¹⁰

182. Odgovarajući na alarmantan broj slučajeva seksualnog nasilja, VK je predložila novi Zakon o izmenama i dopunama Krivičnog zakonika. Ovo uključuje nekoliko značajnih promena uključujući vremenski okvir za tretiranje slučajeva rodno zasnovanog nasilja u roku od godinu dana, nepri- menjivanje olakšavajućih okolnosti za krivična dela silovanja, seksualnog zlostavljanja i nasilja u porodici i uskraćivanje prava pojedincima da se kandiduju za javnu funkciju na period od 3 do 10 godina ukoliko su počinili neko od navedenih krivičnih dela.²¹¹ Nacrt zakona o izmenama i dopunama Krivičnog zakonika je prošao prvo čitanje u Skupštini Kosova u decembru 2022.

183. Nasilje nad ženama, rodno zasnovano nasilje ostaje najrasprostranjeniji oblik porodičnog zlostavljanja na Kosovu. Studije pokazuju da organi za sprovođenje zakona, tužioc i sudovi nisu efikasni u borbi protiv istog.²¹² Prema MŽK-u, preko 90 procenata prijavljenih slučajeva nasilja u porodici odgovara nasilju koje su počinili muškarci (supružnici, očevi, braća i tazbina) nad ženama.

206 Komisija EU (2022), [Kosovo Report 2022](#).

207 MP (2021), [Nacionalna strategija za zaštitu od nasilja u porodici i nasilja nad ženama 2022-2026](#).

208 Žene, mir i bezbednost (2022), [ciljevi](#).

209 Savet bezbednosti UN (2022), [Kosovo Report of the Secretary-General 2022](#).

210 KGSC (2022), doprinos zajedničkom izveštaju OCD o ljudskim pravima na Kosovu u 2022.

211 MŽK (2022), doprinos zajedničkom izveštaju OCD o ljudskim pravima na Kosovu u 2022.

212 MŽK (2022), [Odlaganje slučajeva rodno zasnovanog nasilja od strane pravosudnog sistema](#).

Problem koji se nedovoljno prijavljuje je i psihičko zlostavljanje i emocionalno nasilje koje počinjaju u tradicionalno zajedničkim domaćinstvima na Kosovu.²¹³ 2022. pruženo je utočište za 258 žena i 340 dece u sigurnim kućama zbog nasilja u porodici. Međutim, zbog nedostatka alternativnih opcija, trajni problem predstavlja nedostatak stalnih resursa koji mogu efikasno smanjiti rizik da se žene vrate svojim partnerima koji zlostavljaju.²¹⁴ 2022. godine, Mreža žena Kosova (MŽK) je izdvojila 276.548 € za sigurne kuće i OCD sa ciljem podrške, zaštite i promovisanja prava i interesa žena i devojaka.²¹⁵

184. Sudske posledice po počinioce često nisu u skladu sa počinjenim zločinima: empirijska studija koju je sprovedla MŽK postavlja ovaj nesklad u prvi plan 2022. godine, Osnovni sud u Prištini je izrekao četiri kazne za (seksualno) nasilje nad ženama u periodu od januara do avgusta, dok su novčane kazne i uslovne osude bile isključiv oblik kazni. U nijednom od ovih krivičnih dela muški počinioci nisu privedeni. Primer vredan ilustracije u ovom pogledu je slučaj Medine Dauti, aktivistkinje za ljudska prava koja je pretrpela seksualno uznemiravanje od profesora u srednjoj školi. U konkretnom slučaju, sud je osudio nastavnika škole za uznemiravanje novčanom kaznom od 1.200 evra, čime je izostavljena seksualna dimenzija iz presude.²¹⁶ NVO YIHR KS je 2022. skrenula pažnju na male novčane kazne za nasilje u porodici, nakon što je Osnovni sud u Gnjilanu kaznio muškog počinioca sa samo 300 evra zbog nanošenja telesnih povreda svojoj supruzi.²¹⁷ Štaviše, pod istragom je 11 slučajeva seksualnog nasilja.²¹⁸ U drugom izveštaju monitoringa, koji su sprovedeli NVO Kosovski centar za rodne studije (KCRS) i NVO KLI, razmotreno je 50 nasumično izabranih presuda osnovnih sudova. Istom je utvrđeno da su u 74 odsto slučajeva izrečene kazne uslovnog zatvora, dok su u samo 10 odsto izrečene kazne sa efektivnim zatvorom za počinioce krivičnih dela nasilja u porodici. Shodno tome, uslovne kazne se ne mogu smatrati efikasnim i proporcionalnim u prevenciji i borbi protiv nasilja u porodici.²¹⁹ Kašnjenja u pravosudnom sistemu u obezbeđivanju adekvatne zaštite za žrtve porodičnog nasilja su često rezultat nepojavljivanja počinitelja pred sudom, što dovodi do odlaganja i izbegavanja izricanja kazne. Posebno ilustrativan primer, kao posledica odlaganja ročišta, bio je slučaj seksualnog zlostavljanja lica mlađih od 16 godina u Osnovnom sudu u Prištini, koji je podnet 2014. Nakon što je izbegao pravdu tako što je izostajao sa ročišta tokom perioda od osam godina, Osnovni sud je 2022. na kraju oslobodio optuženog.²²⁰ Prema MŽK-u, kašnjenja u pravosudnom sistemu i dalje predstavljaju zabrinutost kada je u pitanju rodno zasnovano nasilje.²²¹ Ispitivanjem ukupno 134 sudskih ročišta, koje je pratila MŽK, otkriveno je kašnjenje u 35 slučajeva.

213 Balkan Insight (2022), [For Kosovo women, in-laws are often abusers too.](#)

214 K MŽK (2022), [Fond žena Kosova izdvojio više od 276.000 evra za 28 organizacija i sigurnih kuća na Kosovu](#)

215 KWN (2022), [Kosovo Women's Fund Allocates more than €276,000 for 28 Organizations and Shelters in Kosovo](#)

216 Kallxo (2022), [Rrëfimi i Medinës Dautit nga Gjilan/Gnjilanej – viktimë e ngacmimit seksual.](#)

217 YIHR KS (2022), [reakcija.](#)

218 MŽK (2022), [Odlaganje slučajeva rodno zasnovanog nasilja od strane pravosudnog sistema.](#)

219 KGSC (2022), doprinos zajedničkom izveštaju OCD o ljudskim pravima na Kosovu u 2022.

220 MŽK (2022), [Odlaganje slučajeva rodno zasnovanog nasilja od strane pravosudnog sistema.](#)

221 MŽK(2021), [Od zakona do akcije.](#)

185. Slična zapažanja su objavljena u nedavno objavljenom izveštaju NVO GLPS, u kojem su ispitivani slučajevi nasilja u porodici u 2022. U izveštaju su dati sveobuhvatni podaci o institucionalnom tretiranju slučajeva nasilja u porodici za period januar-avgust 2022. Izveštaj obuhvata broj slučajeva koji su prijavljeni Kosovskoj policiji i postupanje u ovim slučajevima od strane Tužilaštva i Osnovnog suda u Prištini, u smislu pravila i postupka. Analiza pokazuje da je Kosovskoj policiji u celoj zemlji prijavljeno ukupno 1.852 slučajeva nasilja u porodici, pri čemu je 581 slučaj ili oko trećina od ukupnog broja prijavljenih slučajeva u regionu Prištine. Većina osumnjičenih i uhapšenih lica za koje se sumnja da su počinila nasilje u porodici su muškarci i punoletne osobe, dok su žrtve nasilja u porodici žene. U pogledu tretiranja slučajeva nasilja u porodici od strane Osnovnog tužilaštva u Prištini, u izveštaju se zaključuje da je ova institucija pokazala efikasnost u postupanju u slučajevima sa maloletnim počiniocima. Međutim, postoji potreba da se poveća efikasnost u postupanju u slučajevima u kojima su počinioci odrasli. Izveštaj je takođe analizirao 43 presude koje je doneo Osnovni sud u Prištini (zajedno sa ograncima) u istom periodu. Utvrđeno je da je samo u 5 slučajeva sud izrekao efektivnu kaznu zatvora, dok se većina presuda sastojala od uslovnih osuda. Takođe, utvrđeno je da u 70 odsto slučajeva nije ispoštovan zakonski rok za zakazivanje i održavanje prvog ročišta od trenutka podizanja optužnice.

186. U sudskim presudama u vezi sa slučajevima silovanja se i dalje izriču kazne ispod zakonskog minimuma. U tom smislu, prema praćenju MŽK-a, sudije nastavljaju da koriste izuzetno olakšavajuće okolnosti da potkrepe obrazloženje iza niskih kazni.²²²

187. U decembru 2022. je pokrenut Državni protokol za postupanje u slučajevima seksualnog nasilja na Kosovu. Ovo je bila inicijativa MP-a i Instituta za sudsku medicinu u bliskoj saradnji sa MŽK-om, EU i UN Women Kosovo, koji su pružili podršku u izradi dokumenta. Protokol odgovara na posvećenost Kosova Istambulskoj konvenciji i „[...] prepoznaje potrebu za standardizovanim, kontinuiranim, sveobuhvatnim i odgovornim odgovorom za identifikaciju, zaštitu, tretiranje, osnaživanje i reintegraciju žrtava/preživelih seksualnih napada i nasilja putem hitne intervencije odgovornih institucija.”²²³

188. Važna institucionalna zabrinutost je kontinuirana stigmatizacija i okrivljavanje žrtava. Neodgovarajuće mešanje sudija i tužilaca sastoji se od pritiska na žrtve da se pomire sa počiniocima nasilja u porodici. Ovo ukazuje na istovremenu potrebu za obukom sudija u primeni postojećeg zakonodavstva.²²⁴

189. Kosovska policija je prijavila ukupno 2.273 novih slučajeva nasilja u porodici na Kosovu tokom 2022.²²⁵ Kao što je prikazano u tabeli 2, podaci označavaju dodatni porast prijavljenih slučajeva u odnosu na prethodne tri godine. Ostaje da se proceni da li povećanje predstavlja stvarni rezultat ili više odražava povećanje prijavljivanja nasilja u porodici. Ipak, prema Izveštaju Komisije EU, iako je VK finansirala bazu podataka za evidentiranje slučajeva nasilja u porodici i rodno zasnovanog nasilja, postoji ograničen napredak u prevenciji i borbi protiv nasilja u porodici i reintegraciji žrtava.

222 GLPS (2022), [GLPS je objavio izveštaj o postupanju u slučajevima nasilja u porodici na Kosovu za period od januara do avgusta 2022.](#)

223 UN Women (2022), [New protocol for responding to sexual violence in Kosovo.](#)

224 Komisija EU (2022), [Kosovo Report 2022.](#)

225 Koha Ditore (2022), [Mbi 2.200 raste të dhunës në familje deri në tetor.](#)

Tabela 2 Slučajevi nasilja u porodici između 2019. i 2022.

Godina	2019	2020	2021	2022
Slučajevi nasilja u porodici u brojkama	1,915	2,069	2,200	2,273

190. Prema NVO GLPS u periodu januar-avgust 2022, od 1.752 osumnjičenih za nasilje u porodici, samo 682 osobe su efektivno uhapšene. Prema tome, postoji nesklad između broja osumnjičenih i uhapšenih. Ovo može ukazivati na nedostatak efikasnosti KP-a u hapšenju osoba osumnjičenih da su počinile nasilje u porodici.²²⁶

191. Nakon prijavljenih slučajeva intimnog femicida, 2021. i 2022. godina okončana je sa još dva incidenta femicida. U oba slučaja, počinioci su se odnosili na (bivše) partnere žena. Vreme i mesto oba ubistva su doprineli gnusnosti događaja. U prvom slučaju, muški izvršilac je u snu sekirom ubio svoju suprugu. U drugom slučaju, izvršilac je bio pod zabranom prilaska bivšoj supruzi, koja je u vreme ubistva bila u poodmakloj trudnoći i čekala da se porodi. On je na nju je pucao tri puta u parku Univerzitetskog kliničkog centra u Prištini, dok je u trenutku ubistva ona bila pod zaštitom policije.²²⁷ Nakon samoubistva muškog počinioca, članovi njegove porodice su se na društvenim mrežama oglasili pričama o problemima između para, čime su diskreditovali ženu i okrivili žrtvu i njene sestre.²²⁸ U kulturi u kojoj prevladavaju muškarci, narativ bivše svekrve žrtve treba shvatiti kao pokušaj da se sa počinioca skine ljaga krivice i okrive žene koje su umešane u ometanje odnosa para. Činjenica da je obezbeđena platforma za preusmeravanje činjeničnih događaja koji su doveli do ubistva je zabrinjavajuća i otkriva nastavak retorike usredsređene na okrivljavanje žena i muško opravdanje.

192. U aprilu 2022. godine, Florije Zatriqi, sudija, je degradirana nakon serije članaka u Kallxo. Ovi izveštaji razotkrivaju blagu kaznu od samo osam (8) meseci koju je Zatriqi izrekla silovatelju koji je oteo maloletnicu i celu noć je silovao sa tri prijatelja i priznao krivično delo.²²⁹ Dok je BIRN tražio suspendovanje sudije, Sudski savet Kosova je odlučio da je degradira, premestivši Zatriqi u niži sud.²³⁰

226 GLPS (2022), [Prijavljivanje i tretiranje slučajeva nasilja u porodici u periodu januar – avgust 2022.](#)

227 Kallxo (2022), [vrasja e gruas shtatzanë ne oborin e OKUK, prokurori: Në vendin e ngjarjes janë gjetur tri gëzhoja plumbash.](#)

228 Dosja (2022), [Vrasja e gruas shtatzanë nga burri, flet babai I Sokol Halilit: Fajin e kanë motrat e Hamides, ato janë përgjegjëse.](#)

229 Kallxo (2022), [Refuzohet marrëveshja e panelit hetimor për kthimin në punë të gjyqtarës Florije Zatriqi.](#)

230 BIRN (2022), doprinos zajedničkom izveštaju OCD o ljudskim pravima na Kosovu u 2022.

193. Protesti o nasilju nad ženama i nasilju u porodici traju već nekoliko godina, ali su dobili poseban zamah 2021. i 2022. Proteste je izazvalo nekoliko slučajeva nasilja nad ženama i trgovine decom sa seksualnim zlostavljanjem kao posledicom. Slučajevi koji su posebno uznemirili javnost nakon ubistva 18-godišnje Marigone Osmani 2021. godine, koju je mučio i ubio njen bivši partner, su silovanje jedanaesto-godišnje devojčice 2022. i nedavno ubistvo trudnice Hamide Magashi u decembru 2022. Ovi slučajevi su posebno otkrili neuspeh policije i nadležnih institucija da zaštite žrtve. Proteste su predvodile organizacije za prava žena, aktivistkinje i osobe koje su preživele nasilje, koje su zahtevale da vlada preduzme mere za rešavanje pitanja rodno zasnovanog nasilja. Oni su zahtevali više resursa za usluge podrške žrtvama, strože zakone za zaštitu žena od nasilja i bolju primenu postojećih zakona.

194. Protesti su nastavljeni tokom 2022. godine, a aktivisti su organizovali marševe, mitinge i sedeće proteste (sit-in) kako bi podigli svest o pitanju nasilja nad ženama. Takođe su pozvali na veću odgovornost za počiniocce nasilja i na okončanje kulture nekažnjavanja koja često okružuje slučajeve nasilja nad ženama. Uopšteno, protesti u vezi nasilja nad ženama i nasilja u porodici na Kosovu tokom 2021. i 2022. su istakli hitnu potrebu za postupcima za rešavanje ovog pitanja.²³¹

195. Preporuke

- Kosovski sudovi i sudije treba da sprovedu zakone protiv rodno zasnovanog nasilja; Kosovo već ima zakone koji kriminalizuju nasilje nad ženama, ali ih treba efikasno sprovesti;
- VK bi trebalo da ispravi rodnu neravnotežu na visokim političkim pozicijama uz veće uključivanje žena u važne procese izgradnje mira;
- SSK, TSK i Akademija pravde treba da obezbede obuku za sudije i tužioce, posebno u vezi sa odredbama izmenjenog Krivičnog zakonika o seksualnom uznemiravanju, nasilju u porodici i novim obavezama javnih institucija u skladu sa sprovođenjem Istambulske konvencije;
- VK bi trebalo da finalizuje Nacrt zakona o zaštiti od nasilja u porodici i nasilja nad ženama i uskladi ga sa Istambulskom konvencijom, posebno preimenujući i obezbeđujući da se bavi svim oblicima rodno zasnovanog nasilja; pojašnjavajući odgovornosti za sve aktere, uključujući mehanizme koordinacije i uključujući odgovornosti za Krizne referentne centre za silovanje i seksualno nasilje;
- VK treba da izdvoji sredstva za sprovođenje Državnog protokola za tretiranje slučajeva seksualnog nasilja;
- VK treba da blisko saraduje sa ženskim organizacijama civilnog društva dok istovremeno poboljšava pravni okvir za rodno zasnovano nasilje, u skladu sa zahtevima Istambulske konvencije;
- VK mora da poveća broj sigurnih kuća, kriznih centara za silovanje i telefonskih linija za pomoć adekvatnim finansiranjem iz raspoloživih budžeta prema Istambulskoj konvenciji;

- VK treba da pokrene izmene i dopune Zakona br. 03/L-073 o opštim izborima kako bi bio u skladu sa Zakonom br. 05/L-020 o ravnopravnosti polova u pogledu ravnopravne zastupljenosti žena i muškaraca;
- Kosovska policija treba da obuča službenike za sprovođenje zakona da prepoznaju, istraže i krivično gone slučajeve rodno zasnovanog nasilja;
- VK treba da preduzme korake za povećanje političkog učešća žena, uključujući i primenu rodnih kvota;
- VK bi trebalo da poveća ekonomske mogućnosti za žene na Kosovu uz politike i programe kojima se promoviše ekonomsko učešće žena, kao što su nuđenje zajmova i obuka preduzetnica i podsticanje poslodavaca da ponude fleksibilnije radne aranžmane koji omogućavaju ženama da uravnoteže posao i porodične obaveze;
- VK treba da se pozabavi diskriminacijom prema marginalizovanim grupama uključujući K-Romkinje, K-Aškalijke i K-Egipćanke i žene sa invaliditetom;
- VK treba da edukuje javnost o ravnopravnosti polova: Vlada treba da promoviše kampanje podizanja svesti javnosti o ravnopravnosti polova i negativnim efektima rodno zasnovanog nasilja. Takođe bi trebalo da radi sa medijima na promovisanju pozitivnog prikazivanja žena u medijima.

7.2 Dečja prava

196. Konvencija UN o pravima deteta (CRC), koja definiše decu kao mlađu od 18 godina, direktno se primenjuje na Kosovu prema članu 22. Ustava i ima prevlast nad lokalnim zakonima i aktima vlade. Ova Konvencija koju međutim sudije i tužioci još uvek ne primenjuju dovoljno, kako je predviđeno članom 22. Ustava Kosova, utvrđuje prava deteta u okviru šest ugovora o osnovnim ljudskim pravima.²³² Zaštita prava deteta kao temeljnog stuba demokratskog razvoja Kosova je ustavno definisana u članu 50. (stavovi 50.1-50.5). Ustav stavlja akcenat na blagostanje dece, jednakost i zaštitu od maltretiranja, nasilja i svakog oblika eksploatacije. U skladu sa međunarodnim standardima, primarno zakonodavstvo je nedavno dopunjeno Zakonom br. 06/L-084 o zaštiti deteta. U vezi sa nedavnim izveštajem UNICEF-a o Kosovu iz 2021. godine, zakon koji je stupio na snagu u 2020. obeležava „prekretnicu“ u pravnom okviru zaštite dečjih prava.²³³ Štiti decu od različitih oblika fizičkog, mentalnog i emocionalnog zlostavljanja; zanemarivanja; i eksploatacije u svim društvenim sferama u rasponu od ustanova za negu, preko javnih objekata .do doma. Međutim, pošto Administrativna uputstva nisu doneta, zakon se ne sprovodi. Štaviše, u članu 42.2 (Zdravlje), redovne kućne posete trudnicama i deci do tri godine su obavezne kao deo osnovne zdravstvene zaštite.

232 UNHCR (1989), [Konvencija o pravima deteta](#).

233 UNICEF (2021), [State of Children's rights in Kosovo](#).

197. Koalicija OCD za zaštitu dece na Kosovu (KOMF) je izvestila da se uprkos činjenici da je Zakon o zaštiti deteta stupio na snagu 19. jula 2020,. godine ovaj zakon ne sprovodi. Velika većina stručnjaka za dečiju zaštitu nije imala saznanja o nadležnostima koje proističu iz Zakona o zaštiti deteta, niti o novinama koje ovaj zakon donosi. Od ukupno 17 administrativnih uputstava predviđenih Zakonom o zaštiti deteta, do sada je doneto samo 6. Glavni institucionalni mehanizam predviđen Zakonom o zaštiti deteta na opštinskom nivou, Tim za prava deteta još uvek nije uspostavljen u svim opštinama, odnosno ovaj Tim je do sada osnovan u samo 11 opština na Kosovu. Štaviše, KOMF izveštava da nove usluge i programi predviđeni Zakonom o zaštiti deteta još nisu uspostavljeni. Tu spadaju usluge i programi za lečenje dece žrtava narkomanije, zaštitu dece u sukobu sa zakonom bez krivične odgovornosti, zaštitu dece uključene u opasne oblike rada, decu na ulici, programe za osnaživanje roditelja radi blagostanja dece, uspostavljanje nacionalne besplatne telefonske linije za decu i domove za zaštitu dece.²³⁴

198. Institucionalni mehanizmi koji garantuju sprovođenje zakona su definisani Zakonom br. 06/L-084 o zaštiti deteta. Oni uključuju Međuministarski odbor za prava deteta koji deluje u okviru VK i Kancelarije premijera. preko Kancelarije za dobro upravljanje. Strategija o pravima deteta (2019-2023) je od instrumentalnog značaja za obezbeđivanje efektivne primene mehanizama zaštite dece na Kosovu.²³⁵ Kancelarija za dobro upravljanje ima vodeću ulogu u procesima koji se odnose na izradu i sprovođenje Strategije. U bliskoj saradnji sa UNICEF-om, dokument postavlja četiri strateška cilja koji imaju glavni cilj „[...] preduzimanje inicijativa koje poboljšavaju položaj dece u ekonomskom, društvenom i političkom kontekstu na Kosovu“.²³⁶ Glavni fokus je na instrumentalizaciji pravnog okvira. Shodno tome, četvorogodišnja strategija se usredsređuje na unapređenje pravosudnih struktura za dobrobit dece. Takođe se usredsređuje na osnaživanje dece u procesima donošenja odluka i uključivanje dece u programe ranog razvoja. Slično, u Strategiji je detaljno opisano pružanje usluga koje doprinose opštem zdravlju i blagostanju dece.

199. Procena institucionalnih mehanizama koji se tiču zaštite prava dece na Kosovu se ne može odvojiti od razumevanja činjeničnog stanja na terenu. Gledano, samo zakonodavstvo pruža jak okvir. U praksi, realnost na terenu ukazuje na institucionalne slabosti povezane sa lošim upravljanjem i neuspehom da se deca zaštite od ranjive socijalno-ekonomske pozadine.²³⁷ Slično tome, izmenjeni i dopunjeni Zakon o finansijama lokalne samouprave br. 03/L-049 tek treba da bude usvojen radi bolje primene Zakona o zaštiti deteta jer nudi posebne grantove za socijalne usluge, koje će koristiti deca u ugroženim situacijama i bez roditeljskog staranja.²³⁸

200. Kosovo ima pravni okvir za rešavanje maloletničke delikvencije koji obezbeđuje zaštitu prava dece u sukobu sa zakonom i promovise njihovu rehabilitaciju i reintegraciju u društvo. Prema Zakoniku 06/L-006 pravde o maloletnicima, deca koja počine krivično delo podležu drugačijim postupcima i sankcijama u odnosu na odrasle. Zakon ima za cilj zaštitu prava dece u sukobu sa zakonom, promovisanje njihove rehabilitacije i reintegracije u društvo i sprečavanje recidivizma.

234 KOMF (2022), doprinos zajedničkom izveštaju OCD o ljudskim pravima na Kosovu u 2022.

235 [Nacionalna strategija o pravima deteta 2019-2023.](#)

236 [Nacionalna strategija o pravima deteta 2019-2023.](#)

237 Komisija EU (2022), [Kosovo Report 2022.](#)

238 Komisija EU (2022), [Kosovo Report 2022.](#)

201. Save the Children Kosovo izveštava da postoji spor napredak u rešavanju dečijih potreba kroz holistički pristup i slabu koordinaciju mehanizama na lokalnom i centralnom nivou za pružanje integrisanih usluga i omogućavanje pristupa inkluzivnom obrazovanju. Ulaganja u brigu u ranom detinjstvu i prakse dobrog upravljanja, uključujući budžetiranje prilagođeno deci i javna ulaganja u osnovne usluge su i dalje niska, dok se učešće dece u praćenju sprovođenja vladinih i opštinskih agendi za prava dece i angažovanje mladih u socijalnim preduzećima povećava zahvaljujući podršci civilnog društva.²³⁹

202. Identifikovanje i prikupljanje podataka o javnim ulaganjima u određene usluge za decu i njihov pristup uslugama i dalje predstavljaju izazov zbog nedostatka ukupnih koordinisanih multisektorskih napora i platformi, nedostatka jasnih indikatora za procenu dece sa ograničenim sposobnostima, identifikovanje dece na ulici i dece u migracijama.

203. Save the Children Kosovo dalje izveštava o ukupnom niskom nivou upisa dece u predškolsko obrazovanje pošto samo 6,2 procenata dece uzrasta od 0 do 5 godina uživa negu i razvoj u ranom detinjstvu. Ovo je znatno niže od proseka OECD-a (preko 87 procenata ili Ciljeva za obrazovanje i obuku za 2020. (90 procenata)). Većina dece pohađa obavezno obrazovanje; osnovnu školu pohađa 96 odsto dece uzrasta osnovne škole, a nižu srednju školu 94 odsto dece nižeg srednjoškolskog uzrasta. Neto pohađanje opada na 84 procenta u srednjoj školi.²⁴⁰

204. Trgovina decom kao pitanje od velikog značaja je pridobilo široku pažnju među opštim stanovništvom. Prema izveštaju američkog Stejt departmenta, 2022. je identifikovano više žrtava nego prethodnih godina kao rezultat značajnijih napora da se eliminiše trgovina ljudima. 2022. godine, NVO Terres des Hommes je izvestila o ukupno 15 žrtava, od kojih su 11 bile žrtve seksualne trgovine, 3 radne eksploatacije i 1 prinudnog prosjačenja.²⁴¹

205. U vezi sa alarmom o trgovini decom, identifikovanjem slučajeva eksploatacije i seksualnog nasilja dece je 2022. godine pokrenuta kolektivna akcija među opštom populacijom u vidu protesta. Nakon seksualne eksploatacije i silovanja 11-godišnje devojčice od strane brojnih počinitelaca u nekoliko različitih događaja i u periodu od nekoliko meseci, OCD i drugi pojedinci su izašli na ulice da protestuju zbog propusta nadležnih institucija da zaštite dete.²⁴² Ovo je rezultovalo širokorasprostranim protestima širom Kosova koji su demonstrirali protiv neuspeha institucija da deluju ekspeditivno u ovom i drugim slučajevima. Kao rezultat ovog incidenta, generalni direktor Kosovske policije je podneo ostavku.²⁴³ 2022. petnaestogodišnjakinja je zatrudnela usled silovanja.²⁴⁴

239 Save the Children (2022), doprinos zajedničkom izveštaju OCD o ljudskim pravima na Kosovu u 2022.

240 Save the Children (2022), doprinos zajedničkom izveštaju OCD o ljudskim pravima na Kosovu u 2022.

241 Terres des Hommes (2022), doprinos zajedničkom izveštaju OCD o ljudskim pravima na Kosovu u 2022.

242 Kallxo (2022), Dosja e prokurorisë: [11-vjeçarja u dhunua në park përderisa ishte cuke ecur.](#)

243 Kallxo (2022), [Jep dorëheqje drjetori i Policisë Samedin Mehmeti.](#)

244 YIHR KS (2022), doprinos zajedničkom izveštaju OCD o ljudskim pravima na Kosovu u 2022.

206. Centri za socijalni rad (CSR) širom se Kosova se suočavaju nizom izazova. Ovo se posebno odnosi na neophodne ljudske i finansijske resurse koji mogu da odgovore na socijalne potrebe dece u ugroženim situacijama. To je zato što Kosovo i dalje ima decentralizovan sistem socijalnih usluga. S tim u vezi, potrebno je razmotriti centralizaciju pružanja socijalnih usluga jer se ona pokazala kao uspešniji model za implementaciju i adekvatno finansiranje u evropskim zemljama. U tom smislu, socijalne usluge nisu bile prioritet lokalnih samouprava.²⁴⁵ Pored toga, u CSR-ima nedostaje stručno osoblje specijalizovano za oblast dečije zaštite. Zakon o zaštiti deteta (član 15.) navodi da će svaki CSR odrediti najmanje jednog relevantnog odgovornog i specijalizovanog službenika za koordinaciju mera i intervencija za zaštitu dece, iako su u praksi samo četiri CSR-a imenovala specijalizovanog radnika za zaštitu dece uz podršku nevladinih organizacija. Dodatne usluge pruža neprofitni sektor; oko 20 licenciranih NVO pruža usluge koje finansiraju uglavnom privatni donatori.²⁴⁶ Imajući u vidu ove izazove, Vlada Kosova je odlučila da 2023. Centri za socijalni rad pređu u nadležnost Ministarstva pravde (MP).

207. Broj dece koja žive u siromaštvu na Kosovu je i dalje alarmantan jer šeme socijalne pomoći nisu u stanju da zadovolje povećanu potražnju za obezbeđivanjem pristupa osnovnim životnim namirnicama.²⁴⁷ Samo 2022. godine 26.000 porodica koristilo je programe socijalne pomoći na Kosovu.²⁴⁸ Kako je saopštio KOMF, 22,8 odsto dece na Kosovu živi u siromaštvu, a 7,2 odsto u uslovima ekstremnog siromaštva.²⁴⁹ Zakon br. 2003/15 o šemi socijalne pomoći sadrži niz diskriminatornih kriterijuma koji isključuju značajan broj dece i porodica iz šeme socijalne pomoći. Pozitivan razvoj je i uvođenje dečjih dodataka kao efikasnog instrumenta za ublažavanje siromaštva i nejednakosti među decom. Međutim, taj nizak iznos je ograničen na decu do 16 godina, čime se isključuju deca uzrasta od 16 do 18 godina.

208. Osim toga, eksploatacija dece kroz dečji rad i prosjačenje se nesmetano odvijala tokom 2022. godine. Save the Children Kosovo izveštava da je 7 procenata dece na Kosovu angažovano u dečijem radu delimično zbog loših ekonomskih i socijalnih uslova određenih segmenata stanovništva, od kojih 6,5 procenata radi u opasnim uslovima.²⁵⁰ U poređenju sa 2021. godinom, postoji blagi pad broja dece koja prosjače, sa 175 identifikovane dece u odnosu na 191 u prethodnoj godini (2021.). Situacija dece koja prosjače je alarmantna i imperativ je da vlada preduzme mere da se to reši. Jedan efikasan način da se to učini bila bi intervencija unutar porodične strukture i sprečavanje dece, posebno one iz nevećinskih zajednica, da prose. Posebno su potrebni ozbiljni naponi vlade da se suprotstavi eksploataciji dece u obliku prosjačenja. Institucionalni naponi su se do sada usredsređivali na ad-hoc rešenja bez konkretnih dugoročnih planova o tome kako da se pozabave problemom iz šire društvene perspektive. Umesto toga, lakši pokušaji da se problem reši prevedeni su u obliku vlasti koje jednostavno pozivaju građane „da ne daju novac deci“.²⁵¹

245 Save the Children (2022), doprinos zajedničkom izveštaju OCD o ljudskim pravima na Kosovu 2022.

246 Save the children (2019), [Monitoring and evaluation of social services in Kosovo](#).

247 Kosovo 2.0, [Poor help to the poor](#).

248 Kosovo 2.0, [Poor help to the poor](#).

249 Definicija Ekstremnog siromaštva u ovom izveštaju odgovara definiciji izraza koji koriste Ujedinjene nacije, kao „stanje koje karakterizuje ozbiljno uskraćivanje osnovnih ljudskih potreba uključujući hranu, sigurnu vodu za piće, sanitarne objekte, zdravlje, smeštaj i informacije. Ne zavisi samo od prihoda, već i od pristupa uslugama“ (UN 1995, Report of the world summit for social development).

250 Save the Children (2022), doprinos zajedničkom izveštaju OCD o ljudskim pravima na Kosovu 2022.

251 Kosova Press (2022), [175 child beggars have been identified in Kosovo](#).

209. Deca iz nevećinskih zajednica su deca u najugroženijem položaju u socijalnom, ekonomskom i kulturnom aspektu. Dečje prosjačenje ostaje značajan problem u kosovskom društvu, posebno među zajednicama K-Roma i K-Aškalija. Javne institucije nisu u većoj meri napredovale u tom pogledu od zakonskih odredbi, a ka društvenim akcijama i programima.²⁵²

210. Diskriminacija dece K-Roma je široko rasprostranjena u javnoj sferi, pri čemu se navodi da se 26,53 odsto suočava sa različitim oblicima isključenosti prilikom pristupa javnim uslugama, prema nedavnom izveštaju Romani Early Years Network.²⁵³ Delimično kao rezultat diskriminacije, više od polovine dece K-Roma lišeno je pristupa kvalitetnim socijalnim uslugama.²⁵⁴ U kombinaciji sa situacijama ekonomske uskraćenosti (57 procenata odraslih K-Roma je nezaposleno) i niskim nivoom obrazovanja (38,7 procenata odraslih K-Roma nije išlo u školu), deca K-Roma su od starta u slabijem položaju za početak života u poređenju sa decom drugih etničkih grupa.²⁵⁵ Ovo je posebno tačno kada se ispituje porodično okruženje, kako navodi Save the Children. Prema podacima koje predstavljaju, 72 odsto dece do 14 godina je pretrpelo psihičko i fizičko nasilje u porodici. Posebno se deca sa ograničenim sposobnostima suočavaju sa većim rizikom od fizičkog i emocionalnog zlostavljanja i drugih oblika zanemarivanja, nasilja i eksploatacije zbog diskriminacije i isključenosti.²⁵⁶

211. Apelacioni sud je u maju 2022. presudio o desegregaciji odeljenja sa većinskom decom K-Roma, K-Aškalija i K-Egipćana, što je predstavljalo važan presedan. Ukratko, Apelacioni sud je potvrdio presudu nižeg suda tako što je utvrdio da je postojanje „odvojenih odeljenja“ diskriminatorno, utvrdivši da ova praksa predstavlja povredu prava na jednako obrazovanje. Sud je naložio nematerijalnu odštetu za bol i patnju, raspuštanje navedenih odvojenih odeljenja i spajanje pogođenih učenika u multietnička odeljenja kako bi se „omogućilo [...] kvalitetno i sveobuhvatno obrazovanje“.²⁵⁷

212. Uprkos preventivnim merama i kampanjama za podizanje svesti protiv ranih brakova, dečji brakovi i rani prisilni brakovi i dalje prevladavaju u zajednicama K-Roma i K-Aškalija. Prema Balkan Sunflowers Kosova, jedan od faktora koji povećava rane brakove su loši ekonomski uslovi. Pošto ovi brakovi često ostaju neprijavljeni centrima za socijalni rad, praksa se nastavlja neometano. Štaviše, mehanizmi za zaštitu dece ne funkcionišu efikasno u sprečavanju ove pojave. S jedne strane, nespremnost Kosovske policije i tužilaca da sprovode zakon pripisuje se tradicionalnim kulturnim normama ovih zajednica. S druge strane, ne postoji dovoljno koordinacije među roditeljima, školama i centrima za socijalni rad u sprečavanju ove pojave. U periodu od 2019. do 2021. godine NVO

252 Kosovo 2.0, [Poor help to the poor](#).

253 REYN (2022), [Breaking the silence. The right of young Roma children in Europe to thrive](#).

254 REYN (2022), [Breaking the silence. The right of young Roma children in Europe to thrive](#).

255 REYN (2022), [Breaking the silence. The right of young Roma children in Europe to thrive](#).

256 Save the Children(2022), doprinos zajedničkom izveštaju OCD o ljudskim pravima na Kosovu u 2022.

257 Apelacioni sud Kosova (2022), [slučaj br. 2019:089725](#).

RROGRAEK je organizovala kampanju pod nazivom „od vrata do vrata“ u kojoj su sa porodicama organizovane rasprave o ranim brakovima.²⁵⁸ Uprkos preduzetim koracima da se deca uključe u obrazovanje, 1 od 4 devojčice iz zajednica K-Roma, K-Aškalija i K-Egipćana na Kosovu je nepismena. Ovakva situacija značajno povećava rizik od siromaštva dece, a samim tim ih primorava na dečiji rad.

213. Prema najnovijim podacima koje je stavila na raspolaganje Agencija za statistiku Kosova (ASK),²⁵⁹ ukupno 8 procenata dece uzrasta između 5 i 11 godina iz zajednica K-Roma, K-Aškalija i K-Egipćana je angažovano na dečjem radu. Oko 12 odsto devojaka se udaje pre 15. godine, a 43 odsto pre 18. godine. S obzirom na ove podatke, kao i na izazove sa kojima se suočavaju deca ovih zajednica, posebnu pažnju treba posvetiti poboljšanju položaja ove dece i povećanju mogućnosti za njihovu inkluziju. Situacija u kojoj se nalaze deca iz zajednica K-Roma, K-Aškalija i K-Egipćana je usko povezana sa siromaštvom ovih zajednica.²⁶⁰

214. Kosovo ne pruža utočište deci u velikim rezidencijalnim ustanovama. Umesto toga, za decu lišenu roditeljskog staranja su izrađena alternativna rešenja. Međutim, hraniteljstvo za decu bez roditeljskog staranja nije obezbeđeno u svim opštinama na Kosovu jer one ne ispunjavaju uslove. Prema UNICEF-u, u junu 2022. je 52 dece živelo u 27 hraniteljskih porodica na Kosovu, a 75 dece bez roditeljskog staranja bilo je smešteno u rezidencijalne ustanove.²⁶¹

215. Deca sa ograničenim sposobnostima i kojima je potrebna posebna nega su često uskraćena za adekvatan pristup zdravstvenim i obrazovnim ustanovama, kao i pomoći koja je neophodna za pohađanje inkluzivnog obrazovanja.²⁶² Strategija za osobe sa ograničenim sposobnostima i Akcioni plan 2020-2023 predstavljaju pozitivan pomak ka okruženju osetljivom na ograničene sposobnosti, ali u praksi deci sa ograničenim sposobnostima i dalje nedostaje adekvatna institucionalna podrška. Vlada je angažovala dodatnih 100 asistenata za decu sa ograničenim sposobnostima u državnim školama, a izdvojila je sredstva za još 300 u 2023.²⁶³ Ostaje da se proceni da li će ovaj broj biti dovoljan za stvaranje obrazovnog okruženja primerenog deci sa ograničenim sposobnostima.²⁶⁴

216. Preporuke

- VK treba da usvoji Nacrt zakona o finansiranju lokalne samouprave kako bi se obezbedili posebni grantovi za socijalne usluge koje će koristiti deca u ugroženim situacijama i bez roditeljskog staranja;
- VK treba da usvoji preostala administrativna uputstva navedena u Zakonu o zaštiti deteta;

258 RROGRAEK (2022), doprinos zajedničkom izveštaju OCD o ljudskim pravima na Kosovu u 2021.

259 KAS (2020), Dečiji rad.

260 Balkan Sunflowers (2022), doprinos zajedničkom izveštaju OCD o ljudskim pravima na Kosovu u 2022.

261 UNICEF (2022), [One big heart and 16 children](#).

262 Komisija EU (2022), [Kosovo Report 2022](#).

263 MONTI (2022), e-mail odgovor MLJP-u u vezi sa preporukama zajedničkog izveštaja OCD o ljudskim pravima na Kosovu 2021.

264 Kosova Press (2022), [The employment of assistants is necessary for children with disabilities, the employment of 500 of them is promised](#).

- VK i opštine treba da počnu da uspostavljaju nove službe, kao što je predviđeno Zakonom o zaštiti deteta;
- Koordinacioni mehanizmi na lokalnom i centralnom nivou treba da budu ojačani kako bi se obezbedile integrisane usluge i omogućio pristup inkluzivnom obrazovanju;
- VK bi trebalo da poveća ulaganje u svest i praksu o brizi u ranom detinjstvu kroz budžetiranje prilagođeno deci i javna ulaganja u osnovne usluge;
- VK u saradnji sa ASK-om i drugim platformama za prikupljanje podataka treba da poboljša identifikaciju usluga za decu i njihov pristup uslugama;
- VK treba da usvoji jasne indikatore za procenu dece sa ograničenim sposobnostima, identifikaciju dece na ulici i dece u migraciji;
- VK treba da obezbedi programe i obuku za roditelje i poveća upis u predškolsko obrazovanje i obezbedi da sva deca imaju pristup kvalitetnom obrazovanju;
- VK treba da se pozabavi dečjim, ranim i prisilnim brakovima, posebno među zajednicama K-Roma, K-Aškalija i K-Egipćana kroz programe i aktivnosti za podizanje svesti;
- Kosovske sudije i tužioci trebaju da intenziviraju svoje napore da obezbede direktnu primenu KPD-a u rešavanju slučajeva.

7.3 Prava mladih

217. Kosovski Ustav u tekstu ne spominje mlade i njihova prava. Istim se utvrđuje pravo glasa na lokalnim i nacionalnim izborima tek sa 18 godina. Zakonodavni okvir Kosova definiše „mlade“ u Zakonu br. 03/L-145 o omladinskom organizovanju (član 3., 1.1) kao „lica između petnaest (15) i dvadeset četiri (24) godine“.²⁶⁵ Naglašavamo, ova starosna kategorija predstavlja veliki segment demografskog sastava jer je 35 procenata ukupnog stanovništva Kosova staro između 15 i 24 godine.²⁶⁶ Imajući ovo na umu, Zakon br. 03/L-145 o omladinskom organizovanju igra ključnu ulogu u obezbeđivanju „[...] kontinuiranog učešća mladih [...] u razvoju demokratskog društva“.²⁶⁷

265 [Zakon br. 03/L-145.](#)

266 YIHR KS (2022), doprinos zajedničkom izveštaju OCD o ljudskim pravima na Kosovu u 2022.

267 YIHR KS (2022), doprinos zajedničkom izveštaju OCD o ljudskim pravima na Kosovu u 2022.

218. Postojeća Strategija za mlade 2019-2023 u skladu sa Zakonom br. 03/L-145 o omladinskom organizovanju postavlja temelj za povećanje učešća mladih u procesima donošenja odluka, javnom životu, učešću u neformalnom obrazovanju, zapošljavanju, obrazovanju, promociji zdravlja, kulture, sporta i rekreacije.²⁶⁸ Shodno tome, strategija takođe „ima za cilj da promoviše saradnju između omladinskih organizacija, čije su aktivnosti vezane za mlade, kao i između centralnih i opštinskih organa u cilju jačanja omladinskih politika i programa“.²⁶⁹ Uprkos postojanju ove strategije, uključivanje mladih u procese donošenja odluka u vladi ostalo je ograničeno na mogućnost glasanja na poslednjim opštim i lokalnim izborima 2021.

219. Institucionalni mehanizmi zaduženi za izradu omladinskih politika i programa se nalaze u okviru Odeljenja za mlade Ministarstva omladine, kulture i obrazovanja. Iako Zakon takođe nadgleda dobrovoljno organizovanje Centralnog omladinskog akcionog saveta (COAS), taj savet nije funkcionisao od 2018. Osnovne odgovornosti su takođe dodeljene centralnim i opštinskim institucijama za jačanje omladinskog sektora na Kosovu nadgledanjem omladinskih programa i omladinskih centara. Portal Kosova izveštava o ukupno 150 omladinskih organizacija podeljenih u 100 mreža i 50 centara. Međutim, NDI Kosovo ističe da postoji značajan nedostatak lokalnih akcionih planova za mlade i strategija za osnaživanje i pozicioniranje Lokalnih omladinskih akcionih saveta (LOAS).²⁷⁰

220. Državna komisija za mlade (DKM) je imenovana u avgustu 2021. Sastoji se od 8 ministarstava, a glavni cilj je da podstakne međuinstitucionalnu saradnju, razvije horizontalne politike za osnaživanje mladih i revidira postojeće zakonodavstvo. DKM je takođe odgovorna za izradu nacrtane nove strategije za mlade.

221. Uprkos vladinim strategijama, nezaposlenost među mladima ostaje problem sa značajnim posledicama velikih razmera po socijalno-ekonomski razvoj regiona jer podstiče ogromnu emigraciju ove starosne kategorije. Prema izveštajima Agencije za statistiku Kosova (ASK) stopa nezaposlenosti mladih je u 2021. bila 38 odsto. Isto tako, izveštaj Evropske komisije je ustanovio da je stopa neaktivnosti mladih oko 62 procenta.²⁷¹ Uprkos dijahronijskom smanjenju od 2018. (vidi Tabelu 4), društveno-ekonomski uslovi lišavaju kosovsku omladinu iskustva da istinski oseti povezanost između Kosova i zapadnoevropskih standarda prosperiteta i ekonomskog razvoja. Prema Anketi o radnoj snazi iz 2021. godine, stopa nezaposlenosti među mladima je viša među ženskom omladinom (46,5 odsto) nego muškom (33,7 odsto).²⁷² ASK tek treba da izradi anketu o radnoj snazi za 2022. godinu.

268 MKOS, 'Strategija za mlade 2019 – 2023' (maj, 2019.), str.10.

269 [Odeljenje za omladinu, Ministarstvo omladine, kulture i sporta \(2022\).](#)

270 NDI Kosovo (2021), [Youth Conference: Speak Youth to Power.](#)

271 Komisija EU (2022), [Kosovo Report 2022.](#)

272 Agencija za statistiku Kpspva (2022), [Anketa o radnoj snazi za 2021.](#)

Table 4 Kosovo Unemployment rates in the age category 15 to 24

Godina	2018	2019	2020	2021	2022 ²⁷³
Stopa nezaposlenosti mladih (SNM) u procentima	55.41	49.76	49.66	38.0	-

222. Da bi se smanjila visoka stopa nezaposlenosti potrebna je revizija Akcionog plana zapošljavanja mladih 2018-2022 i Sektorske (Sektorijalne) strategije Ministarstva rada i socijalne zaštite (MRSZ).²⁷⁴ Vlada se obavezala da će implementirati šemu garancije za mlade u julu 2021. Svrha ove šeme je podrška nezaposlenim osobama mlađim od 30 godina kroz programe obuke i obrazovanja u određenom periodu nezaposlenosti nakon završetka školovanja ili nakon što postanu nezaposleni. Vlada tek treba da pokrene opipljive pripreme kao što su imenovanje koordinatora, koordinacionog tela i izradu implementacionog plana za Garanciju za mlade.²⁷⁵ Ministarska komisija za šemu garancija za mlade, koja je nadležna za nadzor i praćenje implementacije šeme u skladu sa direktivama EU, se je u martu 2022. sastala se po prvi put kako bi razgovarala i pripremila sredstva za povećanje zapošljavanja mladih na Kosovu.²⁷⁶ Konkretno mere sa opipljivijim rezultatima tek treba da proizađu iz ovih napora. Ministarstvo finansija, rada i transfera je do sada samo donatorima i partnerskim organizacijama predstavilo koncept šeme garancije za mlade i implementacioni plan, dajući prisutnima priliku da saznaju više o implementaciji šeme na Kosovu i mogućnostima da podrži njegovu implementaciju.

223. Paket za ekonomski oporavak je podnet na usvajanje u junu 2021. kako bi se smanjile ekonomske posledice pandemije među mladima. Mera 1.4 o šemi garancija za zapošljavanje za mlade uključuje budžet od 10 miliona evra za rešavanje problema nezaposlenosti mladih od 18 do 24 godine. U predviđenoj strategiji, vlada mladima garantuje „prvo radno mesto, subvencionisano od strane države u visini minimalne zarade“.²⁷⁷ Primena ove mere je započela u novembru 2022. sa dva šestomesečna programa stažiranja.²⁷⁸ Prvi program nudi stažiranje za 100 studenata u kosovskim institucijama, uključujući ministarstva. Drugi program nudi šestomesečno stažiranje u socijalnim centrima, uključujući centre za socijalni rad, domove za stara lica i lica sa posebnim potrebama, kao i u registrovanim NVO. Za ove mogućnosti stažiranja, VK obezbeđuje nadoknadu od 170 evra po stažisti. Ostale mere predviđene Paketom za ekonomski oporavak tek trebaju da budu sprovedene.

273 Agencija za statistiku tek treba da sprovede anketu o radnoj snazi za 2022. godinu.

274 MRSZ (2021), 'Godišnji izveštaj o praćenju u 2020. godini Akcionog plana za zapošljavanje mladih za 2018. godinu.

275 Komisija EU (2022), [Kosovo Report 2022](#).

276 MF (2022), [Ministarska komisija za šemu garancija za mlade počinje sa radom](#).

277 Ministarstvo finansija, rada i transfera (2021), [Paket za ekonomski oporavak](#).

278 Komisija EU (2022), [Kosovo Report 2022](#).

224. Razumevanje situacije mentalnog zdravlja među mladima pruža prikaz blagostanja mladih na Kosovu u 2022. godini. Ministarstvo zdravlja je tokom 2022. godine objavilo izveštaj „Priručnik o promotivnim intervencijama i preventivnim intervencijama u oblasti mentalnog zdravlja među adolescentima“, u kojem se samoubistvo opisuje kao četvrti glavni uzrok smrti među adolescentima između 15 i 19 godina.²⁷⁹ Između ostalih faktora, izveštaj navodi glavne rizike za samoubistvo među adolescentima, uključujući zloupotrebu alkohola, traumu i zlostavljanje u detinjstvu, kao i ograničen pristup razumevanju fenomena unutar porodičnih struktura. Digitalni mediji i obrazovanje su istaknuti kao glavni kanali preko kojih se može obezbediti prevencija i podizanje svesti. U činjeničkim brojkama, 2022. je zabeležen porast slučajeva samoubistava sa tri slučaja pokušaja samoubistva i dva smrtna ishoda. Dve žrtve su imale 19 godina.²⁸⁰

225. Rodna perspektiva o pravima mladih na Kosovu pokazuje da stereotipna patrijarhalna dinamika i dalje prevladava u kosovskom društvu. Prema nedavnom izveštaju UNICEF-a o mladima, tradicionalna rodna očekivanja su i dalje prisutna u obrazovanju i radnom okruženju.²⁸¹ Uprkos tome što je jedno od najvrednijih bogatstava Kosova, potencijal mladih je i dalje u velikoj meri nedovoljno iskorišćen, sa samo 13 odsto mladih zaposlenih u 2019. godini. Kao rezultat toga, mladi ljudi odlučuju da odu, a postoji i porast potražnje za časovima jezika, posebno nemačkog.²⁸²

226. Preporuke

- MONTI bi trebalo da uloži u obrazovanje i finansijsku obuku za mlade kako bi se osiguralo da raspolažu veštinama i znanjem koje im je potrebno da bi uspeali u radnoj snazi i doprinesli društvu;
- VK bi trebalo da podstakne učešće mladih u donošenju odluka i aktivno traži načine kako da uključi mlade u procese donošenja odluka u VK;
- VK treba da podstiče preduzetništvo mladih uz programe finansiranja, obuke i mentorstva kako bi im pomogla da uspeju u kosovskom društvu;
- VK treba da poboljša svoje strategije za podsticanje mladih da ostanu na Kosovu i zaustavi migraciju;
- Treba omogućiti pristup ustanovama za zaštitu mentalnog zdravlja i podršku mladima koji se suočavaju sa mentalnim problemima;
- MF treba da ubrza proces implementacije Garantne šeme za mlade imajući u vidu da je ovaj program značajna investicija u budućnost kosovske omladine i ukupan ekonomski razvoj Kosova;
- Za pravilno funkcionisanje mehanizama COAS i LOAS potrebna je veća institucionalna i finansijska podrška. U tu svrhu, izmena Zakona o omladinskom organizovanju može pomoći da se razjasni status COAS-a i LOAS-a;

279 MZ (2022), [Priručnik o promotivnim i preventivnim intervencijama u oblasti mentalnog zdravlja adolescenata.](#)

280 MZ (2022), [Priručnik o promotivnim i preventivnim intervencijama u oblasti mentalnog zdravlja adolescenata.](#)

281 UNICEF (2021), [Youth Voices from Kosovo.](#)

282 ETF (2021), [How migration, human capital and the labor market interact in Kosovo.](#)

- Lokalne samouprave treba da izrade lokalne akcione planove za mlade i da usvoje budžete za sprovođenje tih planova.

7.4 Prava osoba sa ograničenim sposobnostima

228. Ustav i brojni zakoni i uredbe čine zakonodavni okvir koji daje informacije za procenu situacije o sprovođenju ljudskih prava osoba sa ograničenim sposobnostima na Kosovu, u kojima se posebno pominje ovaj segment stanovništva. Deo zakonodavnog okvira kojim se štite prava osoba sa ograničenim sposobnostima je Zakon br. 2003/23 o penzijama lica sa ograničenim sposobnostima na Kosovu i Zakon br. 03/L-022 o materijalnoj podršci porodica dece sa stalnim ograničenim sposobnostima. Još dva zakona koja podržavaju određene osobe sa ograničenim sposobnostima su Zakon br. 05/L-067 o statusu i pravima osoba sa paraplegijom i tetraplegijom i Zakon br. 04/L-092 o slepim licima. Deo kosovskog pravnog okvira odražava Konvenciju Ujedinjenih nacija o pravima osobama sa invaliditetom (CRPD), ali ona tek treba da bude uneta u Ustav kao direktno primenljiv međunarodni instrument za ljudska prava u članu 22. Kosovo je takođe usvojilo inkluzivnu viziju usredsređenu na promovisanje prava i uslova ove zajednice i instrumenata u svojoj Strategiji o pravima osoba sa ograničenim sposobnostima (2013-2023).

229. Kosovsko zakonodavstvo je implicitno zasnovano na evropskim instrumentima za ljudska prava, ali nedostaje pravilno formulisano i eksplicitno usklađivanje. U članu 22. Ustava, određeni broj ključnih instrumenata ljudskih prava služi kao osnova za lokalne zakone i propise, ali Konvencija o pravima osoba sa invaliditetom nije uključena. CRPD štiti i obezbeđuje puno i jednako uživanje svih ljudskih prava i osnovnih sloboda za sve osobe sa ograničenim sposobnostima i promoviše poštovanje njihovog dostojanstva.²⁸³ Izdvajajući samo nekoliko, principi Konvencije uključuju individualnu autonomiju, nediskriminaciju, učešće i inkluziju, poštovanje različitosti i prihvatanje različitosti; pristupačnost; jednake mogućnosti i poštovanje razvojnih kapaciteta dece sa smetnjama u razvoju.²⁸⁴ Prema HANDIKOS-u (2023), uključivanje CRPD-a je od ključnog značaja ako je cilj postizanje osnovnih preduslova da osobe sa ograničenim sposobnostima vode normalan i dostojanstven život. Nakon kontinuiranih napora i zahteva HANDIKOS-a za uključivanje CRPD-a, VK je 13. decembra 2022. održala sednicu nakon koje je donela odluku br. 02/112 sa predlogom za amandman na Ustav, koji je upućen SK.²⁸⁵ Postupajući po ovom zahtevu, SK je poslala CRPD Ustavnom sudu za mišljenje da li je konvencija u skladu sa kosovskim Ustavom. Za sada, Ustavni sud tek treba da odgovori na zahtev. S druge strane, Nacrt zakona o tretmanu i kategorizaciji osoba sa ograničenim sposobnostima nije napredovao i nije bio deo zakonodavne agende za 2022.²⁸⁶

283 HANDIKOS (2022), doprinos zajedničkom izveštaju OCD o ljudskim pravima na Kosovu u 2022.

284 Ujedinjene nacije (2023), [CRPD 2006](#).

285 HANDIKOS (2022), doprinos zajedničkom izveštaju OCD o ljudskim pravima na Kosovu u 2022.

286 HANDIKOS (2022), doprinos zajedničkom izveštaju OCD o ljudskim pravima na Kosovu u 2022.

230. Institucionalni mehanizmi uspostavljeni da bi se očuvala kohezija između politike i prakse spadaju u nadležnost Nacionalnog saveta za osobe sa ograničenim sposobnostima (NSOOS). Iako je osnovan da funkcioniše u tandemu sa relevantnim OCD, NSOOS nije funkcionisao između 2018. i 2022. Pošto je glavna uloga NSOOS da odredi vrste institucionalnih politika koje promovišu socijalno-ekonomske prilike ove zajednice, status iste je ponovo rešen 2021. godine. Od svog ponovnog osnivanja 2021. i pored Godine osoba sa ograničenim sposobnostima (vidi ispod), NSOOS je do sada održao samo dva sastanka.²⁸⁷

231. Slaba veza između politike i prakse se delimično pretvara u realnost kontinuirane diskriminacije i nedostatka institucionalne brige i društvene svesti među opštim stanovništvom.²⁸⁸ HANDIKOS (2023) navodi najmanje tri glavne dimenzije diskriminacije u društvenoj organizaciji Kosova. Predrasude opšte populacije su nesumnjivo važan faktor koji dovodi do društvenog isključivanja zajednice iz javne sfere. Kontinuirani infrastrukturni izazovi koji ometaju pristup osobama sa ograničenim sposobnostima javnim zgradama, školama, medicinskim ustanovama i transportu pogoršavaju ionako teške okolnosti za osobe sa ograničenim sposobnostima na Kosovu. Zaista, u suprotnosti sa administrativnim uputstvima koja garantuju pristup javnim prostorima, izgrađeno okruženje nije dovoljno prilagođeno osobama sa ograničenim sposobnostima, čime ih lišava ravnopravnog učešća u društvu.²⁸⁹

232. Pristupačnost je sastavna komponenta svakog inkluzivnog okruženja koje uzima u obzir učešće osoba sa ograničenim sposobnostima. Procena situacije kosovske infrastrukture pokazuje da materijalno okruženje nije samo neadekvatno opremljeno za osobe sa ograničenim sposobnostima, već je i opasno. Administrativno uputstvo za pristup građevinskim objektima osobama sa ograničenim fizičkim mogućnostima br. 33/2007 se kontinuirano i otvoreno zanemaruje, što dovodi do osećaja diskriminacije u ovoj zajednici.²⁹⁰ Štaviše, Ministarstvo životne sredine, prostornog planiranja i infrastrukture je 2022. poslalo službeno obaveštenje br. 4159/22 svim opštinama da unaprede sprovođenje uputstva, ali bezuspešno.

233. U kontekstu infrastrukture od 2018. podneto je pet tužbi protiv različitih institucija, dok 4 predmeta još čekaju na razmatranje.²⁹¹ Slučaj korisnika u invalidskim kolicima, Faruka Kukaja, je posebno istaknut jer je podigao svest kod korisnika invalidskih kolica u Prištini. G. Kukaj je podneo tužbu protiv opštine Priština zbog diskriminacije, navodeći da opština ne obezbeđuje osnovnu infrastrukturu potrebnu za korisnike invalidskih kolica. 2022. je delimično dobio tužbu u Osnovnom sudu u Prištini, pri čemu mu je opština isplatila 5.500 evra na ime nematerijalne štete.²⁹² Njegovi javni nastupi, ne samo da su dali glas osobama u invalidskim kolicima i osobama sa ograničenim sposobnostima, već su i podstakle druge ljude da zahtevaju sprovođenje svojih osnovnih ljudskih prava.

287 HANDIKOS (2022), doprinos zajedničkom izveštaju OCD o ljudskim pravima na Kosovu u 2022.

288 HANDIKOS (2022), doprinos zajedničkom izveštaju OCD o ljudskim pravima na Kosovu u 2022.

289 HANDIKOS (2022), doprinos zajedničkom izveštaju OCD o ljudskim pravima na Kosovu u 2022.

290 HANDIKOS (2022), doprinos zajedničkom izveštaju OCD o ljudskim pravima na Kosovu u 2022.

291 HANDIKOS (2022), doprinos zajedničkom izveštaju OCD o ljudskim pravima na Kosovu u 2022.

292 Pristina Insight (2022), [Person of the year for Prishtina Insight, Faruk Kukaj](#).

234. Pravda kao instrument za uspostavljanje pravne jednakosti ostaje nedostupna za osobe sa ograničenim sposobnostima. Delimično, ovo se odnosi i na same zgrade institucija koje uopšte nisu prilagođene osobama sa ograničenim sposobnostima. Isto važi i za kancelarije javnih beležnika. Paradoksalno, Administrativno uputstvo br. 05/2022 o javnom beležništvu oslobađa osobe sa ograničenim sposobnostima od plaćanja određenih usluga javnih beležnika. Međutim, kako korisnici invalidskih kolica ne mogu pristupiti većini kancelarija javnih beležnika,²⁹³ materijalno okruženje utiče na njihove mogućnosti da faktički ostvare ovo pravo.

235. VK je 2022. godinu proglasila Godinom osoba sa ograničenim sposobnostima. Čineći to, VK je skrenula pažnju na društvene izazove sa kojima se suočavaju osobe sa ograničenim sposobnostima i podigla svest opšteg stanovništva o poteškoćama sa kojima se oni susreću. U tom pogledu, institucije su zajedno sa organizacijama osoba sa ograničenim sposobnostima izradile institucionalni „Kalendar aktivnosti“ sa planiranim aktivnostima u društvenim oblastima zdravlja, zapošljavanja, blagostanja, pristupačnosti, kulture, sporta, pravosuđa i bezbednosti. Kalendar aktivnosti je odobrila VK i trebalo je da bude završen u različitim vremenskim periodima tokom 2022. Međutim, prema podacima HANDIKOS-a, realizovano je samo 30 odsto planiranih aktivnosti.

236. Iako je vitalan u smislu značaja, zdravstveni sistem i socijalne službe u institucionalnom doмену ne odgovaraju na osnovne potrebe osoba sa ograničenim sposobnostima. Paradoks nije samo u činjenici da ih zdravstveno osoblje tretira nejednako i diskriminatorno. Takođe ne postoje mehanizmi koji osobama sa ograničenim sposobnostima pružaju neposredne zdravstvene usluge. Kao rezultat toga, HANDIKOS napominje da su osobe sa ograničenim sposobnostima prinuđene da se okrenu privatnim medicinskim centrima ili inostranstvu što nosi velike finansijske posledice.

237. Nedostatak odeljenja za kičmu u državnoj bolnici može imati razorne posledice da povređeni završe u invalidskim kolicima. Iako je VK planirala da uspostavi jodeljenje kao deo aktivnosti za Godinu osoba sa ograničenim sposobnostima, ovo tek treba da se konkretizuje.

238. Pozitivan razvoj u vezi sa zdravstvenim potrebama osoba sa ograničenim sposobnostima je to što je VK 2022. donela Administrativno uputstvo za pomoćna sredstva predviđena Zakonom br. 05/L-067 o statusu i pravima osoba sa paraplegijom i tetraplegijom. Očekuje se da Administrativno uputstvo bude sprovedeno tokom 2024.²⁹⁴

239. Društveni nedostaci osoba sa ograničenim sposobnostima u oblasti obrazovanja su iskazani na način koji manifestuje nesklad između politike i prakse. Iako Kosovo na izgled promoviše inkluzivni obrazovni sistem, u stvarnosti je samo 12 procenata učenika sa ograničenim sposobnostima

293 HANDIKOS (2022), doprinos zajedničkom izveštaju OCD o ljudskim pravima na Kosovu u 2022.

294 HANDIKOS (2022), doprinos zajedničkom izveštaju OCD o ljudskim pravima na Kosovu u 2022.

faktički uključeno. Obrazovni sektor prikazuje alarmantnu situaciju sa velikom većinom dece sa ograničenim sposobnostima, odnosno 88 odsto dece, koja su isključena iz sistema. U poređenju sa prethodnim izveštajem, procenjene brojke su ostale iste. U sistemu visokog obrazovanja samo 7 studenata pohađa javni univerzitet.²⁹⁵ Privatne institucije tek treba da objave studentsku populaciju sa ograničenim sposobnostima.

240. Drugo pitanje koje posebno zabrinjava u inkluzivnom obrazovnom sistemu odnosi se na nedovoljan broj asistenata koji su dostupni deci sa ograničenim sposobnostima. U tom smislu, mogu se primetiti dva pozitivna razvoja. Prvi je da je MONTI izdvojio budžet za dodatnih 100 asistenata u osnovnom obrazovanju 2022. godine²⁹⁶ Ovo je usledilo nakon zapošljavanja 100 asistenata u 2021. i predstavlja veću podršku inkluzivnom obrazovnom sistemu. Prema MONTI-ju, VK je 2023. izdvojila sredstva za dodatnih 300 asistenata.²⁹⁷ Drugi pozitivan razvoj u pravcu inkluzivnijeg obrazovnog sistema za decu sa ograničenim sposobnostima se tiče obuke koju organizuje MONTI o inkluziji i tretiranju dece sa ograničenim sposobnostima.²⁹⁸

241. Osobe sa ograničenim sposobnostima ostaju među najsiromašnijim socijalno-ekonomskim zajednicama na Kosovu.²⁹⁹ Pitanja koja se javljaju su mnogostruka i manifestuju se u različitim društveno-političkim i ekonomskim sferama kosovskog društva. Prvo, postoji jasan diskontinuitet između zakona o mogućnostima zapošljavanja i realnosti implementacije. Zakon br. 03/L-019 o profesionalnom osposobljavanju, prekvalifikovanju i zapošljavanju osoba sa ograničenim sposobnostima, koji garantuje pravo na zapošljavanje osobama sa ograničenim sposobnostima nije u dovoljnoj meri sproveden u praksi.³⁰⁰ Ovaj zakon predviđa kvotu za zapošljavanje jedne osobe sa ograničenim sposobnostima na svakih pedeset zaposlenih lica. U avgustu 2022. godine, premijer Kosova je najavio sprovođenje Paketa za ekonomski oporavak, meru 1.6 koja ima za cilj promovisanje zapošljavanja osoba sa ograničenim sposobnostima. Uprkos tome, VK ne stavlja na raspolaganje konkretne informacije o broju zaposlenih osoba sa ograničenim sposobnostima kao rezultat ove mere.³⁰¹

242. U okviru kosovskog zakonodavstva, Administrativno uputstvo o pristupu osobama sa ograničenim sposobnostima se faktički ne primenjuje, što dovodi do realnosti doslednog isključivanja i diskriminacije.³⁰² Štaviše, VK tek treba da usvoji Nacrt zakona o proceni, statusu, beneficijama i uslugama za osobe sa ograničenim sposobnostima. Isto tako, VK je u februaru 2022. donela odluku br. 221/2022 koja obavezuje državne institucije da ostvare zvaničnu kvotu za zapošljavanje osoba sa ograničenim sposobnostima. U praksi, HANDIKOS primećuje da se samo mali broj konkursa za slobodna radna mesta izričito obraća ovoj kategoriji zaposlenih da se prijave. U stvarnosti, osobe sa ograničenim sposobnostima se često nalaze u nepovoljnijem položaju u poređenju sa svojim vršnjacima jer njihova ograničena sposobnost ima tendenciju da negativno utiče na njihove mogućnosti zapošljavanja.

295 HANDIKOS (2022), doprinos zajedničkom izveštaju OCD o ljudskim pravima na Kosovu u 2022.

296 HANDIKOS (2022), doprinos zajedničkom izveštaju OCD o ljudskim pravima na Kosovu u 2022.

297 MONTI (2022), e-mail odgovor MLJP-u u vezi sa preporukama prethodnog zajedničkog izveštaja OCD o ljudskim pravima na Kosovu.

298 Komisija EU (2022), [Kosovo Report 2022](#).

299 Komisija EU (2022), [Kosovo Report 2022](#).

300 HANDIKOS (2022), doprinos zajedničkom izveštaju OCD o ljudskim pravima na Kosovu u 2022.

301 Albanian Daily News (2022), [Kosovo government promotes employment of people with disabilities](#).

302 Komisija EU (2022), [Kosovo Report 2022](#).

243. Zdravstvena komisija je 2022. ponovo procenila broj korisnika koji primaju novčanu nadoknadu i socijalne usluge u skladu sa Zakonom br. 05/L-067 o statusu i pravima osoba sa paraplegijom i tetraplegijom, čime je isključen veliki broj lica kojima je ranije bilo priznato ovo pravo. 2022. godine ukupno 30.000 pojedinaca je prošlo ponovnu procenu njihovog stanja. Postupci ponovnog ocenjivanja su zasnovani na propisima Zdravstvene komisije. Shodno tome, HANDIKOS je primio preko 50 žalbi osoba sa ograničenim sposobnostima u kojima se navodi da im je Zdravstvena komisija prekršila prava. Stanje osoba sa ograničenim sposobnostima ne bi trebalo da bude predmet ponovne procene jer se ne poboljšava. Nakon uočavanja ovih povreda, HANDIKOS je poslao određeni broj predmeta Upravnom odeljenju (Departman za upravljanje) Osnovnog suda u Prištini, koji su trenutno na razmatranju. Ne treba proći nezapaženo da su tokom ove faze pogođeni pojedinci lišeni finansijske naknade na koju imaju pravo. Posledica je povećana socijalno-ekonomska marginalizacija jer su sada ostali bez osnovnih sredstava za osnovne životne troškove i lekove.

244. Organizacije osoba sa ograničenim sposobnostima pružaju socijalne usluge za osobe sa ograničenim sposobnostima na osnovu projektnih resursa. Vlasti tek treba da povećaju socijalne usluge u zajednici za osobe sa ograničenim sposobnostima i da povećaju finansijsku podršku. Deca sa ograničenim sposobnostima iz nevećinskih zajednica K-Roma, K-Egipćana i K-Aškalija su naročito uskraćena od jednakih mogućnosti. Pored diskriminacije na osnovu ograničenih sposobnosti, isključeni su iz ravnopravnog učešća u društvu kao rezultat etničke diskriminacije.

245. Preporuke

- SK treba da uključi Konvenciju Ujedinjenih nacija o pravima osoba sa invaliditetom (CRPD) u Ustav kako bi promovisala, zaštitila i obezbedila puno i jednako uživanje svih ljudskih prava i osnovnih sloboda za sve osobe sa ograničenim sposobnostima i promovisala poštovanje njihovog osnovnog dostojanstva;
- VK treba konkretno da da prioritet uključivanju osoba sa ograničenim sposobnostima i učini dostupnim statističke podatke o broju zaposlenih lica kao rezultat paketa za ekonomski preporod za opšte stanovništvo;
- Kosovske opštine treba da sprovode Administrativno uputstvo 33/2007 za pristup građevinskim objektima osobama sa ograničenim fizičkim mogućnostima kada se izdaju građevinske dozvole;
- MZ treba da osnuje Jedinicu za kičmu u okviru Univerzitetskog kliničko-bolničkog centra Kosova;
- Ministarstvo finansija, rada i transfera treba da izmeni i dopuni Uredbu o sastavu, funkcionisanju i nadležnostima Komisije za ocenjivanje i određivanju postupka ocenjivanja za priznavanje statusa i prava paraplegičara i tetraplegičara;

- Stanje osoba sa ograničenim sposobnostima ne treba da bude predmet ponovne procene Zdravstvene komisije, jedino u slučajevima kada se njihovo stanje pogorša i kada mogu da se prijave za šeme u kojima ispunjavaju kriterijume prema važećem zakonodavstvu za finansijsku podršku;
- MONTI treba da osigura više mera koje obezbeđuju potpuno uključivanje dece sa ograničenim sposobnostima na Kosovu u obrazovni sistem, kako bi se stvorio sistem fakte jednake;
- MP bi trebalo da izdvoji više budžetskih sredstava za OOSI za finansiranje socijalnih usluga kroz dugoročne, a ne kratkoročne projekte;
- Kancelarija za dobro upravljanje (KDU) treba da oživi aktivnosti CPD jer je to važna tačka veze između VK, NVO koje se bave ograničenim sposobnostima i pogođene populacije;
- Kancelarija za dobro upravljanje (KDU) treba da pokrene petogodišnju strategiju za prava osoba sa ograničenim sposobnostima kao i prateći akcioni plan.

7.5 Prava nevećinskih zajednica

246. Kosovo ima dobro uspostavljene institucije na centralnom i opštinskom nivou, kao i adekvatan zakonodavni okvir koji garantuje prava nevećinskih zajednica. Zakonodavni okvir predviđa demokratske principe multietničnosti, raznolikosti i jednakosti svih etničkih, verskih i jezičkih grupa na Kosovu.³⁰³ Ustav Kosova u članu 3.1 (Jednakost pred zakonom) propisuje da je Kosovo „multietničko društvo koje se sastoji od Albanaca i drugih zajednica“.³⁰⁴ Nevećinske zajednice na Kosovu uključuju zajednice K-Srba, K-Turaka, K-Roma, K-Aškalija, K-Egipćana, K-Bošnjaka i K-Goranaca³⁰⁵ i drugih zajednica. U tabeli 5 ispod je prikazan demografski udeo navedenih zajednica prema poslednjem popisu stanovništva.³⁰⁶ Pored Ustava, prava nevećinskih zajednica su zagantovana i u Zakonu br. 03/L-047 o zaštiti i promovisanju prava zajednica i njihovih pripadnika na Kosovu. U ovom zakonu, „nacionalna, etnička i verska raznolikost“ Kosova je definisana kao „izvor snage i bogatstva za dalji razvoj demokratskog društva“.³⁰⁷ U svetlu ovog razumevanja, zakon predviđa posebne mere koje mogu da obezbede sprovođenje ravnopravnog statusa i integraciju zajednica i njihovih pripadnika u kosovsko društvo. Štaviše, u Zakonu br. 02/L-37 o upotrebi jezika (Zakon o jezicima) i albanski i srpski imaju status službenih jezika. Na nivou opštine, jezik bilo koje nevećinske zajednice ima status jezika u službenoj upotrebi ako u opštini živi zajednica čiji maternji jezik nije službeni, a koja čini najmanje 3 odsto ukupnog broja stanovnika u datoj opštini.³⁰⁸ Službena upotreba turskog i romskog jezika u opštini Prizren je ilustrativna primena ovog zakona u praksi. Isti je slučaj i sa romskim jezikom u Gračanici.

303 Demaj, U. & M. Vandenbroucke (2016), [Post-war Kosovo landscapes in Pristina: Discrepancies between policy and urban reality](#).

304 Ustav Kosova (2008).

305 Ustav Kosova (2008), Poglavlje III.

306 [Agencija za statistiku Kosova](#) (2021).

307 [Zakon br. 03/L-047](#).

308 [Zakon br.02/L-037](#).

Tabela 5 Stanovništvo prema etničkoj pripadnosti isključujući 'ostali' i 'ne želim da odgovorim'³⁰⁹

	K-Albanci	K-Srbi	K-Turci	K-Bošnjaci	K-Romi	K-Aškalije	K-Egipćani	K-Goranci	Ukupno
Ukupno	1,616,869	25,532	18,738	27,533	8,824	15,436	11,524	10,265	1,739,825

247. Institucionalni mehanizmi koji delimično štite prava i odgovornosti nevećinskih zajednica na Kosovu su u okviru Konsultativnog veća za zajednice pri Kancelariji predsednice Kosova, kao i Ombudsmana i Ministarstva za zajednice i povratak. Konsultativno veće za zajednice premošćuje jaz između kosovskih javnih institucija i zajednica. Njegova ključna uloga je da artikuliše stavove zajednica o zakonodavstvu, politikama i programima relevantnim za nevećinske zajednice, da garantuje efikasno funkcionisanje organizacija koje predstavljaju zajednice i da zajednicama pruži priliku da učestvuju u pravnim i političkim inicijativama. Pored Veća, VK je usvojila i Strategiju za uključivanje zajednica K-Roma i K-Aškalija u kosovsko društvo 2022-2026. Vlada je usvojila Strategiju i Akcioni plan za 2022-2024.³¹⁰ Odlaganje usvajanja strategije ima negativan uticaj na život zajednica K-Roma i K-Aškalija u obrazovanju, zdravstvu, stanovanju, socijalnim pitanjima i borbi protiv diskriminacije. Nedavna strategija i akcioni plan VK (2022-2024) preduzima više aktivnosti u vezi sa uključivanjem zajednica K-Roma i K-Aškalija u društvo.³¹¹ Sledeći Deklaraciju partnera sa Zapadnog Balkana o integraciji Roma u okviru procesa proširenja EU (Poznjanska deklaracija), VK je osnovala Tehničku grupu za zaštitu od diskriminacije zajednica K-Roma, K-Aškalija i K-Egipćana.³¹² Tehnička grupa je odgovorna za tretiranje pitanja vezanih za diskriminaciju ovih zajednica na Kosovu. Grupa ima zadatak da identifikuje slučajeve diskriminacije i radi sa relevantnim vlastima na rešavanju ovih pitanja. Pored toga, grupa je odgovorna za podizanje svesti o diskriminaciji ovih zajednica i promovisanje jednakih prava i mogućnosti. 2021. godine pokrenuta je elektronska platforma na kojoj se osobe koje su doživele diskriminaciju podstiču da prijave svoje slučajeve, koje grupa i nadležne institucije naknadno istražuju. Tokom 2022. godine platformi je pristupilo skoro 6.000 posetilaca, a prijavljeno je 8 slučajeva diskriminacije.³¹³ Institucija ombudsmana, Ministarstvo za zajednice i povratak i Kancelarija za pitanja zajednica u okviru KP takođe čine deo institucionalnih mehanizama odgovornih za zaštitu prava zajednica na Kosovu.

309 Većina kosovskih Srba je bojkotovala popis stanovništva na Kosovu u 2011. godine. Kao rezultat toga, još uvek nema zvaničnih podataka o tome koliko etničkih Srba živi na Kosovu.

310 Childhub (2022), [The strategy for advancing the rights of the Roma and Ashkali communities in the Republic of Kosovo \(2022-2026\) and its action plan for the years 2022-2024 has been approved.](#)

311 [Program Vlade Republike Kosovo \(2021\).](#)

312 Komisija EU (2022), [Kosovo Report 2022.](#)

313 [Nacionalna platforma za zaštitu od diskriminacije za romsku, aškalijsku i egipatsku zajednicu \(2022\).](#)

248. Multietnički kontekst Kosova karakteriše diskontinuitet između zvaničnog multietničkog na papiru i realnosti etničko-prostorne odvojenosti.³¹⁴ Kosovo je predstavljeno kao etnički inkluzivno društvo u svojim različitim zakonima i propisima, dok pojam „multietničnosti“ nije u skladu sa realnošću etničko-prostorne odvojenosti koja se iskristalisala nakon oružanog sukoba 1998-1999. godine.

249. Pored multietničke konfiguracije Kosova, postoje neslaganja između inkluzivne politike i prakse etničke i jezičke isključenosti. Zakon o upotrebi jezika predstavlja konsolidaciju ravnopravnosti u kosovskom zakonodavstvu. Usvajanjem Zakona o upotrebi jezika, SK je proglasila ravnopravnu upotrebu službenih jezika, albanskog i srpskog, i njihovih pisama, latinice i ćirilice. Pošto sam zakon ne identifikuje sredstva za podršku razvoju opštinskih kapaciteta, kako bi se osiguralo sprovođenje, VK je 2008. donela Administrativno uputstvo i osnovala Poverenika za jezike kako bi nadgledala sprovođenje. Kao što je Evropska komisija primetila u svom Izveštaju o napretku za 2022. godinu, VK je od 2019. preduzela dodatne korake da uspostavi Prevodilačku jedinicu zaduženu za unapređenje prevođenja zakona, ali je potrebno više napora da se osmisle i sprovedu programi za nastavno i vannastavno učenje službenih i drugih jezika.³¹⁵ Međutim, i dalje je potrebna jača posvećenost vlade u konsolidaciji jezičkih politika.³¹⁶ Pored lošeg kvaliteta prevoda na srpski, studije izveštavaju o sistematskom isključivanju i zameni srpskog sa engleskim na natpisima zvaničnih organa u glavnom gradu.³¹⁷

250. Ključna dimenzija svake procene situacije u vezi sa stanjem ljudskih prava na Kosovu je bezbednost jer oblikuje naše percepcije o tenzijama između zajednica. Način na koji K-Albanci i K-Srbi percipiraju jedni druge, ili kao zajednice iste zemlje ili kao konkurentske grupe, je u velikoj meri definisan u široj političkoj stvarnosti regiona. Tenzije na severu Kosova su se ponovo pojavile krajem jula 2022. godine nakon odluke VK o izdavanju registarskih tablica za automobile. Konkretno, kosovske vlasti odbijaju srpske tablice pre rata 1999. godine, dok sadašnji kosovski premijer navodi da „registarske tablice koje su prethodile ratu za nezavisnost ove teritorije 1999. više ne mogu da važe i da 50.000 Srba na severu Kosova, koji priznaju samo srpske institucije, sada moraju da koristi kosovske tablice.“³¹⁸ U znak protesta, policajci K-Srbi su masovno podneli ostavke u novembru 2022. Na kraju je postignut dogovor između strana o sporu oko registarskih tablica pri čemu je predsednik Srbije pristao da prestane sa izdavanjem registarskih tablica sa nazivima kosovskih gradova, a kosovski premijer da obustavi dalje radnje u vezi sa preregistracijom registarskih tablica.³¹⁹

251. Što se tiče korišćenja ulazno-izlaznih dokumenata, 27. avgusta 2022. je postignut sporazum uz posredovanje međunarodne zajednice, kojim je Srbija pristala da ukine dokumenta za kosovske lične karte, a Kosovo da ih ne uvodi za srpske lične karte.³²⁰ S tim u vezi, Savet bezbednosti UN, u svom godišnjem izveštaju za Kosovo, navodi da je olakšanje registracije vozila sa kosovskim tablicama za vlasnike vozila sa bivšim jugoslovenskim ili sličnim tablicama od najvećeg značaja za obe-

314 Demaj, U. & M. Vandenbroucke (2016), [Post-war Kosovo landscapes in Pristina: Discrepancies between policy and urban reality](#).

315 Komisija EU (2022), [Kosovo Report 2022](#).

316 Komisija EU (2022), [Kosovo Report 2022](#).

317 Demaj, U. & M. Vandenbroucke (2016), [Post-war Kosovo landscapes in Pristina: Discrepancies between policy and urban reality](#).

318 Premijer Kurti citiran na BBC-u (2022), [Kosovo-Serbia flare-up fears over car number plate row](#).

319 Politico (2022), [Kosovo and Serbia reach agreement over car plate dispute, EU says](#).

320 Komisija EU (2022), [Kosovo Report 2022](#).

zbeđivanje stvarne slobode kretanja, iznad svega za stanovništvo K-Srba, ali ne isključivo samo za njih.³²¹

252. Latentne tenzije na severu Kosova su se ponovo pojavile nakon hapšenja bivšeg policajca K-Srbina, Dejana Pantića, 10. decembra 2022. Hapšenje je usledilo zbog sumnje da je „organizovao teroristički napad na prostorije Opštinske izborne komisije“ na severu Kosova, kako je izjavio sadašnji ministar unutrašnjih poslova.³²² U znak protesta, K-Srbi su na severu zabarikadirali glavne granične prelaze na granici sa Srbijom, uključujući granične prelaze Merdare, Jarinje i Brnjak. Izricanje 30-dnevnog pritvora od strane Osnovnog suda u Prištini je izazvalo protest među K-Srbima, koji su zahtevali njegovo momentalno puštanje na slobodu zbog tvrdnji da su optužbe neosnovane.³²³ Ombudsman je sredinom decembra zatražio informacije o uslovima u kojima je Pantić držan.³²⁴ Pored toga, nekoliko nevladinih organizacija je u zajedničkom saopštenju izrazilo zabrinutost zbog povrede Pantićevih osnovnih ljudskih prava, pošto su se širile informacije da mu nije dozvoljeno da vidi svoje advokate niti članove porodice.³²⁵

253. Istovremena nacionalistička retorika je dodatno podstakla tenzije između Prištine i Beograda, čime je ponovljen diskurs nasilja koji je prevladavao kasnih 90-ih. U odgovoru kosovskom premijeru, koji je izjavio da „ako Kosovske snage NATO, KFOR, ne uklone barikade, to će učiniti Kosovska policija“, srpske vlasti su podstakle međunarodni alarm raspoređivanjem trupa Vojske Srbije u blizini granice. Prema rečima srpskog predsednika, „krajnji cilj Prištine i međunarodnih snaga koje nije imenovao je konačno proterivanje Srba sa Kosova“.³²⁶ Nacionalistička retorika je alarmirala međunarodnu zajednicu koja je pozvala na normalizaciju odnosa i deeskalaciju situacije. Pritvor bivšem policajcu K-Srbinu Pantiću je 29. decembra 2022. zamenjen kućnim pritvorom.

254. Patrijarhu Srpske pravoslavne crkve Porfiriju je zabranjen ulazak na Kosovo uoči pravoslavnog Božića i poseta sedištu Patrijaršije u Peći. Dok je srpski patrijarh izjavio da je ta odluka akt diskriminacije kosovskih Srba,³²⁷ u kontekstu tenzija na severu, VK je svoju odluku motivisala sumnjom da je patrijarh podržavao kriminalne grupe koje su zabarikadirale granične prelaze na severu Kosova.³²⁸ Zabrana je izazvala masovno negodovanje u Srbiji i među zajednicom K-Srba. NVO Aktiv i drugi OCD nisu prihvatili obrazloženje ove odluke od strane VK. Umesto toga, to vide kao „drastičan primer diskriminatornog odnosa prema Srpskoj pravoslavnoj crkvi i njenim vernicima i sledbenicima“.³²⁹ Ovo je posebno tačno kada se ima u vidu da je poseta bila unapred planirana i da

321 Savet bezbednosti UN (2022), [Izveštaj generalnog sekretara za Kosovo 2022.](#)

322 S Svecla, Xh. Citiran na Balkan Insight (2022), [Arrested Kosovo Serb Police Officer's Lawyer still unaware of his location.](#)

323 Balkan Insight (2022), [Arrested Kosovo Serb Police Officer's Lawyer still unaware of his location.](#)

324 Aktiv (2022), doprinos zajedničkom izveštaju OCD o ljudskim pravima na Kosovu u 2022.

325 NSI (2022), [Saopštenje za javnost povodom određivanja pritvora Dejanu Pantiću.](#)

326 Balkan Insight (2022), [Kosovo-Serbia Crisis simmers as new barricade blocks border.](#)

327 AA (2022), [Kosovo bans entry of Serbian Patriarch ahead of Orthodox Christmas.](#)

328 Pismo MUP-a (2022) citirano u Klan Kosova, [Patriarku serb Porfirije nuk lejohet të hyjë as sot në Kosovë.](#)

329 NSI (2022), [saopštenje za javnost povodom zabrane ulaska patrijarha Srpske pravoslavne crkve na Kosovo.](#)

je usledila prema zvaničnom protokolu preko Kancelarije za vezu u Prištini.³³⁰ Štaviše, Ustavni sud je u septembru 2021. upozorio glavnog tužioca Kosova na nesprovođenje presude iz 2016. godine, kojom su potvrđena vlasnička prava Manastira Srpske pravoslavne crkve nad delom zemljišta oko manastira. Čeka se na sprovođenje presude.³³¹

255. Reporteri bez granica su izneli zabrinutost za ljudska prava u vezi sa zaštitom novinara u trenutnom kontekstu tenzija na severu Kosova. Za sve vreme zaoštavanja međuetničkog spora u novembru i decembru 2022. zabeležena su najmanje četiri napada na novinare.³³² Konkretno, ekipa prištinske TV Klan Kosova je napadnuta u blizini barikade u selu Čabra u Zubinom Potoku. Ovo je usledilo nakon napada na novinare BIRN-a i TV Dukagjini početkom decembra.³³³ Video izveštaji koji svedoče o napadima su kružili društvenim mrežama, pojačavajući neprijateljsku retoriku između etničkih zajednica.

256. Treba napomenuti da se Kosovo na Samitu Zapadnog Balkana, koji je održan u julu 2019. u Poznanju (Poljska), obavezalo da će podržati integraciju Roma potpisivanjem „Deklaracije Zapadnog Balkana za integraciju Roma u okviru procesa proširenja EU. S tim u vezi, 2022. je usvojena Strategija za unapređenje prava zajednica Roma i Aškalija 2022-2026.³³⁴ U junu 2022. godine, Kancelarija za dobro upravljanje je pokrenula nacionalnu platformu za zaštitu od diskriminacije za zajednice K-Roma, K-Aškalija i K-Egipćana uz pomoć organizacija civilnog društva. Svrha platforme je da doprinese borbi protiv diskriminacije zajednica K-Roma, K-Aškalija i K-Egipćana tako što će građanima omogućiti lakši pristup da prijave slučajeve diskriminacije zajednica, upućujući ih relevantnim institucijama i obaveštavajući ih o relevantnom zakonodavstvu koje garantuje njihova prava.³³⁵ Tehnička grupa za zaštitu od diskriminacije je tretirala 8 slučajeva diskriminacije zajednica Roma, Aškalija i Egipćana (jul – decembar 2022. godine) koji su prijavljeni na nacionalnoj platformi za zaštitu od diskriminacije Roma, Aškalija i Egipćana.³³⁶

257. Za razliku od prethodnih, sadašnja VK se nije složila sa posredovanjem u glasanju od strane OEBS-a, kako bi se omogućilo K-Srbima da glasaju na ustavnom referendumu i na opštim izborima u Srbiji u 2022.³³⁷ Izveštaj Komisije EU navodi da je „potreban konstruktivan pristup Kosova kako bi K-Srbi ostvarili svoja demokratska prava“.³³⁸

258. Govor mržnje i činovi diskriminacije su bili opšterasprostranjeni u kontekstu nestabilne situacije na severu tokom 2022.³³⁹ Zakon br. 05/L-021 o zaštiti od diskriminacije uspostavlja opšti okvir za sprečavanje i borbu protiv diskriminacije u cilju sprovođenja principa jednakog tretiranja. Uprkos tome, javne institucije ne postupaju u skladu sa zakonom i ne obezbeđuju jednak društveni pristup i uslove za nevećinske zajednice.

330 NSI (2022), saopštenje za javnost povodom zabrane ulaska patrijarha Srpske pravoslavne crkve na Kosovo.

331 Komisija EU (2022), [Kosovo Report 2022](#).

332 Balkan Insight (2022), [RSF urges Kosovo to protect journalists from attacks in the north](#).

333 Balkan Insight (2022), [RSF urges Kosovo to protect journalists from attacks in the north](#).

334 Savet za regionalnu saradnju (2020), [Strategy for Roma integration](#).

335 Childhub (2022), [Lansohet platforma kombëtare për komunitetet Rom, Ashkali dhe Egjiptian](#).

336 Terres des Hommes (2022), doprinos zajedničkom izveštaju OCD o ljudskim pravima na Kosovu u 2022.

337 Komisija EU (2022), [Kosovo Report 2022](#).

338 Komisija EU (2022), [Kosovo Report 2022](#).

339 Komisija EU (2022), [Kosovo Report 2022](#).

259. U vezi sa prethodnim pasusom, NVO koje predvode kosovski Srbi izražavaju veliku zabrinutost zbog nejednake primene zakona na pripadnike različitih zajednica na Kosovu.³⁴⁰ U septembru 2022.godine student Nikola Nedeljković iz Beograda je osuđen zbog „izazivanja mržnje i razdora“ posle godišnjeg parastosa posvećenog Kosovskom boju 1389., a koji predstavlja veliki događaj u srpskoj nacionalnoj istoriji.³⁴¹ Prema dežurnim K-policajcima, Nedeljković je tokom događaja držao zastavu Srbije i uzvikivao reči mržnje protiv Albanaca. Kao rezultat toga, optužen je i osuđen na 8 meseci zatvora za krivično delo izazivanje nacionalne mržnje. On je odslužio ukupno 6 meseci kao rezultat presude Apelacionog suda u decembru 2022.³⁴²

260. U sličnom duhu, u oktobru 2022. su albanski navijači košarkaškog tima „Vëllaznimi“ tokom utakmice sa „Trepčom“ zapalili srpsku zastavu, o čemu su mediji na srpskom jeziku izvestili kao činu etničke mržnje. Nakon toga, KP je pokrenula krivičnu istragu, navodeći da je događaj podstakao etničku mržnju.³⁴³

261. Kampanja koju je pokrenula grupa „Besa Besë“, koja sadrži govor mržnje prema Srbima, objavljena je u različitim medijima. Kampanja poziva potrošače da bojkotuju srpske proizvode tako što će u svojoj vizuelnoj promociji evocirati različite istorijske slike i snimke srpskih zločina počinjenih nad etničkim Albancima u poslednjem ratu 1998-1999. godine. Podeljeni video je sadržavao jezik koji bi se opravdano mogao protumačiti kao govor mržnje ili jezik koji ne poštuje određenu etničku grupu. Akteri iz zajednice kosovskih Srba i NVO koji prvenstveno rade sa zajednicom K-Srba su se u zajedničkoj izjavi izjasnili protiv kampanje, smatrajući da je video pokušaj neformalnih grupa da šire „govor mržnje i netoleranciju prema jednoj etničkoj manjini“.³⁴⁴ Kao odgovor na kampanju, oni su pokrenuli niz zakonskih mehanizama i očekuju institucionalni odgovor zvaničnih vlasti. YIHR KS je pokrenula građanski postupak protiv Saveta za štampu. YIHR KS je u aprilu 2022. zatražila uklanjanje video snimka koji je širen u medijima na Kosovu jer bi se mogao protumačiti kao govor mržnje. Kosovski Savet za štampu je odbio oba zahteva. Sledstveno, YIHR KS je u maju 2022. podneo tužbu Osnovnom sudu u Prištini, Odeljenju za upravne sporove. Pošto Odeljenje nije moglo da utvrdi nadležnost po ovom pitanju, YIHR KS je preusmeren na Odeljenje za građanske sporove i u toku je početni postupak.

262. Za razliku od inkluzivne izrade politika, zajednice K-Roma, K-Aškalija i K-Egipćana se suočavaju sa diskriminacijom na osnovu njihove etničke pripadnosti, uprkos Zakonu br. 05/L-021 o zaštiti od diskriminacije koji sprečava diskriminaciju na osnovu etničke pripadnosti. Stigma koja se pripisuje njihovoj kulturi ih je odvela u još veću marginalizaciju, što je rezultovalo nejednakim pristu-

340 Aktiv (2022), doprinos zajedničkom izveštaju OCD o ljudskim pravima na Kosovu u 2022.

341 Balkan Insight (2022), [Kosovo Police arrest a Serb for inciting hatred after Battle commemoration](#).

342 YIHR KS (2022), doprinos zajedničkom izveštaju OCD o ljudskim pravima.

343 Koha (2022), [Policia nis hetimet për djegien e flamurit të Serbisë në palestrenë në Gjakovë](#).

344 NSI (2022) i Aktiv (2022), doprinos zajedničkom izveštaju OCD o ljudskim pravima na Kosovu u 2022. Kako bi pristupili zvaničnoj izjavi, možete proveriti [veb stranicu](#) NSI.

pom zdravstvenoj zaštiti, zapošljavanju i obrazovanju.³⁴⁵ Pored toga, K-Crnogorci i K-Hrvati se suočavaju sa sličnim poteškoćama kao i druge nevećinske zajednice kada je u pitanju jednak pristup zdravstvenoj zaštiti, zapošljavanju i uključivanju u druge društvene sfere koje obezbeđuju njihova jednaka prava i mogućnosti na Kosovu.³⁴⁶

263. Uprkos Lokalnom akcionom planu za integraciju zajednica K-Roma, K-Aškalija i K-Egipćana, institucije odgovorne za njihovu primenu i praćenje nemaju dovoljno ljudskih resursa i finansijskih kapaciteta za realizaciju predviđenih ciljeva. Za sada, izveštaj Balkan Sunflowers Kosovo za 2022. je otkrio da su većinu aktivnosti za integraciju ovih zajednica u društvo sprovele OCD i razvojni partneri.³⁴⁷

264. Prema Kosovskoj policiji, zajednice K-Roma, K-Aškalija i K-Egipćana su bile posebno ciljane u nedavnoj kampanji za pridruživanje KP i pokrenuta je informativna kampanja koja objašnjava rad policije i celokupno regrutovanje. Kampanja je takođe uključivala deljenje informativnih brošura mladima o tome kako da se prijave u Kosovsku policiju i fazama testiranja. Međutim, nedostatak srednjeg obrazovanja je identifikovan kao glavna prepreka za mlade iz ovih zajednica. Da bi se povećalo učešće nevećinskih zajednica u Kosovskoj policiji, Ministarstvo unutrašnjih poslova, u saradnji sa Ministarstvom uprave i lokalne samouprave, a uz podršku Misije OEBS-a na Kosovu, je organizovalo pripremnu radionicu za 100 mladih. Radionica je imala za cilj da ponudi upoznavanje sa procedurama prijavljivanja, testiranja i drugim neophodnim procedurama za prijavljivanje za policijske službenike, posebno ciljajući nevećinske zajednice na Kosovu. Uprkos tome, od 446 lica regrutovanih u 57. generaciji KP, samo jedna osoba je poreklom K-Rom.³⁴⁸

265. Preporuke

- Kancelarija za dobro upravljanje (KDU) treba da unapredi kampanje podizanja svesti javnosti kojima se promoviše poštovanje i razumevanje među različitim etničkim zajednicama;
- Kancelarija za dobro upravljanje (KDU) treba da podstakne angažovanje zajednica i učešće zajednica u procesima donošenja odluka koje utiču na njihove živote, uključujući i kroz strukture lokalne samouprave;
- Kancelarija za dobro upravljanje (KDU) treba da izradi strategiju za povećanje međuetničkog dijaloga i saradnju između različitih etničkih zajednica uključujući jezičke programe;
- Centralne i lokalne institucije treba da poboljšaju svoju institucionalnu koordinaciju i komunikaciju kako bi osigurale efikasnu zaštitu nevećinskih zajednica i njihovih prava;
- Tehnička radna grupa za primenu preporuka Okvirne konvencije Saveta Evrope o nacionalnim manjinama treba da se sastaje redovno kako bi se obezbedio napredak u sprovođenju preporuka;

345 Odeljci 7.1 i 7.2 ovog izveštaja razmatraju situaciju romske, aškalijske i egipatske zajednice iz perspektive prava žena i prava deteta.

346 NSI (2022) i Aktiv (2022), doprinos zajedničkom izveštaju OCD o ljudskim pravima na Kosovu u 2022.

347 Balkan Sunflowers (2022), doprinos zajedničkom izveštaju OCD o ljudskim pravima na Kosovu u 2022.

348 KP (2022), e-mail odgovor MLJP-u u vezi sa preporukama zajedničkog izveštaja OCD o ljudskim pravima u 2021.

- Sve institucije, uključujući Kancelariju poverenika za jezike, imaju zajedničku odgovornost da dosledno primenjuju Zakon o upotrebi jezika. One treba da rade zajedno kako bi osigurale da se zakon sprovodi i da svi pojedinci i zajednice mogu da ostvare svoja jezička prava.

7.6 Prava LGBTQI+

266. Prava lezbejki, gej, biseksualnih, transrodnih, kvir i interseksualnih (LGBTQI+) osoba su zaštićena na međunarodnom nivou u članu 7. UDLJP-a i članu 14. Evropske konvencije o ljudskim pravima, koji štite od diskriminacije po bilo kojoj osnovi. S druge strane, u navedenoj deklaraciji i konvenciji nije dostupno eksplicitno prepoznavanje LGBTQI+ zajednice ili seksualna orijentacija i rodna inkluzija. Međutim, sudska praksa ESLJP-a je bogata predmetima koji se bave diskriminacijom na osnovu seksualne orijentacije i rodnog identiteta, čime se pruža prošireni obim razumevanja na međunarodnom terenu. U kontekstu EKLJP-a, podnosioci zahteva koji se bave jednakim bračnim pravima su osporili različite odredbe EKLJP-a pred ESLJP-om, uglavnom članove 8. (Pravo na poštovanje privatnog i porodičnog života), 12. (Pravo na sklapanje braka i osnivanje porodice) i 14. EKLJP-a (Zabrana diskriminacije). Najrelevantnija odredba je član 12. koji predviđa da „muškarci i žene odgovarajućeg uzrasta imaju pravo da stupaju u brak i zasnivaju porodicu u skladu s unutrašnjim zakonima koji uređuju vršenje ovog prava“. Član 24. Ustava Kosova takođe posebno pominje seksualnu orijentaciju i rodno izražavanje.

267. Ustav Kosova ne predviđa rodno ograničenje u slobodi sklapanja braka; član 37. Ustava Kosova priznaje da svako ima pravo na brak i pravo na porodicu u skladu sa zakonom. Uprkos ustavnim pravima LGBTQI+ zajednice, u novom nacrtu Građanskog zakonika nije usvojeno zakonodavstvo koje je neophodno za priznavanje zajednice pod jednakim uslovima za sve članove društva. Neuspeh glasanja u korist istopolnih zajednica ne samo da je postavio fundamentalno homofobičnu ideologiju koja je u osnovi kosovskih društvenih struktura, već je takođe sprečio napore LGBTQI+ zajednice, civilnog društva i međunarodne zajednice da u zemlji obezbedi istinske oblike demokratije. Umesto toga, diskusije oko istopolnih zajednica su podstakle homofobičnu kampanju protiv pojedinaca iz LGBTQI+ zajednice, pri čemu su javne ličnosti, političke ličnosti i mediji otvoreno protiv osnovnih prava pojedinaca sa LGBTQI+ pozadinom. Štaviše, očigledan govor mržnje korišćen tokom sednice i rasprave o nacrtu građanskog zakonika u SK sugerise koliko je duboko ukorenjena diskriminacija pripadnika LGBTQI+ zajednice na Kosovu. Dodatno, diskusija je pogoršala ionako slab položaj pojedinaca iz LGBTQI+ zajednice, potkopavajući aktivne napore da se dođe do otvorenijeg i ravnopravnijeg društva u kojem učestvuju svi članovi zajednice.³⁴⁹ Treba istaći da javni akteri nisu javno osudili govor mržnje koji je bio opšteprisutan tokom sednice i rasprave o nacrtu Građanskog zakonika.

268. Posebnu pažnju javnosti je izazvala izjava predsednice Komisije za ljudska prava SK, Dude Balje, koja se javno izjasnila da glasa protiv istopolnih brakova. Mreža za ljudska prava je zajednički istakla paradoks ove izjave sa njenim javnim položajem u društvu i zatražila njenu ostavku.³⁵⁰ Kao članica Komisije za izradu Građanskog zakonika Kosova, Duda Balje je iznela kontroverzne komentare o istopolnim brakovima tokom javne rasprave o nacrtu Građanskog zakonika. Ona je izjavila da istopolne brakove ne treba legalizovati na Kosovu jer to nije u skladu sa kulturnim i tradicionalnim vrednostima zemlje i da bi legalizacija istopolnih brakova potkopala instituciju braka.³⁵¹ Baljini komentari su problematični iz perspektive ljudskih prava jer impliciraju da prava LGBTQI+ zajednice treba da budu podređena kulturnim i tradicionalnim vrednostima većine. Ovaj pristup zanemaruje činjenicu da su ljudska prava univerzalna i da se primenjuju na sve pojedince, bez obzira na njihovu kulturnu ili versku pripadnost. Pravo na sklapanje braka i stvaranje porodice je deo u međunarodnog prava o ljudskim pravima, a to uključuje i pravo istopolnih parova da stupe u brak i stvore porodicu. Protiveći se legalizaciji istopolnih brakova, Balje uskraćuje LGBTQI+ osobama na Kosovu pravo na sklapanje braka i stvaranje porodice pod jednakim uslovima sa heteroseksualnim parovima. Štaviše, pošto Baljini komentari doprinose kulturi diskriminacije i predrasuda prema LGBTQI+ zajednici na Kosovu, određeni broj OCD je tražio njenu ostavku. Iz perspektive ljudskih prava, njeni komentari o istopolnim brakovima su zabrinjavajući i ukazuju na to da ona nije posvećena poštovanju ljudskih prava svih pojedinaca, uključujući i one koji se identifikuju kao LGBTQI+. Njeni komentari poništavaju njenu sposobnost da ispuni svoju ulogu u skladu sa međunarodnim standardima ljudskih prava. U vezi toga, IOK je objavio mišljenje da su istopolni brakovi ustavom zagarantovano pravo, a lišavanje ovog prava osobama istog pola predstavlja kršenje njihovog prava da ne budu diskriminirani na osnovu svoje seksualne orijentacije.³⁵²

269. Tužilački savet Kosova nastavlja da održava mehanizam za praćenje zločina iz mržnje, međutim, celokupno prikupljanje podataka o zločinima iz mržnje protiv LGBTQI+ osoba ostaje pod razmatranjem.³⁵³ Dok Krivični zakonik predviđa da se u svakom krivičnom delu koje je motivisano rodnim identitetom i seksualnom orijentacijom osnovni motivi posmatraju u kontekstu otežavajućih okolnosti, ipak još nije dovoljno istraženo do koje mere je homofobija u srži zločina iz mržnje. NVO CEL Kosovo potvrđuje činjenicu da je naše razumevanje društva u smislu kolektivnih stavova pojedinaca prema LGBTQI+ zajednici nejasno 2022. godine; poslednje istraživanje o stavovima datira iz 2015. U pismu u odgovoru MLJP-a, KP navodi da je na centralnom nivou imenovan koordinator za slučajeve zločina iz mržnje koji prati sve izveštaje, informacije, prima i ažurira sve primljene izveštaje, kao i prosleđuje sve statistike slučajeva za svaki mesec ili čak u različitim periodima na zahtev rukovodstva KP.³⁵⁴

270. Izveštaj Evropske komisije o stanju ljudskih prava tokom 2022. skreće pažnju na porast slučajeva nasilja u porodici nad osobama iz LGBTQI+ zajednice, ali ne daje podatke o broju incidenata. Za sada, u opštini Priština postoji jedna sigurna kuća za zaštitu pojedinaca koje su njihove porodice izbacile i koje su i žrtve drugih zbog njihovog rodnog identiteta i seksualne orijentacije.³⁵⁵ CEL Kosovo izveštava da na zvaničnom nivou nije obezbeđen nikakav institucionalni smeštaj za žrtve

350 Mreža za ljudska prava (2022), [Izjava povodom izjava Dude Balje o istopolnim brakovima](#).

351 Kosovo 2.0 (2022), [Let's talk: A lot of homophobia over a single sentence](#).

352 Ekonomika online, [Avokati i popullit mbështet martesat mes gjinisë së njëjtë, ka një vërejtje për Kodin Civil](#).

353 Komisija EU (2022), [Kosovo Report 2022](#).

354 KP (2022), e-mail odgovor MLJP-u u vezi sa preporukama 2021 zajedničkog izveštaja OCD o ljudskim pravima na Kosovu.

355 Komisija EU (2022), [Kosovo Report 2022](#).

iz LGBTQI+ zajednice. NVO naglašava da do sada samo NVO nude mreže pomoći, dok CEL Kosovo nudi hitan smeštaj za odrasle bez zaštitne mreže.

271. Kosovske institucije tek treba da usvoje konkretne strategije za promovisanje prihvatanja kosovskog društva prema ljudima sa LGBTQI+ pozadinom. Trenutno, iako Kancelarija za dobro upravljanje izrađuje akcione planove i strategije za uklanjanje stigme koja se vezuje za pripadnike LGBTQI+ zajednice, VK tek treba da konkretizuje akciju u promovisanju statusa ove zajednice. Trenutno, VK nije uspela da pokrene kampanje za povećanje nivoa prihvatanja pojedinaca iz zajednice LGBTQI+ u javnom domenu ili kod kuće.

272. U domenu zdravlja, institucije na Kosovu nisu opremljene za promene polova, hormonske terapije ili bilo koju drugu vrstu mera koja je od koristi izričito za LGBTQI+ zajednice. Naprotiv, prema NVO CEL Kosovo, dobrovoljna davanja krvi članova zajednice nisu prihvaćena od strane zdravstvenih institucija zbog stigme vezane za povezanost između pripadnika LGBTQI+ zajednice i polno prenosivih bolesti, uključujući HIV.³⁵⁶

273. U vezi gorenavedenog, postoji značajan nedostatak finansiranih istraživanja koja ažuriraju društveno shvatanje u vezi dobrobiti pojedinaca iz LGBTQI+ zajednice. Poenta u slučaju se odnosi na stopu maltretiranja LGBTQI+ osoba na osnovu činjenične ili percipirane seksualne orijentacije, rodnog identiteta i karakteristika rodnog izražavanja. Međutim, prema NVO CEL Kosovo, u isto vreme, broj samoubistava, samopovređivanja koji rezultuju anksioznošću i depresijom među LGBTQI+ zajednicom nastavlja da raste.

274. Nedostatak ažuriranih empirijskih ispitivanja, studija, kampanja i drugih zvanično finansiranih inicijativa koje se tiču socijalno-ekonomske i psihološke dobrobiti ovog segmenta stanovništva prati neaktivnost zvaničnih institucija na promovisanju prava LGBTQI+ zajednice. Ovo zauzvrat odražava sveukupni dvosmislen stav VK prema ovoj društvenoj grupi, čime se otkriva fundamentalni nesklad između zvaničnih principa demokratije i inkluzije i činjenične realnosti isključivanja zasnovane na seksualnoj orijentaciji i rodnom izražavanju.

275. Kao rezultat stigme vezane za LGBTQI+ zajednicu, strah od izjašnjavanja je opipljiv među ovom grupom. Slučajevi ljudi koji se otvoreno izjašnjavaju o svojoj seksualnoj orijentaciji kao nehetero ili nebinarni rodni identitet su malobrojni i samo među njima. U tom smislu, prvi kvir bar u Prištini, Bubble Pub, služi kao jedini kafić u vlasništvu LGBTQI+ na Kosovu, koji se otvoreno profliše kao kvir bar.³⁵⁷ Za ovu inicijativu vlasnik i aktivista Lend Mustafa je osvojio nagradu aktiviste godine 2022. godine, koju je YIHR KS dodelio tokom Sedmice ljudskih prava 2022.³⁵⁸

356 CEL Kosovo (2022), doprinos zajedničkom izveštaju OCD o ljudskim pravima na Kosovu u 2022.

357 Libertas (2022), *'Fluska' e personave LGBTI+ në zemër të Prishtinës*.

358 YIHR KS (2022), doprinos zajedničkom izveštaju OCD o ljudskim pravima na Kosovu 2022.

276. LGBTQI+ zajednica je organizovala Paradu ponosa u Prištini na Kosovu po šesti put zaredom, uz podršku različitih organizacija civilnog društva i aktivista. Događaj obuhvata niz aktivnosti, kao što su projekcije filmova, panel diskusije, umetničke izložbe i koncerti. Cilj Parade ponosa u Prištini je da podigne svest o izazovima sa kojima se suočava LGBTQI+ zajednica na Kosovu i da promovise njihova prava i uključivanje u društvo. Organizovanje Parade ponosa u Prištini na Kosovu je naišlo na protivljenje konzervativnih i verskih grupa, što je dovelo do zabrinutosti za bezbednost i potrebe za policijskom zaštitom tokom događaja. Uprkos ovim izazovima, LGBTQI+ zajednica na Kosovu nastavlja da radi na postizanju većeg prihvatanja i jednakosti, uključujući priznavanje istopolnih partnerstava i zaštitu od diskriminacije. Promocija gej prava na Kosovu je proces koji je u toku, a Nedelja ponosa u Prištini igra ključnu ulogu u stvaranju vidljivosti i izgradnji momentuma ka inkluzivnijem i pravednijem društvu.

277. Tokom perioda januar-oktobar, NVO D4D je sproveo studiju onlajn govora mržnje prema LGBTQI+ zajednici, za koju su utvrdili da je povećana tokom Parade ponosa i diskusija o nacrtu Građanskog zakonika. U tom pogledu, oni su otkrili da mediji koriste provokativne naslove i podstiču javne reakcije naslovima uključujući: „Kako je žena sa maramom vodila Dugu: Zanimljivi trenuci sa Parade ponosa“. Još jedan primer koji oblikuje javno mnjenje su javne debate. Pitanja o LGBTQI+ na televiziji ili u medijima na Kosovu uključuju pozivanje gostiju sa dubokim verskim uverenjima, što dovodi do porasta govora mržnje prema zajednici na platformama društvenih medija. Za borbu protiv govora mržnje važno je biti svestan o ovim pitanjima i izbegavati senzacionalistički jezik u medijima.³⁵⁹

278. Preporuke

- Javno tužilaštvo treba da obezbedi da zločini iz mržnje usmereni ka LGBTQI+ zajednici budu delotvorno procesirani i kažnjeni po službenoj dužnosti;
- KP treba da efikasno deluje u slučajevima govora mržnje i zločina iz mržnje protiv LGBTQI+ osoba;
- MONTI treba da uključi informacije o LGBTQI+ osobama u nacionalni obrazovni sistem u cilju promovisanja svesti i prihvatanja različitosti;
- VK bi trebalo da obezbedi finansiranje i podršku LGBTQI+ organizacijama da obavljaju svoj posao i da se angažuju u zastupanju;
- Treba ponuditi programe za širu javnost u kojima će se edukovati o pitanjima LGBTQI+, uključujući izazove sa kojima se suočava zajednica i značaju jednakosti i inkluzije;
- Trebalo bi obezbediti više podrške kako bi se zadovoljila potreba za psihološkom podrškom za LGBTQI+ osobe;
- Nadležne institucije (VK, SK) treba da obezbede adekvatno zaokruživanje pravnog okvira u pogledu priznavanja pola kako bi se trajno zagarantovalo ostvarivanje ovog prava;

- SK treba da ispravi neustavne odredbe o braku i vanbračnoj zajednici u okviru Nacrta građanskog zakonika;
- Opština Priština treba da nastavi sa izgradnjom sigurne kuće za LGBTQI+;
- SK treba da usvoji Nacrt građanskog zakonika kako bi se osiguralo da istopolni parovi imaju ista prava kao i ostali parovi i iskorenila diskriminacija na osnovu seksualne orijentacije i rodnog identiteta u zakonu o porodici.

7.7 Ljudi u pokretu

279. Zakonodavni okvir Kosova promoviše i olakšava bezbedan povratak „interno raseljenih lica“ u članu 156. Ustava, dok istovremeno garantuje pomoć u vraćanju imovine i svojine.³⁶⁰ Štaviše, u januaru 2018. VK je donela Uredbu br. 01/2018 za povratak raseljenih lica i trajna rešenja. Uredba, između ostalog, definiše odgovornosti nadležnih i organa za donošenje odluka i implementaciju, kao i procedure i kriterijume za pomoć.

280. Institucionalni mehanizmi odgovorni za pomoć povratnicima i interno raseljenim licima su definisani Uredbom br. 01/2018 za povratak raseljenih lica i trajna rešenja. Kao i prethodnih godina, opštinske komisije za povratak ne daju prioritet slučajevima na osnovu kriterijuma ugroženosti prilikom pružanja pomoći, u skladu sa članom 10. Centralna komisija za razmatranje nastavlja da funkcioniše u suprotnosti sa članom 25.3 Uredbe jer ne odražava sastav etničke raznolikosti, pošto su svi njeni članovi iz zajednice K-Srba. Krajem godine, VK je osnovala Centralnu žalbenu komisiju, koja ima mandat da razmatra žalbe protiv Centralne komisije za razmatranje. Ministarstvo za zajednice i povratak je još uvek u procesu izrade Strategije za zaštitu i unapređenje prava zajednica 2022-2026.³⁶¹

281. Postoje značajne nedoslednosti u sprovođenju politike koja uključuje povratnike i interno raseljena lica. Na osnovu pravnog okvira Kosova, raseljenim licima je zagarantovano pravo da se vrate u svoje mesto porekla. Neke povratničke porodice koje borave u privatnom smeštaju su izložene kontinuiranom pritisku stanodavaca da budu deložirane jer zbog njihovog lošeg socijalno-ekonomskog stanja nisu u mogućnosti da pokriju troškove zakupa i komunalije.³⁶² Isto tako, postoje slučajevi koje je Centralna komisija za razmatranje odobrila 2011. i koji još nisu stambeno zbrinuti. Posrednički projekti i dalje imaju za cilj samo grupu odabranih opština, tako da je pomoć u povratku u drugim opštinama zanemarena.

360 Ustav Kosova (2008).

361 AT (2022), doprinos zajedničkom izveštaju OCD o ljudskim pravima na Kosovu u 2022.

362 AT (2022), doprinos zajedničkom izveštaju OCD o ljudskim pravima na Kosovu u 2022.

282. U skladu sa članom 15.2 Uredbe br. 2018/01 za povratak raseljenih lica i održiva rešenja, povratnici i interno raseljena lica mogu koristiti i zakup kao meru privremenog smeštaja. Vredi napomenuti da ovaj mehanizam nije u potpunosti funkcionalan pošto većina opština nije predvidela budžetske linije niti izdvojila sredstva za sprovođenje člana 15.2 Uredbe. Štaviše, 37 romskih, aškalijских i egipatskih porodica koje su se 2017. vratile iz Severne Makedonije nastavljaju da se suočavaju sa izazovima u realizaciji napora za održivu integraciju i još uvek nemaju stalno stambeno rešenje. Sve ove povratničke porodice borave u privatnim smeštajima u Uroševcu, Gnjilanu, Prištini, Obiliću i Peći. Predsednik opštine Obilić je osnovao radnu grupu za rešavanje pitanja 11 povratničkih porodica koje su izrazile interesovanje za naseljavanje u opštini, ali bez konkretnih rezultata.³⁶³ Prema nevladinoj organizaciji Advancing Together, postoji ukupno 89 porodica bez zemlje, uglavnom iz zajednica K-Roma, K-Aškalija i K-Egipcana, a koji su povratnici/IRL.³⁶⁴

283. Proces upisa prava na korišćenje imovine korisnika donatorskog stambenog programa na opštinskom zemljištu u opštinskim katastarskim knjigama u Južnoj Mitrovici i dalje nije rešen zbog stalnih zakonskih prepreka. Ukupno je izgrađeno 288 kuća u naselju „Fidanishte“ za zajednice K-Roma, K-Aškalija i K-Egipcana preko različitih međunarodnih donatora. Upis 74 slučaja, za koje je Opštinsko odeljenje za urbanizam prikupilo relevantnu dokumentaciju, je zaustavljen prema članu 13.3 Administrativnog uputstva br. 09/2020 o tarifama usluge za registraciju prava na nepokretnu imovinu koje predviđa uplatu od pedeset (50) evra naknade za svaku katastarsku jedinicu kada je vlasnik vlada ili opština u trajanju od četrdeset (40) do devedeset devet (99) godina. Pored toga, opština uslovljava registraciju plaćanjem poreza na imovinu i dugova za račune za smeće. Pogođene porodice se osećaju nesigurno jer ne poseduju relevantnu imovinsku dokumentaciju koja će im omogućiti bezbedno i nesmetano korišćenje imovine.³⁶⁵

284. Urbana povratnica K-Srпкиnja u Đakovici još uvek živi u nerenoviranom stanu zbog imovinskog spora sa opštinom Đakovicom. Ombudsman je 25. avgusta 2022. izdao izveštaj u kome preporučuje predsedniku opštine Đakovice da dozvoli renoviranje stana u skladu sa Uredbom za povratak raseljenih lica i održiva rešenja, kao i da poštuje jezička prava. Treba naglasiti da Osnovni sud u Đakovici nije sazvaо ročište za rešavanje imovinskog spora, čime je omeo njen pun pristup imovinskim pravima i odgovarajućim uslovima za njenu reintegraciju.³⁶⁶

285. Ograničen broj povratnika (8) se i dalje suočava sa izazovima/preprekama tokom procesa dobijanja dokumenata o građanskom statusu. Deca koja su rođena van institucija i nemaju roditeljsku dokumentaciju imaju poteškoća da steknu pravni identitet i uživaju svoja prava u pristupu pravima i uslugama. Postoje i drugi problemi koji utiču na upis rođene dece kao što su nedostatak dokumenata iz zemlje porekla (majke) i tehničke greške u dokumentima u poređenju sa podacima u matičnim knjigama.³⁶⁷

363 AT (2022), doprinos zajedničkom izveštaju OCD o ljudskim pravima na Kosovu u 2022.

364 AT (2022), doprinos zajedničkom izveštaju OCD o ljudskim pravima na Kosovu u 2022.

365 AT (2022), doprinos zajedničkom izveštaju OCD o ljudskim pravima na Kosovu u 2022.

366 AT (2022), doprinos zajedničkom izveštaju OCD o ljudskim pravima na Kosovu u 2022.

367 AT (2022), doprinos zajedničkom izveštaju OCD o ljudskim pravima na Kosovu u 2022.

286. Određeni broj povratnika se u raseljenju venčao sa stranim partnerima koji nakon povratka nisu ispratili procedure dobijanja privremene boravišne dozvole na Kosovu u proceduri spajanja porodice. Ova lica često nemaju važeće pasoše iz zemlje porekla i nemaju sredstava da otputuju van Kosova kako bi podnela odgovarajući zahtev za dobijanje privremene boravišne dozvole. Prema članu 5.5. Uredbe br. 09/2019 za integraciju stranaca, stranci sa dozvolom za privremeni boravak imaju pravo na zapošljavanje, samozapošljavanje i stručno osposobljavanje, ali ne i na socijalnu zaštitu. Slučajevi za socijalnu pomoć se obrađuju kroz kategoriju roditelja koji se samostalno izdržava.³⁶⁸

287. Pristup pravnoj pomoći za povratnike i interno raseljena lica na Kosovu i dalje predstavlja izazov zbog nedostatka informacija o kosovskoj Agenciji za besplatnu pravnu pomoć (ABPP), neispunjavanja kriterijuma za ispunjavanje uslova, nedostatka relevantne kosovske dokumentacije, nedovoljnog poznavanja proceduralnih/aplikacionih pitanja, finansijskih poteškoća i udaljenih lokacija. Ovakva potrebna pravna pomoć će omogućiti povratnicima i interno raseljenim licima pristup pravima i uslugama, vraćanje imovinskih prava, kao i socijalna i druga finansijska prava.³⁶⁹

288. Politička klima na Kosovu koja je iskomplikovana dijalogom Kosova i Srbije i teška socijalno-ekonomska situacija svih zajednica su neki od faktora koji su doveli do povećanja broja bezbednosnih incidenata. Period u razmatranju se karakterizuje velikim brojem zastrašivanja, napada na bogomolje, fizičkim napadima, krađama i oštećenjem imovine. Na osnovu procesa monitoringa NVO Advancing Together, od 1. januara do 29. decembra 2022. je registrovao 72 incidenta u kojima su učestvovalе nevećinske zajednice. Povratničke zajednice su bile pogođene u 28 incidenata, a raseljene u 2 navrata.³⁷⁰

289. Zakon br. 04/L-032 o preduniverzitetskom obrazovanju je osnovni zakon koji uređuje preduniverzitetski obrazovni sistem na Kosovu. Zakon predviđa da „nijedno lice neće biti uskraćeno za pravo na obrazovanje“ i zahteva od MONTI-ja da prilikom planiranja, upravljanja i pružanja preduniverzitetskog obrazovanja vodi računa o međunarodno prihvaćenim normama, pravima deteta, zaštiti grupa u ugroženim situacijama i promovisanju rodne ravnopravnosti. Navodno je osnovna škola „Mustafa Bakija“ u Đakovici odbila da upiše četvoro dece povratnika Egipćana iz Ali Ibra/Kolonije, Đakovica, u prvi razred osnovnog obrazovanja uz opravdanje popunjenog broja upisanih učenika. Nakon zagovaranja Advancing Together, svo četvoro dece je zatim upisano jer su predstavnici osnovnih škola tvrdili da roditelji nisu poštovali rokove za upis.³⁷¹

290. Zbog izazova u reintegraciji, porodice koje su suočene sa siromaštvom i nezaposlenošću jednostavno nisu zainteresovane da se upoznaju sa pravima deteta. Deca se koriste za prosjačenje na ulici, prikupljanje sirovina kako bi se ostvarili prihodi za porodice, pa su stoga prinuđena da prekin-

368 AT (2022), doprinos zajedničkom izveštaju OCD o ljudskim pravima na Kosovu u 2022.

369 AT (2022), doprinos zajedničkom izveštaju OCD o ljudskim pravima na Kosovu u 2022.

370 AT (2022), doprinos zajedničkom izveštaju OCD o ljudskim pravima na Kosovu u 2022.

371 AT (2022), doprinos zajedničkom izveštaju OCD o ljudskim pravima u 2022.

u školovanje ili da ne pohađaju obrazovanje redovno. Postoji 77 dece povratnika koja su bila uključena u dečiji rad u različitim oblicima, uglavnom iz zajednica K-Roma, K-Aškalija i K-Egipćana.³⁷² Kosovo je zabeležilo napredak u rešavanju zaštite dece i njihovih prava kroz usvajanje Zakona br. 06/L-084 o zaštiti deteta³⁷³, ali treba još da se radi kako bi se sprečilo i efikasno odgovorilo na zlostavljanje, eksploataciju i zapostavljanje dece. Nedostatak kompetentnih službenika u institucijama za dečju zaštitu i nedostatak podzakonskih akata o institucionalnim mehanizmima i koordinaciji preventivnih aktivnosti otežava napredak ka iskorenjivanju ove pojave.³⁷⁰

291. Prema podacima koje je dostavio UNHCR Kosovo, broj povratka na Kosovo je tokom izveštajnog perioda iznosio 118 dobrovoljnih povratka među pripadnicima nevećinskih zajednica, koji su bili raseljeni unutar i van Kosova. Među ovim povratnicima, evidentirano je 57 žena i 61 muškarac, koje čini 59 K-Srba, 19 K-Roma, 10 K-Aškalija, 13 K-Egipćana i 17 K-Albanaca. Ovo dovodi do kumulativnog broja raseljenih lica iz nevećinskih zajednica koji su postigli održiva rešenja na Kosovu na 29.075 od 2000. Broj za 2022. predstavlja značajan pad u odnosu na 2021. u kojoj je zabeležen ukupan broj od 473 povratnika.³⁷⁴

292. Postoje 24 povratničke porodice K-Roma, K-Aškalija i K-Egipćana u Naklu, Peć, koje se suočavaju sa problemima sa sanitarnim uslovima i izložene su zdravstvenom riziku. Sve porodice su priključene na dve septičke jame koje su često zapušene i izlivaju se u njihove kuće. Lokalne vlasti nisu pronašle modalitete da redovno čiste septičke jame, uprkos pozivima stanovnika.³⁷⁵

293. Kosovo ostaje tranzitna ruta za mešovita kretanja. Broj izbeglica/migranta koji prolaze kroz Kosovo, kao dela Balkanske rute je 2022. godine smanjen za približno 40 odsto u odnosu na prethodnu godinu. Tokom 2020. je bilo 1.410 zahteva za status međunarodne zaštite, a zatim je usledio značajan pad broja zahteva 2021. sa samo 590. Tokom 2022. (do sredine novembra) evidentirano je ukupno 511 zahteva za dobijanje statusa međunarodne zaštite. Od 2008. 126 lica je dobilo status izbeglice na Kosovu, dok je 35 bilo u statusu supsidijarne zaštite sa jednogodišnjim rokom za razmatranje.³⁷⁶

294. Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju između EU i Kosova postavlja temelje za saradnju između EU i Kosova u vezi azila i stav koji odražava standarde koji su dobijeni u okviru Ženevske konvencije iz 1951. godine o statusu izbeglica. Ovo uključuje Protokol iz 1967. kojim se osigurava princip nenasilnog vraćanja i ljudska prava tražilaca azila i izbeglica.³⁷⁷

295. Generalni sekretar Ministarstva unutrašnjih poslova je 2022. osnovao Radnu grupu za ocenu Zakona br. 06/L-026 o azilu. Nakon ocenjivanja ovog zakona, radna grupa je objavila izveštaj u kojem je konstatovano da za Zakon o azilu nije potrebno revidiranje i da institucije nisu imale poteškoća u njegovoj primeni. Pravni okvir predviđa procedure prijema i početnog tretiranja podnosioca zahteva za međunarodnu zaštitu; procedure i standarde razmatranja i odlučivanja po zah-

372 AT (2022), doprinos zajedničkom izveštaju OCD o ljudskim pravima na Kosovu u 2022.

373 [Službeni list Republike Kosovo](#) (2022).

374 Savet bezbednosti UN (2022), [Kosovo Report of the Secretary-General 2022](#).

375 Advancing Together (2022), [Izveštaj o izazovima održivosti i reintegracije povratnika/IRL – 2022](#).

376 CRP/K (2022), statistika i doprinos zajedničkom izveštaju OCD o ljudskim pravima na Kosovu u 2022.

377 CRP/K (2022), doprinos zajedničkom izveštaju OCD o ljudskim pravima na Kosovu u 2022.

tevim za međunarodnu zaštitu; interni pravilnik o radu Centra za azil, pravilnik o radu Nacionalne komisije za izbeglice kao druge upravne instance; kao i Uredbu o integraciji stranaca. 2022. je izrađen i stupio je na snagu Priručnik za ekonomsku integraciju stranaca.³⁷⁸

296. U svetlu nedavnih promena u zakonodavstvu EU i potrebe da se tretiraju pravne rupe koje su primećene u njegovoj primeni, VK je pokrenula novi Nacrt Zakona br. 04/L-219 o strancima. 2022. godine je otvoren novi Prihvatni centar za migrante; institucija centra odgovara zahtevima novog zakona jer predviđa osnivanje novih instituta kao što je tolerisani status za strance. Podzakonski akti tek treba da budu usvojeni u vezi rada ovog centra.³⁷⁹

297. Kako su vlasti postajale sve sigurnije u implementaciju zaštite izbeglica, što je delom rezultat pomoći koju pruža CRP/K, to je osobama sa priznatim statusom međunarodne zaštite odobran veći pristup različitim programima pomoći kao što su smeštaj, socijalna pomoć, kursevi jezika i obrazovanje, osiguranje prehrambenih i neprehrambenih proizvoda, kao i pružanja pomoći u zapošljavanju.³⁸⁰ Kosovo je takođe prošle godine preduzelo nekoliko pozitivnih koraka u vezi sa ljudima u pokretu kada je pruženo utočište ukrajinskim novinarima koji su bili primorani da napuste svoju zemlju nakon ruske invazije. VK će dati prioritet novinarkama koje će izabrati Evropska federacija novinara (EFN) i Evropski centar za slobodu štampe i medija (ECSŠM).³⁸¹

298. Preporuke

- VK treba da obezbedi pristup pravima i osnovnim uslugama za sve tražioce azila i izbeglice na blagovremen i koordinisan način;
- VK treba da unapredi međuinstitucionalnu saradnju i koordinaciju kako bi efikasno odgovorila na potrebe i zahteve priznatih izbeglica i lica sa statusom supsidijarne zaštite na Kosovu za njihovu pravnu i socijalno-ekonomsku integraciju;
- VK treba da nastavi sa trajnim stambenim rešenjima za povratnike iz Severne Makedonije;
- Ministarstvo za zajednice i povratak treba da sprovede analizu u vezi sa usklađivanjem postojeće Uredbe o povratku raseljenih lica i održivim rešenjima sa Strategijom za zaštitu i unapređenje prava zajednica 2022-2026;
- Opštinske vlasti treba da pokrenu aktivnosti izgradnje poverenja u oblastima u kojima su se vratili K-Srbi;
- VK bi trebalo da oslobodi od plaćanja poreza i izdati uputstva opštinama o legalizaciji imovine povratnika i IRL koju su finansirali donatori/kosovske institucije.

378 CRP/K (2022), doprinos zajedničkom izveštaju OCD o ljudskim pravima na Kosovu u 2022.

379 CRP/K (2022), doprinos zajedničkom izveštaju OCD o ljudskim pravima na Kosovu u 2022.

380 CRP/K (2022), doprinos zajedničkom izveštaju OCD o ljudskim pravima na Kosovu u 2022.

381 Balkan Insight (2022), [Kosovo welcomes first Ukrainian journalist fleeing war](#).

8. Odeljak D: UKRŠTENA PITANJA/POSEBNA PITANJA LJUDSKIH PRAVA

8.1 Tranziciona pravda i ljudska prava

299. Definicija tranzicione pravde u ovom dokumentu proizilazi iz OHCHR-a, koji je definiše u odnosu na ljudska prava kao cilj da se „pruži priznanje žrtvama, poveća poverenje pojedinaca u državne institucije, ojača poštovanje ljudskih prava i promovise vladavina zakona kao korak ka pomirenju i sprečavanju novih kršenja”.³⁸² Sveobuhvatan pristup tranzicionoj pravdi može olakšati procese pomirenja i doprineti transformaciji kosovskog društva u inkluzivniji entitet koji dele sve etničke zajednice. Zaista, prevazilaženje animoziteta i pružanje potrebnog priznanja žrtvama rata kroz različite oblike pravde može pomoći da se utre put ka pomirenju.

300. VK je 2021. imenovala Radnu grupu stručnjaka za izradu Sveobuhvatne strategije tranzicione pravde koja je trebala da „ujedini sve prethodne inicijative”.³⁸³ Međutim, kao što je navedeno u prethodnom izveštaju, većina dosadašnjih inicijativa je bila manjkava zbog nedostatka političke volje i ozbiljnog angažovanja relevantnih aktera da se donese konkretan akcioni plan. Posebno, kao i kod drugih vlada, sadašnja VK je poništila prethodne inicijative i počela iznova. Kontinuirano negiranje prethodnih projekata u korist novoosnovanih inicijativa negativno utiče na oblast SP i ometa pozitivan napredak.³⁸⁴ Prema MP-u, Nacrt strategije je „usredsređen na žrtvu” i „rodnu osjetljivost”, čime se daje glas ženama koje su do sada bile nedovoljno zastupljene u narativu. Prema NVO MPRC, od vitalnog značaja u ovom pogledu je bilo obezbeđivanje reparacija preživelim i njihovim rođacima za pretrpljena kršenja i uspostavljanje poverenja u legitimitet vlade i vladavinu prava u ovom procesu.³⁸⁵ Iako je nacrt strategije trebao da bude objavljen za raspravu u septembru 2022. godine, proces izrade je još u toku. Prema NSI, ostaje da se razmotri pitanje inkluzivnosti sa posebnim osvrtom na to kako će zločini koji su počinjeni na Kosovu 1998-2000. godine biti jednako tretirani za žrtve svih etničkih grupa.³⁸⁶

301. Zakonodavstvo odozgo nadole koje se odnosi na tranzicionu pravdu uključuje tri glavne zakonske odredbe. Prvi je Zakon br. 04/L-023 o nestalim licima, koji se bavi zaštitom prava i interesa nestalih lica i članova njihovih porodica. Tačnije, usredsređuje se na pravo članova porodice da saznaju istinu o sudbini svojih nestalih najmilijih. Proces izmena i dopuna zakona je pokrenut 2021. godine, ali je usvajanje odloženo. Kašnjenje u izradi novog zakona o nestalim licima izaziva sve veću frustraciju među članovima porodica kojima je obećano da će im zakon dati pravo na dve penzije – jednu starosnu i drugu kao naknadu zato što su članovi porodice nestalih lica. Trenutno su prinuđeni da biraju između ove dve.³⁸⁷ Zakon br. 04/L-023 predviđa osnivanje Vladine komisije

382 OCHR (2022), [transitional justice and human rights](#).

383 Premijer Albin Kurti (2021) citiran u Osorio (2022) za Fond za humanitarno pravo Kosovo (FHP), [Towards a national transitional justice strategy for Kosovo](#).

384 Nora Ahmetaj (2022), doprinos zajedničkom izveštaju OCD o ljudskim pravima na Kosovu.

385 MPRC (2022), doprinos zajedničkom izveštaju OCD o ljudskim pravima na Kosovu.

386 NSI (2022), doprinos zajedničkom izveštaju OCD o ljudskim pravima na Kosovu.

387 Bota Sot (2022), [Vazhdon zvarritja e Projektligjit për personat e zhdukur, heshtje nga institucionet](#).

za nestala lica. Zakon br. 04/L-023 pokriva period sukoba između 1. januara 1998. i 31. decembra 2000. godine i kao takav zanemaruje slučajeve lica nestalih izvan zvaničnog vremenskog okvira rata na Kosovu. Drugi je Zakon br. 04/L-054 o statusu i pravima palih boraca, invalida, veterana, pripadnika Oslobođilačke vojske Kosova, žrtava seksualnog nasilja u ratu i civilnih žrtava i njihovih porodica. Svrha Zakona br. 04/L-054 je definisanje podrške u smislu finansijskih penzija i drugih beneficija za kategorije preživelih u sukobu, uključujući porodice nestalih osoba. Definisani u smislu kosovske penzijske šeme, kriterijumi utvrđeni ovim zakonom predviđaju finansijsku podršku. Konačno, Zakon br. 05/L-060 o sudskoj medicini, koji je stupio na snagu aprila 2016. godine, predviđa osnivanje Instituta za sudsku medicinu pod okriljem Ministarstva pravde. Član 15. ovog zakona predviđa, između ostalog, da je Institut nadležan za „pretraživanje, nalaženje i otkopavanje, kao i određivanje sudbine, identifikaciju i predaju posmrtnih ostataka nestalih lica koja se povezuju ratom na Kosovu“. Pored toga, Zavod je zadužen za „održavanje kontakata sa porodicama nestalih i saradnju sa domaćim i stranim organizacijama i institucijama, koje su uključene u proces rasvetljavanja sudbine nestalih“.³⁸⁸

302. Zakonske odredbe definisane Zakonom br. 04/L-023 i Zakonom br. 04/L-054 postavljaju brojna ograničenja za korisnike. MPRC i NSI nezavisno naglašavaju diskriminatornu prirodu zakona jer primorava članove porodice da odluče da li će primati navodnu radnu penziju ili penziju po Zakonu br. 04/L-054, pošto nemaju pravo na obe. Odgovarajući prihodi su različite prirode i ne bi trebalo da se mešaju jedan sa drugim. Konkretno, ističu da finansijska sredstva za štetu pretrpljenu tokom rata treba adekvatno nazvati reparacijama, a ne penzijama. Iako je 2019. podneta peticija za izmenu ove prakse u Komisiji za ljudska prava, rodnu ravnopravnost, nestala lica i peticije, koja je uzeta u obzir u Koncept dokumentu za status nestalih lica, u stvarnosti zahteve članova porodica tek treba ispuniti tokom izveštajnog perioda 2022.³⁸⁹

303. Dodatni oblik diskriminacije u pogledu nestalih lica i članova njihovih porodica, koji su nestali nakon 20. juna 1999. godine, pogađa prvenstveno lica iz nevećinskih zajednica. Naime, kada se pronađu posmrtni ostaci takve osobe, ona se više ne smatra nestalom osobom, već civilnom žrtvom rata. Međutim, krajnji datum da se osoba koja je poginula u ratu na Kosovu smatra civilnom žrtvom je kraj 20. juna 1999. godine; to znači da porodice nestalih lica nisu u mogućnosti da ostvare svoje pravo na socijalna davanja od trenutka pronalaska njihovog nestalog člana porodice, ako je osoba nestala nakon ovog datuma, pošto kosovski pravni okvir ne prepoznaje takvo pravo. Ova odredba posebno pogađa pripadnike nevećinskih zajednica na Kosovu jer oni čine većinu nestalih nakon kraja juna 1999.³⁹⁰

304. Slična zabrinutost u vezi sa vremenskim okvirom počinjenih ratnih zločina se javlja i u Nacrtu zakona o institutu za zločine počinjene tokom rata na Kosovu.³⁹¹ Ovaj nacrt zakona, koji je SK usvojila u prvom čitanju u maju 2022. godine, imaće za cilj „uspostavljanje, organizovanje, funk-

388 NSI (2022), doprinos zajedničkom izveštaju OCD o ljudskim pravima na Kosovu.

389 NSI (2022), [Igra brojeva: Rešavanje pitanja nestalih 20 godina kasnije](#)

390 NSI (2022), doprinos zajedničkom izveštaju OCD o ljudskim pravima na Kosovu.

391 NSI (2022), doprinos zajedničkom izveštaju OCD o ljudskim pravima na Kosovu u 2022.

cionisanje i utvrđivanje nadležnosti Instituta za zločine počinjene tokom rata na Kosovu”.³⁹² NVO NSI napominje da zakon ne garantuje jednak tretman, dokumentovanje i istraživanje svih ratnih zločina počinjenih na Kosovu. Na osnovu člana 1. ovog zakona, vremenski okvir ratnih zločina je period od 1. januara 1998. do 20. juna 1999. godine. Međutim, stav 2 člana 2. ovog zakona navodi da „istraživanja i dokumentacija iz st. 1. ovog člana, mogu se primeniti na zločine počinjene posle ratnog perioda, u vezi sa ratom, najkasnije do 31. decembra 2000. godine”. Dodatno, nije predviđena uloga predstavnika nevećinskih zajednica. Još jedno pitanje koje je pokrenula YIHR KS se odnosilo na izraz „zločini tokom rata” jer ne precizira vrstu zločina. Ovo bi u budućnosti moglo da podstakne pitanja o inkluzivnosti istraga koje sprovodi institut. Uz to, YIHR KS je preporučila da Institut bude nezavisna institucija kako bi se izbegao politički uticaj i izveštavalo SK.³⁹³

305. Pored relevantnog zakonodavstva, institucionalni mehanizmi i upravna tela koja se bave slučajevima nestalih lica u sukobima se sastoje od niza institucija. Prvo, Komisija Vlade Kosova za nestala lica (VKNL) je vladina agencija koja ima zadatak da rukovodi, nadgleda, usklađuje i koordiniše sve slučajeve i aktivnosti o nestalim licima. To uključuje usklađivanje lokalnih institucija, kao i regionalnu saradnju i međunarodnu komunikaciju. U skladu sa Zakonom br. 04/L-023 o nestalim licima, članovi ove komisije treba da budu predstavnici većine ministarstava, kao i tri predstavnika članova porodica nestalih lica, među kojima je najmanje jedan nevećinskog etničkog porekla. Kako je MPRC primetio, VKNL ostaje nepotpuna tokom perioda izveštavanja jer od 2020. nema nevećinskog člana. NSI dalje potvrđuje da je Savez udruženja porodica kidnapovanih i nestalih sa sedištem u Gračanici, pozvao premijera da bez daljeg odlaganja imenuje zamenika predsednika, ali to se još nije dogodilo u 2022. godini.

306. Mehanizmi Radne grupe za nestala lica (RGNL) su prvi put uspostavljeni kao humanitarna inicijativa od strane Međunarodnog komiteta Crvenog krsta (MKCK) 2004. godine. Glavni cilj je da se obezbedi veza za olakšavanje razmene informacija između vlasti u Beogradu i Prištini o nestalim licima i lokacijama (masovnih) grobnica.³⁹⁴ U svojim aranžmanima RGNL je odlučila da održava redovne sastanke radi prenošenja zajedničkih informacija o mestu gde se nalaze nestala lica u prisustvu članova porodica i relevantnih aktera. Međutim, od 2019. sastanci radne grupe se ne održavaju zbog politizacije grupe. Posebno, delegacija Prištine odbija da sarađuje sa predsedavajućim u Beogradu zbog njegove navodne umešanosti u kriminalne aktivnosti tokom sukoba na Kosovu 1998-1999. godine, tražeći njegovu hitnu zamenu.³⁹⁵ Delegacija Beograda odbacuje zahtev Prištine da smeni predsedavajućeg jer smatra da su optužbe na račun predsedavajućeg neosnovane. Politizacija ovog pitanja se pojavila kao značajna prepreka u procesu rasvetljavanja slučajeva nestalih osoba.³⁹⁶ S druge strane, Komisija SK za ljudska prava, rodnu ravnopravnost, nestala lica i peticije je funkcionalan mehanizam koji se bavi svim pitanjima koja se odnose na ljudska prava uključujući prava nestalih i njihovih porodica.

392 Kosova Press (2022), [The government paves the way for the establishment of the Institute for Crimes Committed During the War in Kosovo](#).

393 YIHR KS (2022), doprinos zajedničkom izveštaju OCD o ljudskim pravima na Kosovu 2022.

394 UNHRSP (2022), [Special Rapporteur on the Promotion of Truth, Justice, Reparation and Guarantees of Non-Recurrence](#).

395 UNHRSP (2022), [Special Rapporteur on the Promotion of Truth, Justice, Reparation and Guarantees of Non-Recurrence](#).

396 UNHRSP (2022), [Special Rapporteur on the Promotion of Truth, Justice, Reparation and Guarantees of Non-Recurrence](#).

307. Tokom 2022. nije bilo napretka u rešavanju sudbine preko 1.600 osoba koje su nestale tokom rata na Kosovu. Situacija ističe hitnu potrebu za kontinuiranim naporima na otkrivanju istine i rasvetljavanju sudbine nestalih za njihove porodice i najmilije.³⁹⁷

308. U vezi prethodnog pasusa, NSI naglašava da je rad VKNL nedostupan za nevećinske zajednice.³⁹⁸ Konkretno, zvanična veb stranica je samo na albanskom, odnosno nije u skladu sa Zakonom o upotrebi jezika (2006), koji zahteva da se službeni tekstovi dostavljaju na oba službena jezika, tj. na albanskom i srpskom. Shodno tome, ovim je određeni segment stanovništva uskraćen za vitalne informacije.³⁹⁹

309. Pored lokalnih organa, brojne međunarodne organizacije se na sličan način bave rešavanjem slučajeva nestalih lica. Od posebnog značaja su MKCK, Međunarodna komisija za nestala lica (ICMP) i dva nadzorna tela EULEKS i UNMIK.

310. Specijalni izvestilac UN za promociju istine, pravde, reparacije i garanciju neponavljanja, Fabian Salvioli, je boravio u zvaničnoj poseti Kosovu tokom 2022. godine. Kako je objašnjeno na sajtu OHCHR-a, ekspert je razmatrao napredak koji je postignut u ispravljanju nasleđa teških kršenja ljudskih prava i humanitarnog prava počinjenih tokom oružanog sukoba na Kosovu.⁴⁰⁰ Prema Salvioliju (2022), procenat rešenih slučajeva nestalih lica na Kosovu je veći nego u regionu i širom sveta sa prosekom od 72 odsto rešenih okolnosti.⁴⁰¹

311. U periodu januar-jun 2022. kosovski sudovi su vodili postupke u 14 predmeta ratnih zločina na Kosovu, a većina ovih predmeta se vodi već nekoliko godina.⁴⁰² U sudskim postupcima u kojima su optuženi Srbi, NSI i FHP Kosovo primećuju kašnjenja u prevodu sudskih spisa sa albanskog na srpski.⁴⁰³ S druge strane, Kosovo je kritikovano zbog sporog napretka u procesiranju predmeta ratnih zločina; stalna zabrinutost u ovom pogledu je nedovoljan broj tužilaca za ratne zločine, što tek treba da bude rešeno.⁴⁰⁴

312. Trenutno se u Hagu vode 4 predmeta u Specijalizovanim većima Kosova (SVK) sa optuženima Hashimom Thaçijem i ostalima, Pjetërom Shalom, Salihom Mustafom, Hysnijom Gucatijem i Nasimom Haradinajem. Salih Mustafa je u decembru 2022. proglašen krivim za krivična dela proizvoljnog lišavanja slobode, mučenja i ubistva kao ratnog zločina i osuđen na jedinstvenu kaznu od 26

397 Portalb (2022), [2022-ta pa risi për të zhdukurit gjatë luftës në Kosovë](#).

398 VKNL (2022), [veb strana](#).

399 NSI (2022), doprinos zajedničkom izveštaju OCD o ljudskim pravima na Kosovu u 2022.

400 OHCHR (2022), [UN expert on truth and justice to visit Serbia and Kosovo](#).

401 MPRC (2022), doprinos zajedničkom izveštaju OCD o ljudskim pravima na Kosovu

402 FHP (2022), [Predmeti ratnih zločina u kosovskim sudovima \(januar 2022 – jun 2022. godine\)](#).

403 Ibid.

404 Balkan Insight (2022), [Kosovo criticized for slow progress in prosecuting war crimes](#).

godina zatvora. Oslobođen je za krivično delo okrutnog postupanja.⁴⁰⁵ Zabrinjavajuće je to što su glavne političke ličnosti, uključujući premijera Kosova, stali u Mustafinu odbranu, nazvavši presudu nepravednom, a Mustafu oslobodiocem „koji se nije borio da osvoji nijednu drugu zemlju, već da oslobodi sopstvenu zemlju“.⁴⁰⁶ Pored toga, Specijalizovana veća su proglasila Hysnija Gucatija i Nasima Haradinaja krivim za ometanje sprovođenja pravde, osudivši ih na četiri i po godine zatvora i novčanu kaznu od 100 evra.⁴⁰⁷

313. Seksualno nasilje povezano sa sukobom (SNPS) je definisano Zakonom br. 04/L-172 u odnosu na osobe koje su preživele seksualno zlostavljanje i silovanje u periodu oružanog sukoba između 27.02.1998. i 20.06.1999. Vremensko ograničenje postavlja pitanje uključivanja žrtava nakon juna 1999. Naime, mnogi preživeli SNPS-a nevećinskog porekla su bili žrtve posle juna 1999. godine, nakon što su srpske snage napustile Kosovo. Dakle, iako je seksualno nasilje počinjeno u kontekstu oružanog sukoba, njihov status nije priznat u skladu sa zakonom, niti su im iskustva i prateća prava priznata kao takva.⁴⁰⁸ Rok za podnošenje prijava Vladinoj komisiji za priznavanje i verifikaciju žrtava seksualnog nasilja tokom rata na Kosovu je 5. februar 2023. godine, čime se završava petogodišnji proces registracije. Međutim, organizacije civilnog društva (OCD) se zalažu za produženje roka kako bi proces postao trajan, osiguravajući da svi preživeli imaju dovoljno vremena da se prijave za priznanje i verifikaciju.⁴⁰⁹

314. Nevladina organizacija Kosovski centar za rehabilitaciju žrtava torture (KCRŽT) je dokumentovala 715 slučajeva SNPS-a, što dovodi do ukupnog broja od 1.060 identifikovanih slučajeva.⁴¹⁰ Dokumentacija obuhvata sve zajednice, kao i sve lokacije na kojima su silovanja počinjena u kontekstu rata. Naime, dokumentacija nije ograničena na period definisan Zakonom o civilnim žrtvama rata, koji uključuje preživele seksualnog nasilja tokom rata na Kosovu od 27. februara 1998. do 20. juna 1999. Tačnije, dokumentacija obuhvata slučajeve seksualnog nasilja u ratu koje je odbacila Vladina Komisija za priznavanje i verifikaciju statusa žrtava seksualnog nasilja tokom rata na Kosovu. Na osnovu podataka, KCRŽT je izdala nekoliko preporuka za izmene i dopune zakona koje su upućene poslanicima SK. U tom smislu, KCRŽT je organizovala međunarodnu konferenciju o dokumentovanju seksualnog nasilja u vezi sa sukobom gde su predstavili prvi Priručnik o dokumentovanju SNPS-a.

315. Žrtve seksualnog nasilja tokom rata na Kosovu su zvanično priznate tek 2015. godine, što im je omogućilo da podnesu zahtev za 'status preživelih' i penziju. Od juna 2022. godine, Vlada Kosova je primila 1.728 prijava, od kojih je 1.274 preživelih (1.217 žena i 57 muškaraca) dobilo status preživelih, a 80 još uvek čeka na odluku.⁴¹¹ Tokom 2022. godine, 85 osoba koje su preživele ratno

405 FHP (2022), [Suđenja pred Kosovskim specijalizovanim većima \(jul 2022 – decembar 2022. godine\)](#).

406 Albin Kurti (2022), [javno saopštenje na Fejsbuku](#).

407 Slobodna Evropa (2022), [Gucati dhe Haradinaj dënohen me nga katër vjet e gjysmë burgim](#).

408 UNMIK (2022), [Breaking their silence: Survivors of Conflict Related Sexual Violence in Kosovo are rebuilding their lives with Medica Gjakova](#).

409 Balkan Insight (2023), [Kosovo's war rape survivors' scheme hindered by enduring stigmas](#).

410 KCRŽT (2022), doprinos zajedničkom izveštaju OCD o ljudskim pravima na Kosovu u 2022.

411 UNMIK (2022), [Breaking their silence: Survivors of Conflict Related Sexual Violence in Kosovo are rebuilding their lives with Medica Gjakova](#).

silovanje je priznat status kroz podršku KCRŽT-a, dok su ostale 43 osobe podržane direktno u fazi prijavljivanja. Žrtve takođe moraju dugo da čekaju da sudovi reše njihove slučajeve ako se žale, a krajnji rok za podnošenje zahteva je 2023. KCRŽT je od osnovnih sudova zahtevala da tretiraju ove slučajeve sa prioriteto. Prosečno vreme za razmatranje zahteva Vladine komisije za priznavanje statusa je godinu dana ili više. Ovo takođe može biti jedan od uzroka demotivacije i obeshrabrenja onih koji i dalje imaju dileme da se prijave za postupak priznavanja statusa.⁴¹²

316. Ipak, uprkos rasprostranjenosti i sistematskoj prirodi SNPS-a na Kosovu, samo nekoliko odgovornih je krivično gonjeno. Nedostatak političke posvećenosti procesiranju ovih zločina i složena priroda slučajeva čini malo verovatnim da više onih koji su osumnjičeni za krivičnu odgovornost za silovanje i drugo seksualno nasilje na Kosovu budu privedeni pravdi, što stvara osnov za nekažnjivost počinilaca. U ponovljenom suđenju Osnovnog suda u Prištini, Zoran Vukotić je 11. novembra 2022. proglašen krivim za ratno silovanje i potvrđena mu je kazna od deset godina.

317. Kosovu nedostaje zvanični istorijski izveštaj o Kosovu i prateći ratni narativ koji spaja zajednice K-Srba i K-Albanaca u zajedničkom razumevanju događaja. Umesto toga, zajednice ostaju podeljene na suprotnim stranama i sa međusobno suprotstavljenim verzijama o istoriji Kosova i nedavnom oružanom sukobu. Relevantne OCD angažovane u tranzicionoj pravdi neprekidno pokušavaju da promovišu međuetnički dijalog kako bi se došlo do zajedničkog prikaza međuetničkog sukoba i teške međuetničke istorije Kosova u celini.⁴¹³

318. Preporuke

- VK treba da prizna prava žrtava seksualnog nasilja na pružanje besplatnih zdravstvenih usluga i tretiranje dece rođene kao rezultat silovanja;
- VK bi trebalo da se pozabavi nedostatkom drugostepene revizije žalbi za preživjele SNPS-a protiv odluka Komisije za priznavanje i verifikaciju statusa preživjelih seksualnog nasilja tokom rata na Kosovu, kao i prava na ostvarivanje prava i beneficija od trenutka podnošenja zahteva, jer je period čekanja na razmatranje predugačak;
- Zakon br. 04/L-054 o statusu i pravima palih boraca, invalida, veterana, pripadnika OVK, civilnih žrtava rata i njihovih porodica treba da usvoji jasniju terminologiju kojom se pravi razlika između penzija i reparacija;
- Nacrt strategije tranzicione pravde bi trebao da bude usvojen brzo;
- Nacrt zakona o Institutu za zločine počinjene tokom rata na Kosovu treba da bude usvojen u SK u skladu sa preporukama OCD;

412 KCRŽT (2022), doprinos zajedničkom izveštaju OCD o ljudskim pravima na Kosovu u 2022.

413 YIHR KS (2022), doprinos zajedničkom izveštaju OCD o ljudskim pravima na Kosovu u 2022.

- VKNS na Kosovu treba da preduzme hitne mere kako bi se ispravila nedostupnost njihove zvanične veb stranice koja je dostupna samo na albanskom, a ne i na srpskom, čime se je određeni segment stanovništva uskraćen za vitalne informacije;
- Treba ukinuti vremensko ograničenje za prijavljivanje za osobe koje su preživele seksualno nasilje kao posledicu rata i dobijanje statusa kao takvog i priznanja kao što je predviđeno Zakonom br. 04/L-054 o statusu i pravima palih boraca, invalida, veterana, pripadnika Oslobođilačke vojske Kosova, civilnih žrtava rata i njihovih porodica;
- Kosovske vlasti treba da preduzmu hitne mere za rešavanje pitanja kašnjenja prevoda u sudskim postupcima koji uključuju srpske optužene, kako bi se osiguralo da su njihova prava u potpunosti ispoštovana;
- TSK treba da poveća broj tužilaca za ratne zločine kako bi se ubrzalo procesiranje predmeta ratnih zločina i pružila pravda žrtvama i njihovim porodicama.

8.2 Korupcija i ljudska prava

319. Razmatranje korupcije u kontekstu ljudskih prava pruža uvid u ukorenjenim nivoima društva u kojima se korupcija odvija i ometa postizanje kolektivnih prava. Pogotovo je u zemljama u razvoju, razotkrivanje veze između korupcije i kršenja ljudskih prava od posebnog značaja za razvoj društva u skladu sa demokratskim principima građanske jednakosti, inkluzivnosti i transparentnosti.

320. U skladu sa izveštajem Komisije EU za 2022. godinu, Kosovo je napredovalo u pogledu važnog antikorupcijskog zakonodavstva. Konkretno, popunjen je zakonodavni aspekt preporuka iz izveštaja Komisije EU iz 2021.godine o donošenju novog Zakonika o krivičnom postupku, Zakona br. 08/L-017 o Agenciji za sprečavanje korupcije i Zakona br. 08/L- 108 oprijavljivanju, poreklu i kontroli imovine i poklona, kao i zakonodavstva o finansiranju političkih stranaka.⁴¹⁴

321. VK je pripremila Nacrt akona o državnoj kancelariji za verifikaciju i oduzimanje neopravdane imovine. Svrha nacrta zakona je osnivanje Zavoda za verifikaciju i oduzimanje neopravdane imovine i utvrđivanje postupka za proveru i oduzimanje neopravdano stečene imovine službenih lica, članova njihovih porodica, politički eksponiranih lica i trećih lica. Predsednik SK je zatražio od Venecijske komisije mišljenje o Nacrtu zakona br. 08/L-121 o Državnoj kancelariji za verifikaciju i oduzimanje neopravdane imovine, što je Komisija i učinila navodeći da „nacrt zakona u sadašnjoj formulaciji predstavlja određeni broj nedostataka i njegova primena može dovesti do kršenja osnovnih prava zagarantovanih Ustavom Kosova i EKLJP-om”.⁴¹⁵

414 Komisija EU (2022), [Kosovo Report 2022](#).

415 Kosovo - Opinion on the Draft Law N°08/L-121 on The State Bureau for verification and confiscation of unjustified assets, adopted by the Venice Commission at its 131st Plenary Session (Venice, 17-18 June 2022)

322. Premijer i ministarka pravde su podneli SK predlog za sudsku proveru (vetting) u septembru 2022. Proces sudske provere ima za cilj ponovnu evaluaciju sudija i tužilaca u cilju obezbeđivanja profesionalnog razvoja, borbe protiv korupcije i sprečavanja uticaja organizovanog kriminala, politike ili drugih nezakonitih elemenata u ostvarivanju pravde. Proces će obuhvatiti predsednike sudova, članove Sudskog saveta i Tužilačkog saveta i odvijaće se u tri faze u roku od pet godina. U prvoj fazi će biti članovi Sudskog i Tužilačkog saveta, pet članova Vrhovnog suda i glavni državni tužilac. Predlog je u skladu sa preporukama Venecijske komisije.⁴¹⁶

323. Uprkos zakonodavnim merama koje je preduzela VK, nivo sprovođenja zahteva značajnija poboljšanja kroz proaktivne strategije u istragama korupcije na visokom nivou, ali i kroz povećanje kapaciteta i konačno oduzimanje imovine.⁴¹⁷ Konkretnije, potrebni su kapaciteti i resursi u Agenciji za sprečavanje korupcije, a zaplena robe ostaje „najviše nedovoljno korišćeno sredstvo u borbi protiv korupcije na Kosovu“.⁴¹⁸ Štaviše, prema izveštaju Komisije EU, saradnja između organa za sprovođenje zakona i tužilaštva se smatra od vitalnog značaja u borbi protiv korupcije.

324. U svojoj oceni mera preduzetih u borbi protiv korupcije, izveštaj Komisije EU naglašava nedovoljnu upotrebu zaplene kao mere akcije. U izveštaju se navodi da je u periodu od jula 2021. do marta 2022. godine tužilaštvo zaplenilo samo 92.000 evra u vrednosti.

325. Što se tiče konkretnih načina na koje se slučajevi korupcije rešavaju u kontekstu pravosuđa, BIRN Kosovo je preduzeo detaljnu istragu kroz praćenje učinka pravosudnog sistema tokom 2022. Sprovedena je analiza sudskih pretresa i odluka u svim osnovnim i apelacionim sudovima na Kosovu (ukupno 10 predmeta) nakon koje je izrađen izveštaj pod nazivom „Teška borba protiv endemske korupcije u 2022.“⁴¹⁹ Analiza je bila usredsređena na kvalitet istraga, sudske odluke i odlaganje predmeta.⁴²⁰ U tom pogledu, glavne preporuke BIRN-a uključuju strategije za podizanje svesti koje nude obuku za sudije i tužioce koji se bave slučajevima korupcije. Izveštaj poziva sudije da posvete više pažnje blagovremenom objavljivanju presuda.

326. Važno pitanje u obimnijoj borbi protiv korupcije tiče se domena u kojima se pre svega javljaju nesmetani oblici korupcije. Prema KALLXO, preduslov za borbu protiv korupcije na visokom nivou na Kosovu je osnovno razumevanje oblasti pojavljivanja korupcije.⁴²¹ Prema Transparency International, Kosovo je zabeležilo značajna napredak u borbi protiv korupcije, kojim se indeks korupcije teritorije rangira na 41 od 100 poena. Kosovo se nalazi na 84. mestu na globalnoj skali od 180 zemalja, a Danska je na prvom mestu kao najmanje korumpirana zemlja na svetu.⁴²²

416 Prishtina Insight (2022), [Kosovo PM and Justice Minister submit vetting proposals to Assembly](#).

417 Komisija EU (2022), [Kosovo Report 2022](#).

418 Komisija EU (2022), [Kosovo Report 2022](#).

419 BIRN (2022), [BIRN Kosovo publishes report on justice system's handling of corruption cases in 2022](#).

420 BIRN (2022), [Report: The weary fight against endemic corruption](#).

421 Kallxo (2023), [A dihet se ku nis korrupsioni në Kosovë?](#)

422 Prishtina Insight (2022), [Kosovo progressed on – but still doesn't control – corruption](#).

327. U vezi prethodnog pasusa, organi za sprovođenje zakona su se pojavili kao oblast u kojoj je izvršeno najviše hapšenja zbog sumnje u korupciju. Nakon jednogodišnje istrage, Kosovska policija je u martu 2022. uhapsila 50 policajaca, optuženih za korupciju i zloupotrebu službenog položaja. Uhapšeni su mahom bili službenici granične policije i nekoliko carinskih službenika.⁴²³ Još jedna zabrinutost je zastarevanje u slučajevima korupcije. Procenjuje se da su 2022. zastareli predmeti protiv 28 optuženih za korupciju, što predstavlja ozbiljnu zabrinutost za pravosudni sistem.⁴²⁴

328. Optužnice protiv 20 osoba, uključujući bivšeg gradonačelnika opštine Štrpce, Bratislava Nikolića, ukazuju na rasprostranjenu korupciju i degradaciju životne sredine na Kosovu. Osnovno tužilaštvo u Uroševcu je podiglo optužnice za stotine objekata izgrađenih bez dozvole i davanja i primanja mita. Ova krivična dela su dovela do degradacije Nacionalnog parka Šar na Brezovici i ometanja pravde od strane pojedinaca poput Milana Radojičića, potpredsednika Srpske liste, koji je trenutno u bekstvu i traži se zbog zastrašivanja svedoka. Takva korupcija krši garancije za osnovna ljudska prava na Kosovu i predstavlja pretnju za dobrobit naroda na Kosovu.⁴²⁵

329. Drugi slučaj se odnosi na optužnicu podignutu protiv bivšeg ministra optuženog za korupciju od strane Specijalnog tužilaštva; optužnice za krivično delo zloupotrebe službenog položaja ili ovlašćenja, koja je podignuta protiv dva (2) bivša opštinska direktora, zahvaljujući doprinosu BIRN-a.⁴²⁶

330. U februaru, nakon istrage BIRN-a, Osnovno tužilaštvo u Prizrenu je podiglo optužnicu protiv Leventa Kasamija, bivšeg direktora javnih službi u Prizrenu za vreme gradonačelnika Haskuke. Kasamijeve radnje, kako je otkriveno u izveštaju BIRN-a za 2021. godinu, su uključivale manipulisanje tenderom u korist određenog ekonomskog operatera, čime je naneta finansijska šteta budžetu opštine Prizren.⁴²⁷

331. Isto u februaru, Kallxo je objavio izveštaj interne revizije Ministarstva pravde u kojem je utvrđeno da je 92.000 evra namenjenih Savetu za odbranu ljudskih prava i sloboda (SOLJPS) za pokrivanje putnih troškova povezanih sa sednicama za praćenje u Kosovskim specijalizovanim većima u Hagu bilo umesto toga preusmereno na pokrivanje plata osoblja i zakupa kancelarije ove NVO. Podstaknuto izveštavanjem BIRN-a o ovom pitanju, Ministarstvo pravde je raskinulo memorandum o razumevanju sa SOLJPS-om i zatražilo povraćaj novca.⁴²⁸ Slučaj predstavlja ozbiljan slučaj lošeg upravljanja.

332. U martu, nakon istrage BIRN-a,⁴²⁹ četiri bivša funkcionera Javnog preduzeća Trafiku urban (Gradskisaobraćaj) opštine Priština, kao i rukovodilac privatne kompanije, uhapšeni su zbog zloupotrebe službenog položaja ili ovlašćenja i sukoba interesa zbog oštećenja javnog budžeta.

423 Pristina Insight (2022), [Kosovo progressed on – but still doesn't control – corruption](#).

424 Kosova news (2022), [IKD: gjate vitit 2022 u parashkruan rastet e 28 te akuzuarit per korrupsion](#).

425 Slobodna Evropa (2022), [Si u shndërrua Brezovica në skeme korrupsioni?](#)

426 BIRN (2022) doprinos zajedničkom izveštaju OCD o ljudskim pravima na Kosovu u 2022.

427 BIRN (2022) doprinos zajedničkom izveštaju OCD o ljudskim pravima na Kosovu u 2022.

428 BIRN (2022) doprinos zajedničkom izveštaju OCD o ljudskim pravima na Kosovu u 2022.

429 BIRN (2022), [istraga](#).

333. U novembru, KALLXO je objavio revolucionarnu dvogodišnju istragu kojom je otkriveno da je 150.000 evra dato da bi se uticalo na brojne sudske predmete koji su u toku u kosovskom tužilačkom sistemu.⁴³⁰ U snimljenom materijalu Kallxo je prikazan Haxhi Derguti, šef Apelacionog tužilaštva na nekoliko sastanaka kako pregovara o sudbini slučajeva u zamenu za novac.⁴³¹

334. U maju 2022. godine, nakon detaljne istrage BIRN-a iz 2020. u kojoj je otkriveno da Dhurata Hoxha, bivša ministarka za evropske integracije lobira za promene granice na Kosovu,⁴³² Specijalno tužilaštvo Kosova je podiglo optužnicu protiv Hoxhe zbog zloupotrebe javnog položaja. Optužnica je usledila nakon istrage o ugovoru o lobiranju, potpisanom 2019. sa jednom pariskom kompanijom, koja je na kraju promovisala ideju da bi „teritorijalna razmena“ mogla da bude rešenje u dijalogu Kosova i Srbije.⁴³³

335. Slučaj poznat kao „Fond od 3 odsto“ sa šestoricom optuženih u skandalu Fabrike građevinske armature (FGA), u koji je umešan bivši zamenik Demokratskog saveza (LDK) Naser Osmani, predstavlja još jedan slučaj korupcije visokog profila. Optuženi su navodno zloupotrebili svoj položaj u Kosovskoj agenciji za privatizaciju (KAP) privatizacijom Fabrike građevinske armature (FGA), što je rezultovalo imovinskom koristi od 5.400.000,00 evra za Agima Deshishkua, pri čemu je oštećen državni budžet i zaposleni u preduzeću. Nakon ponovljenog postupka, Osmani je proglašen nevinim. Deshishkuu je s druge strane suđeno u Osnovnom sudu u Prištini za krivično delo neprekidne prevare, za šta je proglašen krivim. To je rezultovalo kaznom od 1 godine zatvora. Štaviše, Deshishku je takođe osuđen na 1 godinu zatvora i novčanu kaznu od 10.000 evra za krivično delo utaje poreza. Kao rezultat toga, osuđen je na jedinstvenu kaznu od 1 godine i 8 meseci zatvora u koju je uračunato i vreme provedeno u pritvoru i kućnom pritvoru. Ovaj slučaj je samo jedan od mnogih primera korupcije na Kosovu koja je podrila ljudska prava, narušila poverenje javnosti i omela napredak zemlje ka integraciji u EU.⁴³⁴

336. U periodu izveštavanja, NVO Aktiv je objavio predlog politike pod nazivom Mapa puta za napore u borbi protiv korupcije i povećanu transparentnost u opštinama sa većinskim srpskim stanovništvom na Kosovu. Ovaj predlog politike je usledio nakon istraživanja sprovedenog u šest opština sa srpskom većinskom zajednicom (Severna Mitrovica, Zubin Potok, Leposavić, Zvečan, Gračanica, Štrpce). Izveštaj poziva na usvajanje konteksta specifičnog Akcionog plana na opštinskom nivou u borbi protiv korupcije. Prema NVO Aktiv, takav plan bi predstavljao „jasnu analizu opštinskog konteksta, preventivne antikoruptionske mehanizme, indikatore na osnovu kojih se meri korupcija, kao i načine upravljanja rizicima i njihovog otklanjanja“.⁴³⁵ Pored toga, ova Mapa puta nudi više od 40 praktičnih preporuka za borbu protiv korupcije i povećanje transparentnosti u opštinama, kao što su reorganizacija postojećih i uspostavljanje novih mehanizama, procena rizika, kontrola i praćenje, objavljivanje ugovora, spiskova, edukacija itd.

430 Kallxo (2022), [Ish-kryeprokurori i Apelit, Haxhi Dërguti, intervistohet nga Policia lidhur me hulumtimin e KALLXO.com](#)

431 BIRN (2022), doprinos zajedničkom izveštaju OCD o ljudskim pravima na Kosovu u 2022.

432 Kallxo (2022), [Paratë e taksapaguesve u përdorën për të lobuar për ndryshim të kufijve.](#)

433 BIRN (2022), doprinos zajedničkom izveštaju OCD o ljudskim pravima na Kosovu u 2022.

434 YIHR KS (2022), doprinos zajedničkom izveštaju OCD o ljudskim pravima na Kosovu 2022.

435 Aktiv (2022), doprinos zajedničkom izveštaju OCD o ljudskim pravima na Kosovu u 2022.

337. Civilno društvo nastavlja da igra značajnu ulogu u obaveštavanju javnosti o izazovima sa kojima se suočava kosovsko društvo u pogledu korupcije. Koalicija organizacija civilnog društva koju čine nevladine organizacije IKD, GLPS, Inicijativa za napredak, Çohu, Colombus i FOL je u decembru 2022. organizovala jednonedeljni događaj Zajedno protiv korupcije. Ovaj događaj je za krajnji cilj imao podizanje svesti među institucijama o značaju transparentnosti i odgovornosti u borbi protiv korupcije.

338. Preporuke

- Tužilaštva i sudovi trebaju da se brzo i transparentno bave slučajevima korupcije visokog profila, kao i da povećaju svoje učešće u borbi protiv korupcije i povećaju poverenje javnosti u ove institucije;
- Tužioci u Odeljenju za korupciju i finansijski kriminal u Specijalnom tužilaštvu Republike Kosovo (STRK) treba da budu imenovani na osnovu kriterijuma zasluga, dok kosovsko tužilaštvo i STRK treba da kontinuirano ulažu u profesionalni razvoj tužilaca u ovom odeljenju;
- STRK bi trebalo da poveća broj istražnih slučajeva po službenoj dužnosti;
- STRK treba da uspostavi posebno odeljenje za borbu protiv korupcije;
- Nadležne institucije, uključujući pravosuđe i organe za sprovođenje zakona, treba da obezbede da se optužnice za korupciju detaljno i blagovremeno istraže i da pravda bude zadovoljena.

8.3 Životna sredina i ljudska prava

339. Ljudska prava i životna sredina su usko povezani.⁴³⁶ Ljudska prava se ne mogu uživati bez održive, bezbedne i zdrave životne sredine. Štetni efekti klimatskih promena ugrožavaju puno uživanje ljudskih prava, uključujući prava na održivu, bezbednu i zdravu životnu sredinu, pravo na život, vodu, sanitetske mere, hranu, zdravlje, stanovanje, samoopredeljenje, kulturu i razvoj.⁴³⁷ U julu 2022. godine, Generalna skupština Ujedinjenih nacija je usvojila rezoluciju u kojoj se proglašava da „svako na planeti ima pravo na zdravu životnu sredinu“.⁴³⁸ Rezolucija je značajna odluka koja eksplicitno proglašava pristup čistoj i zdravoj životnoj sredini kao univerzalno ljudsko pravo.⁴³⁹ Sledstveno, apeluje se na zainteresovane strane da pojačaju svoje napore na ublažavanju efekata klimatske krize, uključujući države, međunarodne organizacije i preduzeća.

436 [Geneva Environment Network](#) (2023).

437 [OHCHR](#) (2022).

438 [Geneva Environment Network](#) (2023).

439 Ujedinjene nacije (2022), [UN general Assembly declares access to a clean and healthy environment a universal human right](#).

340. Ustav Kosova ne priznaje pravo na zdravu životnu sredinu. Međutim, u članu 52. navodi se da „Priroda i biodiverzitet, životna sredina i nacionalno nasleđe su obaveza svakog lica“ i da „Svakome treba pružiti priliku da ga javne institucije čuju i da se njihova mišljenja razmotre o pitanjima koja utiču na životnu sredinu u kojoj žive“.

341. Zelena agenda za Zapadni Balkan ima za cilj da proporcionalno i prilagođeno preslika evropski zeleni dogovor za navedene zemlje. Cilj je da se regionalni ekološki i klimatski izazovi pretvore u mogućnosti i obnovljiva rešenja. S obzirom da prirodni resursi i klimatske promene ne poznaju granice, Zelena agenda predviđa zajedničku regionalnu akciju koja će doprineti održivom socijalno-ekonomskom razvoju i zelenom oporavku čitavog regiona u post-pandemijskom periodu.

342. Lideri Zapadnog Balkana, uključujući VK, potpisali su Sofijsku deklaraciju o Zelenoj agendi u novembru 2020. Potpisnici dokumenta obavezuju se na dekarbonizaciju do 2050., čime će se prekinuti upotreba svih fosilnih goriva: nafte, gasa i uglja. Da bi se postigao ovaj cilj, VK je još uvek u procesu izrade Nacionalnog energetskeg i klimatskog plana (NEKP), koji će se usredsrediti na konkretne korake i prekretnice od sada do 2030.

343. U maju 2022. godine, BIRN Kosovo je objavio dokument sa stavom koji je finansirala EU, u kojem je VK dato 32 konkretnih preporuka koje treba uključiti u NEKP. Dokument se sastoji od konkretnih preporuka za smanjenje oslanjanja Kosova na uglj i sprovođenje održivije politike.⁴⁴⁰ Preporuke se usredsređuju na pet stubova NEKP-a u vezi kojih je Kosovo na raskrsnici i za koje su potrebne odluke: (1) energetska bezbednost, solidarnost i poverenje, (2) potpuno integrisano međunarodno tržište energije, (3) energetska efikasnost koja doprinosi ublažavanju potražnje, (4) dekarbonizacija privrede i (5) istraživanje, inovacija i konkurentnost.

344. Praćenje kvaliteta vazduha u realnom vremenu je sada moguće kroz mrežu od 12 stanica za praćenje vazduha, koje su smeštene na geografski različitim lokacijama u kosovskim opštinama. Ovo omogućava merenje kvaliteta vazduha na Kosovu u realnom vremenu. Pristup u ovih 12 stanica je dostupan preko platforme Evropskog indeksa kvaliteta vazduha Evropske agencije za životnu sredinu (EEA).⁴⁴¹ Pored toga, u decembru 2022. je usvojen Zakon br. 03/L-230 o strateškoj proceni uticaja na životnu sredinu. Zakon se vidi kao prekretnica u kontekstu zaštite životne sredine na Kosovu. Zakon osigurava da se projektima sa uticajem na životnu sredinu ne izdaje dozvola osim ako se ne uspostave održive mere ublažavanja koje su u skladu sa tekovinama u oblasti životne sredine.⁴⁴²

440 BIRN (2022), [Position paper: Kosovo's national energy and climate plan \(NECP\)](#).

441 IQ Air (2023), [What is Kosovo doing about air pollution?](#)

442 BIRN (2022), [Position paper: Kosovo's national energy and climate plan \(NECP\)](#).

345. Kvalitet vazduha na Kosovu je treći najgori u Evropi.⁴⁴³ Glavni grad Priština konstantno ima najgori kvalitet vazduha unutar granica Kosova. Ključni faktor koji doprinosi trenutnoj situaciji je zavisnost od energije na uglj za snabdevanje energijom, kao i praksa sagorevanja čvrstih goriva uključujući drva za ogrev za grejanje i kuvanje u domaćinstvima. Analiza dijahronijskog trenda koja pokriva 2019., 2020. i 2021. godinu pokazuje da je kvalitet vazduha – prikazan ovde u mikrogramima po kubnom metru vazduha – konstantno iznad smernica SZO-a za kvalitet vazduha od 10 µg/m³.⁴⁴⁴

Tabela 6. Kvalitet vazduha u mikrogramima po kubnom metru vazduha na Kosovu od 2018. do 2022. godine

Godina	2018	2019	2020	2021	2022	Smernice SZO
Prosečni indeks kvaliteta vazduha u µg/m ³	30.4	23.5	20.0	14.7	19.41	0

346. Glavni izvori zagađenja vazduha su emisije sagorevanjem čvrstih goriva, uključujući uglj i drvo, kako u domaćinstvima, tako i u energetske industriji koja se oslanja na elektrane na uglj. Prema Svetskoj banci, ovo čini oko polovinu emisija čestica 2.5 (PM2.5) na Kosovu (vidi sledeći pasus). Dok se procenjuje da 20 procenata zagađenja vazduha na Kosovu dolazi izvan zemlje, većina je rezultat izvora koje može da kontroliše VK.⁴⁴⁵

347. Kosovske termoelektrane na uglj predstavljaju glavni izvor zagađenja vazduha. Dve postojeće elektrane pod nazivom Kosovo A i Kosovo B se nalaze u gradu Obiliću, koji se nalazi u blizini glavnog grada Prištine i stoga su odgovorne za veći deo zagađenja vazduha u prestonici. Treba istaći da su elektrane prva i treća najzagađenija elektrana u Evropi. Zajedno, one emituju četiri puta više PM_{2,5} od većine drugih elektrana na uglj u regionu Balkana.⁴⁴⁶ Iako obezbeđuju energetske infrastrukturu Kosova, rezultujuće zagađenje vazduha šteti prirodnoj sredini i ljudskom zdravlju.

348. Jedino održivo rešenje je snabdevanje obnovljivom energijom. U martu 2022. je svečano otvoren veliki vetropark postavljen u opštini Južna Mitrovica, što je označilo važan korak ka zelenoj energiji.⁴⁴⁷ Tokom inauguracije, kosovski premijer je izjavio da je funkcionalizacija vetroparka u skladu sa zelenom agendom Kosova, što je prioritet VK. Ovo uključuje važan aspekt procesa

443 IQ Air (2023), [What is Kosovo doing about air pollution?](#)

444 Air Quality Index (2023), [Kosovo Air Quality Index.](#)

445 IQ Air (2023), [What are the main sources of Kosovo's air pollution?](#)

446 IQ Air (2023), [What are the main sources of Kosovo's air pollution?](#)

447 Prishtina Insight (2022), [New wind park hailed as step towards green energy.](#)

integracije Kosova u EU i važan je za održavanje energetske nezavisnosti Kosova uz istovremeno postepeno izbacivanje uglja.⁴⁴⁸ Posebno, vetropark može da pokrije samo 10 procenata energije na Kosovu, što znači da 90 procenata ostaje zavisno od sagorevanja uglja kojim se nesmetano nastavlja zagađenje vazduha.

349. Zagađenje vazduha na Kosovu je s vremena na vreme u konkurenciji sa velikim gradovima uključujući Nju Delhi, Bombaji Peking, a zimski period je posebno opasan zbog povećane potražnje za toplotom i prouzrokovanja smoga nad teritorijom. Za ljudsko zdravlje, najštetniji zagađivač je PM s obzirom na njegovu malu veličinu, koji može da prodre duboko u ljudski sistem i uđe u krvotok, izazivajući niz zdravstvenih efekata, uključujući rak i ishemijsku bolest srca.⁴⁴⁹ Poznati kratkoročni efekti uključuju astmu i respiratorne simptome. Istraživanja pokazuju da je 760 prevremenih smrti u Prištini prouzrokovano zagađenjem vazduha. Štaviše, obračuni Svetske banke pokazuju da je 11 odsto prevremenih smrti usled zagađenja vazduha u prestonici.⁴⁵⁰

350. Pored opasnosti po zdravlje ljudi, zagađenje vazduha šteti prirodnoj sredini. Hemijska jedinjenja azot-oksidi i amonijak koji se oslobađaju u zemlju i vodu rezultuju neuravnoteženim hemijskim prostorima sa značajnim poremećajima u prirodnim ekosistemima i biodiverzitetu. Ostali uticaji uključuju eroziju zgrada i kisele kiše koje doprinose oštećenju biljaka, šuma i useva. Posebno važan izvor za globalno zagrevanje i klimatske promene su emisije gasova staklene bašte.

351. Nedostatak energije kao rezultat racionalizacije tokom perioda izveštavanja je naterao mnoge građane Kosova da se okrenu drvetu, uglju i peletu za grejanje i kućnu upotrebu. Ovo ne samo da je podiglo cene drveta za 60 odsto, već je i pogoršalo zagađenje vazduha. Porast drva za ogrev je alarmantan jer takođe podstiče seču šuma. Zauzvrat, ovo ubrzava klimatske promene jer je dostupno manje drveća kako bi se upio CO₂ koji se oslobađa u atmosferu.⁴⁵¹ Kako bi doveli situaciju u perspektivu, u poslednjih 20 godina kosovske šume su smanjene za 7.600 hektara, što je u skladu sa dnevnim gubitkom od 1,5 hektara.⁴⁵²

352. Tri projekta hidroelektrana na reci u Dečanu, Bistrici i Belici, bila su predmet spora između kosovskog Ministarstva životne sredine, prostornog planiranja i infrastrukture i austrijskog investitora u hidroelektrane, KelKos. Ovi projekti su bili u funkciji do 2021. kada su njihove dozvole za rad suspendovane odlukom Vrhovnog suda na osnovu ekoloških razloga. Međutim, tu presudu je Ustavni sud nedavno proglasio neustavnim, a još se čeka na konačnu odluku o pravosnažnosti dozvola. U prvobitnom suđenju, KelKos je optužen za kršenje ekoloških propisa i ugrožavanje reke Dečani, vitalnog izvora vode za region. Suspendacija operativnih dozvola je označila značajnu pobedu ekoloških aktivista koji su godinama vodili kampanju protiv projekata. Projekte su kritikovali i

448 Prishtina Insight (2022), [New wind park hailed as step towards green energy.](#)

449 Svetska banka (2023), [Air pollution management in Kosovo.](#)

450 Svetska banka (2023), [Air pollution management in Kosovo.](#)

451 Euraktiv (2022), [Rising energy costs cause problems for Kosovo's forests and citizens' lungs.](#)

452 Euraktiv (2022), [Rising energy costs cause problems for Kosovo's forests and citizens' lungs.](#)

Evropski parlament i Komesar za proširenje EU kao ekološki neodržive. Sada je, na zahtev obe strane, pokrenut proces posredovanja kako bi se došlo do održivog i ekološki odgovornog rešenja koje štiti blagostanje ljudi i životne sredine Kosova.⁴⁵³

353. VK treba da obezbedi državno sankcionisanu i centralizovanu politiku upravljanja otpadom zasnovanu na zapadnoevropskim modelima ekonomije otpada. Proizvodnja otpada na Kosovu je delimično podstaknuta sveobuhvatnom potrošačkom kulturom koja zahteva pristup odozdo prema gore kojim se podiže svest opšte populacije o značaju očuvanja ekosistema i menja svakodnevne navike građana. Nasuprot tome, trenutnu situaciju karakterišu ogromne količine plastičnog otpada: Obale reke Kosova su trenutno preplavljene plastičnim otpadom, a javne lokacije su zasićene otpadom koji se ne može reciklirati.

354. Umesto da pristupi problemu sa institucionalnog nivoa, cirkularna ekonomija se u velikoj meri oslanja na brojna socijalna preduzeća koja su se pojavila na različitim lokacijama širom Kosova. Prema podacima koji se pozivaju na Kosovsku agenciju za zaštitu životne sredine, Kosovo ima kontekst lošeg upravljanja otpadom sa 1.189 deponija i bez sistema odvajanja otpada.⁴⁵⁴ Nemačka agencija za međunarodni razvoj (GIZ) pruža podršku za razvoj prilagođenog sistema refundiranja depozita (SRD) za posude za piće na Kosovu. GIZ podržava Ministarstvo ekonomije i životne sredine u njihovim naporima da primene proširenu odgovornost proizvođača i usmere Kosovo ka cirkularnoj ekonomiji. Konkretna podrška je takođe data u razvoju strateškog, pravnog i institucionalnog okvira u skladu sa tekovinama EU za svih 38 opština za pružanje održivih usluga otpada i uspostavljanje funkcionalnog i održivog sistema upravljanja otpadom.⁴⁵⁵

355. Različite međunarodne i nacionalne NVO i preduzeća su se angažovala u kampanjama za podizanje svesti i aktivnostima za rešavanje pitanja o životnoj sredini Kosova sa relevantnim istvaraocima politika i opštom javnošću. Vredi napomenuti da su preduzete određene aktivnosti za sprovođenje zakona u vezi sa životnom sredinom, kao što je slučaj kada su Kosovska policija i tužioci zaplenili oko 100 vila i drugih objekata u planinskom naselju Brezovica u nizu akcija usmerenih na nezakonitu gradnju i navodne korumpirane službenike.⁴⁵⁶ U septembru 2022. UNICEF je organizovao radionice za edukaciju dece i mladih o opasnostima od zagađenja vazduha i otpada. U maju 2022. BIRN Kosovo je organizovao drugu konferenciju visokog profila Zeleni dani u vezi sa strategijama lidera Zapadnog Balkana da se pridržavaju Zelene agende.

356. Preporuke

- VK treba da uzme u obzir preporuke OCD u izradi NEKP-a;
- NEKP-a treba da bude finalizovan i da bude dostupan široj javnosti;
- NEKP treba da navede mere koje će preduzeti VK kako bi se udaljili od energije zasnovane na uglju;

453 Energetska zajednica (2022), [Secretariat to mediate between Ministry of Environment in Kosovo and Kelkos in dispute over hydro-power plants.](#)

454 Heinrich Böll Stiftung (2022), [Kosovo's waste \(mis\)management: from failures to alternatives.](#)

455 <https://landbell-group.com/news/landbell-group-to-develop-drs-in-kosovo/>

456 <https://balkaninsight.com/2022/10/11/kosovo-police-seize-holiday-villas-in-national-park-raid/>

- VK treba da predstavi konkretan plan o upravljanju otpadom na Kosovu;
- VK treba da uskladi zakonske odredbe o ekološkoj odgovornosti, šteti i kriminalu i da počne da ih primenjuje; da započne primenu principa zagađivač plaća i podigne svest javnosti o zaštiti životne sredine;
- VK treba da sprovede strategiju klimatskih promena i akcioni plan o klimatskim promenama, da pripremi mapu puta za usklađivanje sa Zelenom agendom za Zapadni Balkan i tekovinama o klimi i usvoji Nacionalni energetska i klimatski plan, u skladu sa zahtevima Energetske zajednice i da finalizuje izradu dugoročne strategije za dekarbonizaciju;
- VK bi trebalo da razmotri izgradnju suštinske i poboljšane saradnje između OCD i vladinih homologa na centralnom i lokalnom nivou. Na taj način, cilj će biti obezbeđivanje aktivnog i kvalitativnog učešća u donošenju politika i odluka, praćenju procesa za OCD i ljude kroz procese određivanja prioriteta na opštinskom nivou i povećanje svesti o prednostima najbolje prakse u prioritetnim oblastima Zelene agende.

8.4 Nediskriminacija, jednakost i ljudska prava

357. Nediskriminacija je osnovno ljudsko pravo koje je sadržano u različitim međunarodnim ugovorima o ljudskim pravima, uključujući UDLJP, Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima i Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima. Član 14. EKLJP-a predviđa zaštitu od diskriminacije u uživanju prava utvrđenih Konvencijom. Kosovo ima zakonsku obavezu da obezbedi da svi pojedinci pod njegovom jurisdikcijom budu zaštićeni od diskriminacije na osnovu rase, etničke pripadnosti, pola, vere, seksualne orijentacije i drugih zaštićenih karakteristika.

358. Iz pravne perspektive, Ustav Kosova u članu 24. izričito zabranjuje diskriminaciju i garantuje jednaku zakonsku zaštitu za sve pojedince. Zakon br. 05/L-020 o ravnopravnosti polova, Zakon br. 05/L-100 o zaštiti od diskriminacije i Krivični zakonik br. 04/L-082 takođe pružaju zakonske okvire za zaštitu pojedinaca od diskriminacije i za pozivanje na odgovornost počinilaca. Zakon o narodnom advokatu je ovlastio Instituciju Ombudsmana da promoviše, prati i podržava jednak tretman bez diskriminacije po osnovama zaštićenim Zakonom o ravnopravnosti polova i Zakonom o zabrani diskriminacije. Ombudsman se takođe može pojaviti u svojstvu prijatelja suda (*amicus curiae*) u sudskim postupcima koji se bave ljudskim pravima, jednakošću i zaštitom od diskriminacije. Administrativno uputstvo MALS, br. 2007/08 o osnivanju jedinica za ljudska prava u opštinama, predviđa osnivanje jedinica u opštinama koje čini najmanje tri službenika, uključujući koordinatora jedinice za ljudska prava.⁴⁵⁷

359. Fragmentacija zakonskih akata i nedostatak izvršnih ovlašćenja su značajno uticali na pravnu sigurnost u pogledu mandata ovih opštinskih mehanizama, narušavajući doslednost i predvidljivost istih u zaštiti, poboljšanju i unapređenju ljudskih prava, što pre svega predstavlja ozbiljno kršenje osnovnih principa za vladavinu prava.⁴⁵⁸

360. Ipak, kako je navedeno u godišnjem izveštaju Evropske komisije za 2022. godinu, Zakon o zaštiti od diskriminacije je suštinski usklađen sa evropskim i međunarodnim normama, ali je njegova primena i dalje ograničena. I dalje je neophodno organizovanje kurseva obuke za javne službenike za zaštitu od diskriminacije, posebno za službenike za nediskriminaciju u opštinama i ministarstvima, čije kapacitete treba dodatno ojačati.⁴⁵⁹ Štaviše, Kancelarija premijera je osnovala Radnu grupu za izradu nacrtu Izveštaja o ex-post evaluaciji Zakona br. 05/L-021 o zaštiti od diskriminacije.⁴⁶⁰

361. Diskriminacija zasnovana na etničkom identitetu je i dalje glavno pitanje u zemlji. Pripadnici nevećinskih zajednica, posebno zajednice K-Roma, K-Aškalija i K-Egipćana, se suočavaju sa značajnom diskriminacijom i marginalizacijom u različitim aspektima života, uključujući pristup obrazovanju, zdravstvenoj zaštiti, zapošljavanju i stanovanju.

362. Diskriminacija žena, posebno na radnom mestu, takođe ostaje značajan izazov. Žene su često manje plaćene od muškaraca za isti posao i nedovoljno su zastupljene na rukovodećim pozicijama. Diskriminacija na osnovu seksualne orijentacije i rodnog identiteta je takođe rasprostranjena, pri čemu se pripadnici LGBTQI+ zajednice suočavaju sa stigmom, diskriminacijom i nasiljem.

363. Sprovođenje mera zabrane diskriminacije u praksi dodatno otežava slaba koordinacija na nivou opština. Mnoge marginalizovane zajednice nemaju pristup pravdi i suočavaju se sa preprekama u traženju obeštećenja za diskriminaciju. Prema CRP/K, mehanizmi za zaštitu ljudskih prava na lokalnom nivou mogu odigrati odlučujuću ulogu u jačanju sistema zaštite ljudskih prava na centralnom nivou. Domaća sudska praksa o nediskriminaciji je i dalje brojčano beznačajna, a među slučajevima koje je Ombudsman otvorio za istragu u 2022. godini, 48 se odnosilo na diskriminaciju. Štaviše, slučajevi diskriminacije ponekad se ne shvataju ozbiljno i sporo se procesiraju od strane državnih organa.⁴⁶¹ Naime, diskriminacija kao ljudsko pravo nema autonomno značenje, ovo pravo se najčešće krši zajedno sa drugim pravima, pa je iz tog razloga pravosudni sistem zadovoljan kada utvrdi povredu osnovnog prava u kojem se ne pokriva diskriminacija.

364. Korisnik u invalidskim kolicima Faruk Kukaj je tužio opštinu Prištinu i dobio slučaj tražeći odštetu od opštine jer nije obezbedila infrastrukturu za ljude poput njega. Kukaj je u tužbi tražio 320.000 evra na ime naknade od opštine za materijalnu i duhovnu štetu koja mu je naneta usled nedostatka infrastrukture za osobe u invalidskim kolicima. Kukajev advokat je u oktobru 2022. zatražio od suda minimalnu isplatu od 250 evra mesečno za pratioca koji mu je svakodnevno potreban i 300.000 evra za nanete duševne bolove. Sud u Prištini je delimično usvojio ovaj zahtev, naloživši opštini da plati 5.500 evra za nematerijalnu štetu. U svojim javnim nastupima i učešću na

458 CRPK (2022), doprinos zajedničkom izveštaju OCD o ljudskim pravima na Kosovu u 2022.

459 Komisija EU (2022), [Kosovo Report 2022](#).

460 YIHR KS (2022), doprinos zajedničkom izveštaju OCD o ljudskim pravima na Kosovu 2022.

461 Komisija EU (2022), [Kosovo Report 2022](#).

sudskim raspravama, Kukaj je podsticao ljude da zahtevaju bolju infrastrukturu za osobe sa ograničenim sposobnostima.⁴⁶²

365. U februaru 2022. Žalbena komisija Advokatske komore Kosova je potvrdila novčanu kaznu od 2.500 evra koja je izrečena advokatu Tomi Gashiju zbog njegovog učešća u šutiranju u stvari osobe koja je prosjačila na trgu Majke Tereze u februaru 2020. Kao odgovor na ovaj incident, Inicijativa mladih za ljudska prava – Kosovo (YIHR KS) je 3. marta 2020. podnela žalbu Advokatskoj komori Kosova, zbog čega je pokrenut disciplinski postupak.⁴⁶³

366. Preporuke

- Kancelariji za dobro upravljanje (KDU) u okviru Kancelarije premijera je potrebno više ljudskih, finansijskih i administrativnih resursa da ispuni svoj mandat i da nadgleda politike u oblastima ljudskih prava, dobrog upravljanja i antidiskriminacije;
- Ombudsman, KDU i Parlamentarna komisija za ljudska prava trebaju da obezbede efikasniju primenu antidiskriminacionog zakonodavstva;
- SSK, TSK i Akademija pravde treba da obezbede dodatnu obuku o antidiskriminaciji za sudije i tužioce u rešavanju slučajeva diskriminacije u skladu sa važećim zakonodavstvom;
- VK treba da obezbedi kampanje za podizanje svesti za opšte stanovništvo o antidiskriminacionom okviru na Kosovu i njegovom značaju u društvu.

462 Slobodna Evropa (2022), [lufta kunder diskriminimit: personat me nevoja te veçanta.](#)

463 YIHR KS (2022), [Saopštenje za javnost.](#)

